

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, kort. 2

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48

Paar märkust kõige vanemate eesti-keelsete teoste ajaloost.

Esimesed eestikeelsed trükitööd on ikka veel eesti bibliograafia ning samuti ka kirjandusloo suuri küsimusmärke. Missugused raamatud on eesti keeles tõeliselt ilmunud enne Stahli ja Rossihniust, millal nad on ilmunud või kas neid üldse on ilmunud, see kõik on suuresti ebakindel. Üldiselt on teada, et enne a. 1632 (mil Stahli Hand- und Hausbuch hakkas ilmuma) on võimalikult neli eestikeelset trükitööd näinud päevavalgust¹, nimelt: 1) Johann Kievel'i katekismus (1517), Franz Witte tõlgitud Lutheri väike katekismus (Lübeck 1553 või 1554), 3) Johann Ambrosius Weltherus'e mingi vaimulik raamat või võimalikult vaimulikud raamatud ja 4) Wilhelm Buccius'e Institutiones estonicæ (Braunsberg 1622), kuid lõplikult on küsimus selgitamata, sest et teatavasti pole ühtegi neist raamatuist säilinud meie päevini. — Järgnevate ridade ülesandeks pole võtta neid võimalikke teoseid põhjalikule käsitlusele, vaid üksnes esitada mõningaid tähelepanekuid, mida olen teinud pooliti möödaminnes selles lootuses, et neist on ehk veidigi kasu kõnesoleva hämaravõitu ajajärgu selgitamisel.

Kõigepealt on võrdlemisi hõlpus tõestada, et neist neljast võimalikust trükitööst kaks, esimene ja kolmas, on suuresti ebakindlad. Kievel'i katekismuse oletus, nii hästi kui see dokumentide väheste viidete abil ongi põhjendatud, jääb vist igavesti ainult oletuseks. Welthe-

¹ Vt. näit. F. Amelung, Fünf estnische Schriftsteller der Jahre 1517—1622, SbGEG 1891.

rus'e kirjandusliku tegevuse kohta on teated samuti nii ebamäärased ka vanemates allikates (näit. Philippus Alegambe Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu, Antverpiæ 1643: „Pios aliquot libellos, qui Concionatoribus, & Confessariis usui essent, in Esthonicam linguam, quæ propter orationis genus minutum & fractum ex difficillimis earum regionum est transtulit; cuius in Liuniâ usus est.“), et kahtlustel on palju maad; kõneldakse ju ainult neist vagadest raamatukestest, mida ta tõlkis ning mida tarvitati Liivimaal. On muidugi väga võimalik, et need raamatud ka trükiti, kuid niikaua kui raamatuid endid ei tunta, võib kõrvaldada kahtlused ainult kindel teade trükkimise kohta.

Seevastu on mõlemad ülejäänud raamatud väljaspool igasugust kahtlust. Need on ka ainukesed teosed, mida eesti kirjanduse esimene ajalugu, 1715. a. Uue Testamendi eessõna sellest ajajärgust mainib ning mille olemasolu juba selle mainimise põhjal on peaaegu tõestatud. Mis eriti Weltherus'e tõlgitud katekismusesse puutub, siis kõrvaldab selles suhtes igasuguse kahtluse see väike teade, mille leidsin 1927. a. jaanuaris Stokholmis. Sama teade osutab samuti, et kõne all oleva katekismuse trükkimisaasta on 1554 ning mitte 1553, nagu paljudes eesti kirjanduslugudes on märgitud¹. Aastal 1732 ja sellele järgnevatel aastatel müüdi Stokholmis Rootsi endise riigikantsleri Axel Oxenstierna ja tema poja Johan O. suur, üle nelja tuhande numbriga sisaldav raamatukogu, ning selles raamatukogus sisaldus nüüd ka W. eestikeelne katekismus, nagu näitab raamatukogu trükitud nimestik². Selle oktaavkaustaliste raamatute nr. 356 (lk. 347) on köide, mis sisaldab järgnevad teosed: „D. Chytræi cateches. ejusd. regul. vitæ. 1589. Luth. catech. germ. lat. græc. & ebr. per S. Clajum. 1587. Der Undeutsche Catechism. Lüb. 1560. Catech. in Eestnischer Sprache. Lüb. 1554.“³

¹ See tiitellehel esinev aastaarv 1553, mida Amelung (l.c.) mainib, võib tähendada lehel oleva Tartu linna pildi valmistamisaega või seda, et mainitud pilt kujutab Tartut a. 1553. Trükkimisaasta see minu arvates ei ole.

² *Catalogus Librorum Qui in Bibliothecis Illustrium gorundam III Virorum, Hoc tempore reperiuntur, & Holmiæ ... venduntur ... Holmiæ 1732, 502 lk.*

³ Selle köite sisu eelviimase teose maine on huvitav. See tähendab ilmsesti läti keelse katekismust ning see teade tõendab, et see läti keelse katekismuse käsikiri, mis seniste teadete järele oli valmis juba a. 1560, kuid trükiti alles a. 1586, tõeliselt trükiti Lüübekis a. 1560. Vt. A. Bielensteini eessõna tema ja A. Bezenbergeri ilmutatud „Undeutsche Psalmen“, Mitau 1886, lk. XII.

Sellega ühenduses võiks möödaminnes tähendada, et võib-olla on võimalik, et see õige huvitav köide ilmub veel kunagi päevavalgele kuskilt. Öxenstierna' de raamatukogu valgus küll maailma laiali ega ole täpsaid teateid selle ostjate kohta. Niipalju kui teatakse, ostsid raamatukogu parema osa Hesseni minister parun v. Stein ja ta kaaslane, raamatukoguhoidja Kuchenbecher, osa jäädes Rootsi (vt. C. M. Carlander, Svenska bibliotek och ex-libris II: 1 (1902), lk. 56, ja O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten II, lk. 47). Siiski ei õnnestunud raamatukogu müümine esimesel korral eriti hästi, nii et selles sisalduvad raamatuid müüdi a. 1761 uuesti, selgi korral trükitud nimestiku järele (Förteckning På en Samling af wackra och wäl conditionerade Böcker, som komma at försäljas i Stockholm . . ., vt. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur, nr. 4231) Kas oli kõnesolev köide siis veel müümata, seda selle uue nimestiku põhjal ei või kindlasti öelda; igatahes võib selle nimestiku üht teost (lk. 73, nr. 51): D. Chytræi Catechesis. Magdeb. 570, pidada eelmainitud köite esimeseks teoseks. — Nagu öeldud, võib ometi loota, et Weltheruse katekismus on vähemalt selles köites selle muude teoste varjul säilinud meie päevini ning satub mingi õnneliku juhuse tõttu asjatundja kätte.

See väike märkus, mis mul on viimase raamatu suhtes teha, puudutab eeskätt selle raamatu autorit. See Braunsbergis jesuiitide toimetusel trükitud teos ilmus nähtavasti anonüümselt. Meieaegne traditsioon ja mitmed leksikonid (Witte, Recke-Napiersky, Eesti biograafiline leksikon jne.) nimetavad (kõik vist Alegambe järele) autorina Braunsbergi Collegium Societatis Jesu liiget Wilhelm Buccius't, teost ennast Institutiones estonicae ning trükkimisaastana 1622. a. Üski neist andmeist pole mitmeid alliketeoseid tarvitades kindel.

Kõigepealt võib nii aru saada, nagu oleks Braunsbergis G. Schönfeldsi trükikojas trükitud kaks eestikeelset võimalikku teost, üks a. 1622 ja teine 1623. Estreicher, Bibliografia Polska (Kraków 1882), De Backer, Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus (Liège 1853—1861), Gruchot, Zur Geschichte des Jesuiten-Collegiums zu Braunsberg. Verzeichnis der Braunsberger Drucke (Braunsberg 1887, nr-d 80 ja 86) esitavad asja nii, et a. 1622 trükiti Braunsbergis üks Wilh. Buccius'e teos Institutiones esthonicae videl. Catechismus ja a. 1623 anonüümne Institutiones Æstoniae catholicae per quemdam e S. J. Sacerdotem in lucem editæ. Brunsbergæ, typis Geor.

Schönfels. A. M.DC.XXIII, 8° (vt. Carlos Sommer vogel, Bibl. de la Compagnie de Jésus, sub vocibus Bucki ja Georg Elger). Siiski võib vaevalt midagi muud mõelda, kui et mingi arusaamatus on tekitanud selle bibliograafilise kahe teose mainimise, kuid milline see eksimus on, seda selgitaks ainult allikate põhjalik läbiuuring. Teiselt poolt tekitab see tähelepanuväärne asjaolu, kuigi seda võiks rahuldavalt seletada, mis mõnesuguse ebakindluse Braunsbergis ilmunud Institutiones-teose trükimisaasta suhtes — kas 1622 või 1623?

Kuid nagu eespool mainitud, on erisuguseid andmeid ka kõnesoleva raamatu autori kohta. Terve rida jesuidi-bibliograafiaid: Backer III, lk. 58, Brown Biblioteka pisarzów assystencyi polskiéj Towarzystwa Jezuwego (Poznań 1862), Sommervogel ja Estreicher nimetavad selle autoriks meile tuntud Buccius asemele teist jesuiti Georg Elger'it. Autoriküsimuse valgustamiseks on vist kõige parem laenata Sommervogel'ilt Bucciusi kohta antud teateid:

„Bucki, Buccius, Guillaume, né en Livonie en 1585, reçu dans la Compagnie en 1601, professa la poésie et la rhétorique, et prêcha ensuite pendant plusieurs années. Il mourut à Vilna, le 24 décembre 1643.

1. „Primus omnium, ex quo Livonia ante annos quingentos christiana fide imbuta fuit estonico idiomate libros edidit et quidem: Institutiones Estonicæ in quibus continentur: Catechismus magnus. — Cæremoniæ quædam Ecclesiasticæ elucidatæ. — Quæstiones de omnibus festis anni pro rudibus. — Hymni et Cantiones sacræ. — Piæ ad Deum et Sanctos preces, 1662 [!].“ (Sotwel.)

Ne serait-ce pas, d'après cela, au P. Bucki qu'il faut attribuer l'ouvrage anonyme suivant?

Institutiones Æstonicæ ... [jne. nagu eespool].

Le P. Brown, le P. de Backer et Estreicher le donnent au P. Georges Elger et je les ai suivis dans mon *Dictionnaire des Anonymes*, col. 423. Le P. Sotwel me semble ne pas trancher la question: d'après lui, le P. Bucki a composé les Institutiones Estonicæ, et le P. Elger, des Institutiones christianæ, 1620, et tous les deux en estonien. Si cette dernière date est exacte, le P. Bucki n'aurait pas été, comme le dit sa notice, le premier à publier des ouvrages en cette langue. Du reste, les ouvrages du P. Elger ressemblent beaucoup à ceux du P. Bucki, mais ils portent le nom de l'auteur.

Sotwel [Alegambe jätk- ja täiendusteos, Romæ 1676]; — Brown; — de Backer, I, 932-3.

Kuna aga siiski Georg Elgeri, kes sel kombel on sattunud võimalikkude autorite hulka, kirjanduslik tegevus on

olnud läti kirjanduse alal, siis ei ärata ülaltsiteeritud andmed täit usaldust. Muidugi pole mitte võimatu, et ta läti keele kõrval oskas ka eesti keelt, kuid võib siiski arvata, et Georg Elger on mingi arusaamatuse tõttu sattunud Institutiones estonicae autoriks.

Kord ebakindlate asjade alale jõudnud, esitan veel paar sija kuuluvat küsimust. Kas on võimalik, et Georg Elger on mingil kombel astunud selle Andreas Elgeri asemele, kellest on olemas (õige?) teade, et ta Braunsbergis tegemist tegi eestikeelse kirjandusega (Hipler, Literaturgeschichte des Bisthums Ermland, Braunsberg u. Leipzig 1873, lk. 200: „... während Andreas Elger ein esthnisches Gebetbuch bei Schönfels [raamatutrükkija 1598—1626] in Braunsberg drucken lies.“)¹ Ning mis osa on olnud sel Michael Sommer nimelisel Braunsbergi jesuiidil, kellest Braunsbergi paavstliku seminari matrikel teab järgmist: „Michael Sommer, 8. iulii 1595 [õpilaste nimekirja kantud], Esto. 8. ian. 1598 missus est in Dorpatum, ubi magno adiuvamento fuit nostris in libris in Esthonicam linguam vertendis et concionibus exponendis, nunc studet philosophiæ Brunsbergæ“² ja keda Hipler (op. cit. lk. 171) loeb kirjanikkude hulka? Ning lõpuks, millist väärtust võib anda mõttele, mis kerkib hõlpsasti esile neid vanimaid eestikeelseid raamatuid kaaludes, nimelt sellele, et võib-olla sisaldabki Braunsbergi Institutiones Weltheruse tõlkeid kellegi teise poolt pärast Weltheruse surma avaldatuina? Viimane veetis ju oma viimsed eluaastad († 1619) rootsi vangipõlvest pääsedes Alegambe teate järele hoolsas töös ning kavatsedes pöörduda endisele töömaale.

Kuid — jättes hüpoteeside ebakindlused — kõigi nende küsimuste lõplik selgitamine on vist võimalik ainult küsimusesoleva teose leidmisega. Kahjuks on otsimine — niipalju kui seda on tehtud — jäänud siiski tagajärjetuks. G. M. Santo (ja tema järele „Die Kultur der Gegenwart“is G. Suitsu) lootusrikas lause (VhGEG, II:2, lk. 25): „Vielleicht würde übrigens in Braunsberg, etwa in der Bibliothek des dortigen katholischen Gymnasiums noch ein Exemplar seiner [Buccius] estnischen Schriften aufzufin-

¹ Tähelepandav asjaolu on ometi see, et minule teada olevad jesuiidibibliograafiad ja -biograafiad ei maini Andreas Elgerit.

² Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578—1798. Im Namen des Historischen Vereins für Ermland hrsg. u. mit biographischen Zusätzen vers. von G. L ü h r, Braunsberg 1925, lk. 49 (nr. 259).

den ...“ on Braunsbergi suhtes jäänudki ainult lootuseks, nagu mulle dr. G. Lühr on kirjateel lahkesti teatanud.¹

Ka ei oma Rootsi avalikud raamatukogud vähemalt minu teada seda raamatut, kuigi seda võiks õieti oodata. Aastal 1626 nimelt, nii siis 3—4 aastat kõnesoleva teose ilmumise järel, vallutasid Rootsi sõjaväed Gustav II Adolfi tungides Saksamaale Braunsbergi ning viisid m. s. sealsete jesuiitide raamatukogud Rootsi. Suurem osa sellest preisi sõjasaagist on praegu Upsala ülikooli raamatukogus. Näib olevat ometi nii, et see meile esmajärgulise tähtsusega teos on puudunud kogutud saagist, sest et seda ei ole Upsalas; samuti ei leidnud ma seda selles (küll puudulikuna säilinud) nimestikus, mis Gustav II Adolfi käsul koostati Preisist saadud raamatute kohta (Register på böcker, komna från Braunsberg 1626, U. 272, ja Register på böcker, komna från Preussen 1626, U. 273). Institutiones estonicæ otsimine peab vist küll suunduma lõunasse, kõigepealt jesuiitide keskraamatukogudesse ning -arhiividesse. Oleks soovitatav, et keegi, kelle uurimisaladeks niisugused paigad on, võtaks vaevaks hoida silmad lahti ka selle sedapuhku kadunuks peetava lamba jaoks. Ja lõpuks, kes võib teada, et see ei võiks leiduda meie endi koduväras?

Aarni Penttilä.

Teateid vanimast eesti katekismusest.

Senini loeti vanimaks eesti trükitud raamatuks Tartu jutlustaja Franz Witte katekismust, mis 1554 olevat ilmunud². Kuid ta kohta puuduvad lähemad teated, ka pole meil püsinud ühtegi selle raamatu eksemplari. Nüüd äsja sai teatavaks ajakirjanduse kaudu, et dr. H. Weiss ühe Tallinna raamatukaupluse inventaris — kahjuks ei nimetata selle omanikku — aasta 1549 all leidis märkuse: „1 bundt undeutsch catechis[men].“³ Siit võidi küll järeldada, et 1549 eestikeelseid, arvatavasti trükitud katekismusi raamatu-

¹ Ühtlasi juhtis Lühr tähelepanu sellele, et Bucciusse võimalik kirjanduslik tegevus ei piirdu ainult selle võimaliku Institutiones-teosega, nagu selgub Stanislaus Rostowski teosest „Lituanicarum societatis Jesu historiarum libri X, rec. Joannes Martinov, Pariisis et Bruxellis 1877, lk. 420. Seda teost pole ma aga siiski leidnud, ega või sellepärast öelda, mis andmeid ta sisaldab.

² Bruiningk, SbGEG 1909, lk. 48—54.

³ Ülestähendus leidub Tallinna linna arhiivi inventariraamatus A. e. 2.

kaupluses müügil leidus; siiski on see märkus niivõrt puudulik, et pikemad lõppjärelused polnud võimalikud. Õnneliku juhuse läbi läks minul nüüd korda selle katekismuse kohta — või mõne teise kohta, mis asjaolu ei ole kindlaks tehtav, — lähemat teada saada. Nimelt Tallinna rae kohtuotsuste-raamatus aastatest 1515—54 (T. L. A., A. a. 16), 1537. aasta 17. juulil öeldakse:

Emuschenn Giesebertus deme boefsoerer, alse deme klegere, vnnnd her Johann Roele, alße deme andthwerdesmanne, denn 17 [julij] vnnn wegen ethliger cathechismi tho rechte affgesecht:

Giesebertus, diemiele gh denne her Johann Roell beschuldigen einẽs oueragegeuen vndudeschenn cathechismus, denn magister Simonn Wanradus in dudeß gestelleth, vnnnd her Johann ferner vth anreyzende magister Simons in die vndudische sprake vorsatenn scholde, den gy in denn druck wolldeenn bringenn, vnnnd so die exemplaria dar vnnn hier in Liefflandt tho bringen; deme denneß so gescheenn, dath die suluigen exemplaria in Neuell gelanget, vnnnd ahn denn keine geringe errata befundenn, die hier tho voruterende vorbadenn. Whe gy denne, denn suluigen iuwen erledenenn schadenn, vnkost vnnnd theringe ahnn her Johan Roele willens tho vorhalende vnnnd tho soekende; darop secht iw ein erßam radth tho rechte aff: Nach dem gy medth magister Simon Wanrade die cathechismes vnder die prenthe tho bringende sien eins geworden, hie ock alße ein principaell der ßake, vnnnd her Johan Roell alleine alße ein dener¹ der ßake gebruketh vnnnd geholdenn ist, erkenneth derhaluenn ein erßam radth her Johann Roele iuwer gefoertenn klacht nha vnschuldich; her Simon hefft hier lange genuech vor iwenn ogenenn tho stege vnnnd tho wege gegaenn, denn gy woll haddenn moegenn ansprekenn. Weß gy des noch ferner doenn willenn, dath stelleth ein erßamer radth tho iw, deme nha gy tho richtende hebben.²

Sellega saame ülalesitatud tekstist teada, et raamatu-kaupmees Gieszebertus — kellest me muud midagi ei tea — õpetaja Johann Kõll'i kohtusse kaebas ning nõudis, et viimane talle tasuks kahju, mis tekkinud oli ühe „mitte-saksa“ katekismuse müügi ärakeelamisest. See katekismus kirjutati reformatsiooni-jutlustaja Simon Wanradt'i poolt saksa keeles, tõlgiti siis Johann Kõll'i poolt eesti keelde, trükiti välismaal ja toodi müügiks Tallinna. Siin leiti aga

¹ Selle sõna ees maha tõmmatud: jeder.

² Märkust selle juurde vt. Ratsprotokoll 1537 Juli 17; see on tähtsuseta.

katekismuses „mitte väikesi eksimusi“, nii et ta müük ära keelati. Tallinna raad kohtuliku asutisena lükkas raamatu-kaupmehe tasunõudmise tagasi, motiivides oma otsust, ta võivat pöörduda Wanradt'i poole ja sellelt tasu nõuda, sest see olevat asja pärisautor ja „principal“, mitte aga Johann Köll. Meie näeme sellest motiivimisest, et siin tegu polnud peaasjalikult mitte keeleteadlaste, vaid sisuliste vigadega, mis põhjustasid müügikeelu.

Mis teame me neist mõlemast jutlustajast, kes esimesena tol ajal olid kavatsenud kuulmatut, trükkida eesti katekismust, ning ühtlasi sellega ka üldse esimest eestikeelset raamatut? Magister Simon Wanradt, kavatsuse algataja, pärit Klevest Reinimaal, tuli sealt Tartu, kus ta jutlustajaks sai Maarja kirikus. Ta kuulus uue luteri õpetuse ägedamate pooldajate hulka. 1529 läheb ta Wittenbergi ja promoveeritakse seal 1530 magistriks. Oma tagasipöördumisel Eestimaaale kutsutakse ta 1531. a. septembris Tallinna rae poolt Niguliste kiriku õpetajaks. Seal ei oldud temaga ilmselt rahul, sest juba aasta hiljem saab ta oma ametis järglase. Üleüldse on Wanradt, nagu mõned teisedki reformatsiooni-aja õpetajad, ilmselt olnud juhtumusteotsija, mitte päris laitmatu eluviisiga. Ta abiellus Tallinnas Josine Papenbuschiga, ühe ämmaemandaga, jooksis aga ta juurest juba 1534 või 1535 ära ja elas koos ühe avaliku naisega. Vaatamata sellele oli ta hiljem õpetaja veel Viljandis ja Lemsalus, kus ta varsti peale 1546. a. suri.¹ — Johann Köll'ist ei tea meie pea mitte midagi. Ta olevat 1532 nimetatud Pühavaimu kiriku õpetajaks Tallinnas ja surnud 16. mail 1540.² Ta oli eesti jutlustaja, arvatavasti ka ise eesti päritolu, sest ta nimi viitab vahest tagasi ühele eesti kohanimele.³ Siis kuulus ta küll nende eesti noormeeste sekka, kes Tallinna rae stipendiumiga koolitati õpetajaks. Sellega on ta võib-olla esimene eesti soost luteri usu jutlustaja. Edasi ei tea me temast enam midagi. Tal oli laps, kelle ristiisaks oli raehärra Johann Selhorst⁴; võib-olla on Jakob Köll, eesti kalakaubitsejate (Fischhöker) oldermann Tallinnas, kes

¹ Arbusow, Livlands Geistlichkeit III, lk. 299. T. L. A., B. o. I. Arbusow, Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland, lk. 677.

² Paucker, Ehstlands Geistlichkeit, lk. 380.

³ Köll — võib-olla Köllu küla järele Harju-Jaanis.

⁴ T. L. A., B. N. I, Joh. Selhorsti testament 1537, mis Wanradti käega kirjutatud. Ehk on Wanradt mõjutanud Selhorsti suurte kingitusfondide loomiseks (muuseas andis ta juba üksi 4000 riia marka kehvadele teoloogia õppimiseks ja 6500 marka uue seegimaja jaoks).

1588 kodanikuks saab ja 1607 tütrekest Gertkenit maha jättes sureb, õpetaja Johann Kõll'i järeltulijaid.¹

Ülaltoodu järele on tõenäoline, et Simon Wanradt'i katekismuse saksakeelne koostus, mis valmida võis umbes 1532. a. paiku, ei vastanud Tallinna rae usulistele tõekspidedele ning veendumustele. Võib-olla sisaldas katekismus ka mõned laused, mille levitamist eestlaste seas tol ajal ei soovitud. Igal juhtumil on väga ebatõenäoline, et katekismus ainult trüki- või keelevigade tõttu ära keelati.

Kahjuks ei ole meie enam ühegi selle raamatu eksemplari omanikud. On siin tegemist selle katekismusega, millest a. 1549 Tallinna raamatukaupluses üks kimp veel alles oli, või oli see mõni uus trükk², jääb otsustamata, seni kui meie ei tea rae poolt müügikeelu tühistamisest. Selle kohta ei leidnud ma linna arhiivis kõige vähematki.

Tähtis igatahes on aga teada, et juba 1536. a. Saksamaal — võib-olla Lüübekis, mis Tallinnale lähim oli, — eesti-keelne raamat trükiti. Sellega asub eesti keel, võrreldes naabruskeeltega, nagu läti, leedu, preisi ja soome, kaugel ees.³ Ka eestlaste haridusliku tasapinna tundmaõppimiseks reformatsiooni-ajal on tähtis, et tol ajal mõne raamatukaupleja poolt mõeldi eesti trükitoodetega äri teha. Tahame loota, et kord leidub ka raamatust endast mõni jäänus.

Paul Johansen.

Keeleuendus ja kirjakeele fikseerumine.

Ei või just öelda, et meie keelelised ringkonnad kõigis õigekeelsus-küsimustes oleksid täitsa ühel arvamusel. Nagu me kõik teame, pole nad seda olnud minevikus ega ole

¹ T. L. A., A. a. 5, lk. 67, ja B. t. 7.

² Näiteks ilmus 1545. a. preisi katekismus kaks korda, sest esimene väljaanne oli täis vigu.

³ Esimene läti-keelne raamat ilmus Vilna linnas 1585. a., n. n. „Catechismus Catholicorum“, ja järgmine oli „Enchiridion. Der kleine Catechismus: Oder Christliche zucht für die gemeinen Pfarherr vnd Prediger auch Hausveter etc.“ Königsbergis 1586. Esimene vanapreisi-keelne: „Catechismus in preussnischer sprach und dagegen das deudsche. Königsberg 1545 bei Hans Weinreich“ ja samal aastal teine, parandatud trükk. Esimene leedu raamat ilmus 1547 Königsbergis; see oli Martin Mažvydas'i luteri usu katekismus. (Nende teadete eest võlgnen tänu härra dr. J. S e h w e r s'ile, Miitavis.) Esimene soomekeelne raamat ilmus arvatavasti 1542. a. Stokholmis, Amund Larsson'i juures, n. n. Michael Agricola' „ABC-Kirja“; teine raamat oli vististi sama autori „Catechismus“ (1543), mille kohta täpsamad teated puuduvad, ja kolmas ilmus samas paigas 1544. a.: „Rucouskiria Bibliasta“, samuti M. Agricola'lt (dr. R. Hausen'i teade).

seda praegugi veel. Asi pole küll nii hull, et meil oleks põhjust kõnelda mingist *furor estonicus*'est, nagu seda tegi oma tavalise huumoriga Anton Jürgeinstein ühes vanemas „Eesti Kirjanduse“ aastakäigus. Ka pole lahkarvamused alati põhimõtteliselt taunitavad, sest neil ei puudu positiivseidki jooni: nad on teatavaks tõkkeks ühekülgse vastu, aitavad küsimusesolevaid asju valgustada enam mitmest küljest. Kuid teiselt poolt peame tunnustama, et neil vaadete-erinevustel on ka küllalt negatiivseid külgi, eriti veel säärasel alal, nagu seda on tegelik keeletarvitus. Ei tahaks hakata kordama siin kõiki väiteid selle tõsiasja selgituseks. Akadeemiline Emakeele Seltski pöördus mõne aasta eest üleskutsega ajakirjanduse ja mitme tähtsama asutise poole — see üleskutse avaldati ka ühes ajalehes —, milles näidati õigekeelsusliku korralageduse kahjulikkust kultuurilisele arenemisele. Nii tohiks seal avaldatud mõtted ehk olla tuttavad nendegi ridade lugejate ühele osale. Et aga üks vool meie keeleelus, nimelt meie n. n. keeleuenduslik vaaterühmitis¹ on õigekeelsusliku anarhia, kirjakeele kujunematusel teatavil tingimustel ning teatavaks ajaks n. ü. oma kaitse alla võtnud, siis ei ole huvituseta sel küsimusel veel kord põhimõtteliselt peatuda.

Kui käesoleva kirjutise autor sõandab siinkohal käsitleda säärast hella küsimust, nagu seda on meie keeleuendus-püüete ja kirjakeele fikseerimistarbe vaherkord, pealegi seda käsitleda mitte ainult ükskõikse kõrvaltvaatajana, vaid aktiivse sekkalööjana, kes esitab omi soove nähtuste arengu kohta, siis julgeb ta seda selles usus, et avalik mõttevahetus, mille puhul on võimalik kuulda niihästi väiteid kui ka vastuväiteid, ei ole olukorra kujunemisele ning õhkkonna selgitamisele mitte kahjuks, vaid kasuks. Pealegi on autor teadlik sellest, et ta alljärgneva väitluse esitajana ei seisa mitte ükski, vaid et siinjärgnevaid mõtteid ja sooviavaldusi pooldab hulk mõtteosalisi. Selles on autor võinud veenduda niihästi otsekohesel kokkupuutel terve rea asjaomaste isikutega kui ka jälgides avalikku arvamist ning tegelikku asjaolude kujunemist. Sellejuures olgu aga juba ette tähendatud, väär-arusaamiste eemaldamiseks, et kui

¹ Olgu tähendatud, et käesolevas ettekandes on keeleuenduslaste nime all mõistetud uuenduslaste kitsamas mõttes, s. o. neid, kes end harilikult ise uuenduslasteks nimetavad. Tegelikult on keeleuenduslaste mõiste laiem. On ju tähelepandav, et „Õigekeelsuse-sõnaraamatki“, sellest hoolimata et teda mõnelt poolt peetakse konservatiivseks, on mõningais suhtes uuenduslikumgi kui need, kes keele uuendamise on endale seadnud lipukirjaks.

järgnevas etteheitlikult või koguni teravaltki puudutatakse mõnd külge meie keeleuenduslikus tegevuses ning ideoloogias, siis see kaugeltki ei tähenda kogu keeleuenduse alahindamist või koguni mahategemispüüet. Meie keeleuenduse saavutised on seks küllalt suured — juba lihtsa mõtete-liikumapanemise alal, tegelikest tulemustest kõnelemata —, et neid saaks kuidagi ignoreerida see, kes vähegi suudab hinnata tegelikku olukorda. Tunnustame ka meeleldi üksikute isikute suuri teeneid selles liikumises — nende nimesid me ei tarvitse nimetada, nad on meile kõigile küllalt tuttavad. Kui meil järelikult on mõtete-labkuminekuid uendusliikumuse aktiivsete pooldajatega, siis esijoones teatavais üksikküsimustes ning nende lahenduse viisides, mitte aga keeleuenduse vajalikkuse põhimõttelises tunnustamises.

Rühmitades meie keeletarvitajate ringkondi õigekeelsuslike huvide ning pädevuse seisukohast võime eraldada peamiselt kaks huvirühma, millel muidugi ei puudu vaheastmeid. Ühelt poolt n. ü. põnevamalt õigekeelsusest huvitatud ning juhtivamad ringkonnad, kelle hulka kuuluvad vastava ainega kõige lähemas kokkupuutes olevad ülikooli-õppejõud ja üliõpilased, eesti keele õpetajad, kirjanikud, keelelised korrektorid ja rida muidki haritlasi. Suur osa neist on organiseerunud koondunud Akad. Emakeele Seltsi ja Eesti Kirjanduse Seltsi ümber. Need ringkonnad on enamasti suutnud endale hankida teatava põhjalikuma perspektiivi õigekeelsusküsimustes, on suutnud enda isiklikuks tarvitamiseks luua teatud kindla kirjakeelse süsteemi, mida õigeks peetakse ning teistest eelistatakse (muidugi tuleb sellejuures märkida, et mõnel on see süsteem enam oma-algatuslik, iseseisev, kuna teised lepivad enam jäljendamisega, teiste vaadete iseseisva kombineerimisega — nagu see keeleelus loomulik). Et kõik õigekeelsuslikud normid ning vaated pole suutnud kujuneda veel küllalt mõjuvõimsaiks, kõiki keeletarvitajaid endaga kaasa haaravaiks, pealegi et juba mõne aja meil siin on käimas teatav revolutsiooniline, uusi vaateid puistav keeleuenduslik liikumine, siis pakub selle juhtiva õigekeelsusliku ringkonna tegelik keeletarvitus mitmeski suhtes õige kirjut pilti. Põhijooned on ju üldiselt kõigile ühised, kuid siiski on veel nii palju ruumi erinevustele, et põhjalik orienteerumine nendes ning seisukohavõtmine nõuab tunduvat pingutust ning ajakulu. Mäherduste väiklaste ning veidrate „omapärasusteni“ mõned autorid selle erinevuse alal on jõudnud, näitab küllalt iseloomustavalt see, et üks tuntud grammatik ning eest,

keele õpetaja tarvitab ja kangekaelselt kaitseb liite *-gi* kirjutamist *g*-ga sõnus nagu *meeski, kasski, vendki* jne., kõigest sellest hoolimata, et ammugi on maksmas ning üldtunnustatud teine seisukoht, et ka liide *-gi* allub ortograafilisele üldjuhisele ning et ta helitute häälikute kõrval kirjutatakse *k*-ga.

Teise rühmkonna moodustavad kõik ülejäänud kirja-keeletarvitajad, kes pole suutnud või kel pole olnud võimalust ega mahti põhjalikult süveneda kõigisse õigekeelsusküsimustesse, väidete ja vastuväidete rägastikku, või kelle huvi on üldse väiksem säärase abstraktse ala vastu, nagu seda on keeleküsimused. Nende vähemteadlikkude keeletarvitajate hulka kuulub suurem osa meie intelligentsi mitmesugustelt erialadelt — isegi, nii paradoksaalselt kui see kõlabki, osa eesti keelt õppivaid üliõpilasi, kirjanikke ja eesti keele õpetajaid: seda näitavad tegelikud kogemused! — ja muidugi muud kirjakeeletarvitajad, kelle haridus ning ettevalmistus väiksem. Võrreldes neid kaht pädevusrühmkonda omavahel kvantitatiivselt võime nentida ainult üht: vähemteadlikud keeletarvitajad on valdavas enamikus, teadlikke on nendega võrreldes n. ü. ainult peotäis.

Kui nüüd küsida, kellele kummastki rühmkonnast kirja-keele korraldamatus suuremat tüli teeb, siis ei saa siin olla kahte vastust: selge on, et neil, kelle teadmised ning oskused vähema ulatusega, tihtipeale juhuslikku laadi, on palju raskem orienteeruda õigekeelsusküsimuste labürindis. Ühelt poolt hurjutavad keelemehed: kirjutatagu ilma vigadeta, „häbiposti“ iga haritlane, kes ei oska oma emakeelt, jne.! Teiselt poolt aga pole sugugi nii hõlpus seda kategoorilist nõuet täita, on olude tõttu mõnelegi tihtipeale hoopis võimatu! Võidakse küll väita, et selles pole üksnes süüdi kirjakeele kõikuvus, vaid kõigepealt emakeelse hariduse ning ettevalmistuse puudus. Tõsi see ju on ja sellepärast ei puudu meil vist kellelgi optimismi, et olud tulevikus paranevad. Kuid see suur kujundaja koolgi ei saa töötada küllalt tagajärjekalt, kui aine ise pole küllalt selgepiiriline ega kindlajooneline; nagu mainisime, maadleb osa õpetajaidki õigekeelsusküsimuste raskustega!

Kui selle poolest võrrelda n. n. juhtivate keeleliste ringkondade seisukorda, siis on see kõnesolevate raskuste suhtes hoopis hõlpsam: igaühel on enda tarvitamiseks n. ü. oma kindlakujuline kirjakeel ja suurem või väiksem teadlikkus õigekeelsusküsimustes aitab asjaosalistel kergemini lahendada esinevaid raskusi. Sellest juhtivamate keelemeeste rippumatustundest võib olla osaliselt sõltubki tihtipeale

nende hulgas valitsev ükskõiksus ühinemispüüete vastu, tegelikkude keelekõikumuste lahendus n. ü. puht-lingvistiliselt seisukohalt, kus näit. üksikuid keelenähtusi hinnatakse selle järgi, kuidas nad peaksid olema arenenud teoreetiliste keele-arenemisseaduste kohaselt, mitte, kuidas nad tegelikult on levinenud elavas kõnekeeles, jne. Vahel tundub koguni, et kirjakeelega n. ü. vabalt eksperimenteeritakse, teinekord päris küsitavate „paremuste“ maksmapanekuks. Eelöeldu muidugi veel ei tähenda, et teadlikumale keeletarvitajaile kirjakeele kindlusetus mingit tüli ei tee. Ei, võib kindlasti väita, et seda keeletarvitajat ei leidugi, kellele üksikute õigekeelsusküsimuste kõikumus n. ü. mingeid „ülearuseid lisakulusid“ poleks teinud. Kuid kes paremini valitseb oma ainet, see likvideerib ka hõlpsamini esinevad keerukused.

Võiks paljugi lisada harutlusi selle kohta, kuidas kirja-keele kujunematus on ilmselt takistavaks, ülearuseid jõukulutusi tekitavaks teguriks üldises kultuurilises arenemises. Kuid pole põhjust seda teemat liiga palju korrutada, sest oleme kõnesoleva seisukorra halbuse tegelikult küllalt tunda saanud. Palju huvitavam on loomulikult küsimus, kuidas sellest tülikast seisukorrast kiiremini pääseda. Vastus järeldeb paratamatusega juba eesitatust: tuleb jõuda ühisele, üldtunnustatud, kindlapiirilisele kirjakeelele! Ja abinõu seks? Seda on juba kümneid kordi korratud: ainuke tee on — maksma panna kõigile kättesaadav ning ühine kirjakeelne juhend. Ning viimaks, kui edasi küsida, kust säärase juhtnööri võtame, siis ei ole teist võimalust, peame jällegi kordama seda, mida varem küllalt on korratud: kui ringi vaatame, mis meile eesti keele alal sääraseks juhendiks sobiks, ei leia meie muud — kui „Eesti õigekeelsuse sõnaraamatu“! See sõnaraamat on teatavasti hulga keeletarvitajate ühise jõupingutuse ning kauaaegse töö tulemus, ja tal on rohkem eeldusi enda maksmapanekuks kui ühelgi teisel keelt normeerida tahtval väljaandel, sest ta käib keskteed konservatiivsete ja uuenduslaste vahel ning tal on teiste normatiivsete juhetelega võrreldes keeletarvitajate hulgas kõige rohkem poolehoidu.

„Aga Õig.-sõn.-l on rohkesti puudusi!“ ütlevad paljud. „Õig.-sõn. on liiga konservatiivne!“ teevad etteheiteid keeleuuenduslased. Jah, õigus ju on, et ei leidu vist seda kirjakeeletarvitajat, kes kõigis üksikasjus oleks Õig.-sõn.-ga täiesti rahul. Eriti on see maksev juhtivate keeleliste ringkondade kohta. Nagu nägime, on igal teadlikumal

keeletarvitajal n. ü. oma kirjakeel — üldpilt on, nagu mainisime, kaunis kirju — ja sellepärast pole ime, et Õig. sõn. igaühe individuaalsest keelepruugist rohkem või vähem erineb. Ja et igaüks oma isiklikke õigekeelsuslikke vaateid on harjunud pidama ainuõigeiks, siis peab loomulikult „Õig.-sõn.“ ühes või teises suhtes olema vigane! Võin omist kogemustest kinnitada, et isegi Õig.-sõn. toimetustööle kõige lähemal seisvad isikud ei ole kõiges Õig.-sõn.-ga rahul, sest neil on esiteks tihtipeale omavahel tulnud vaadetes kokku leppida ja teiseks — mis peaasi — sõnaraamatu õigekeelsuse põhijoontes on tulnud alistuda Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna otsustele. Seisukorda hinnates jõuame seega tulemusele, et õieti keegi ei saa olla kõiges nõus Õig.-sõn. normidega, ja kui küsiksime, kas me praegu üldse suudaksime koostada kitsamapiirilist keelelist normteost, mis kõiki rahuldaks, siis saaks vastus vististi olla ainult eitav!

Eeltoodust saame teha ainult ühe järelduse: kui me soovime kiiremas korras välja jõuda ühise keeletarvituseni, peame enda kohta maksvaks tunnustama Õig.-sõn. normid. Teist võimalust ei ole. Ja tõsi on, et mida enam neid leidub, kes asetuvad Õig.-sõn. põhimõtete alusele, seda mõjuvõimsamaks kasvab Õig.-sõn. ning seda raskemaks muutub üksikuil kõrvalepõiklemine sõnaraamatu normidest. Kui Õig.-sõn. täiel määral võidab, siis jääb rahulolematuil õieti ainult üks tee: püüda seks kaasa mõjuda, et Õig.-sõn. enese normid muutuksid, et sealt soovimatud keelendid kõrvalduksid!

Ja peame ütleva, et see olekski normaalne olukord. Nimelt oleks loomulik, et keelenormeerimisegi alal alluksime teatavale parlamentaarsele korrale: mitte et igaüks talitaks omapead; kui talle mingi seadus ehk norm ei meeldi, vaid et ta vastavate organisatsioonide kaudu püüaks vastavaid norme muuta. Ja nendeks organisatsioonideks, n. ü. parlamentideks meil on Eesti Kirjanduse Selts ja Akad. Emakeele Selts, mille liikmeks pea igaühel on võimalik pääseda ja mille otsuseid järelikult on võimalik mõjutada niihästi avaliku arvustuse teel kui ka häälletamise ning valimiste teel vastavais asutistes. Ja et põnevamalt õigekeelsuslikest küsimusist huvitatuid on võrdlemisi vähe, siis mahuvad nad kõik erandita neisse seltsidesse liikmeiks.

Riiklikus elus pannakse õiguslik, parlamentaarne kord maksma sunniviisil. Säärasest sundusest ei saa keeleelus muudugi olla juttu; kui siin survest saab kõnelda, siis esi-

joones moraalsest või materiaalsest (näit. kui kirjastus keeldub teatud tööd vastu võtmast, soovitades seda autoril teistele anda või ise kirjastada); ainuke keeleline ala, kus riik omapoolse sundusega vahele segab, on kool ja riigi-asutised, missugune ala on aga muudega võrreldes õige kitsas. Kui sellepärast keeleuenduslaste hulgast etteheiteid tehakse maksva ametliku, s. o. riigivõimulise keelelise surve kohta, siis on see liialdus. Endastmõistetav on, et kui keegi teeb mingi uuendusettepaneku, et siis kohe kõik õhinal ei rutta seda vastu võtma ning heaks kiitma. Vaid ettepaneku läbimine on oleneb ikkagi tema poolehoidjate arvust; on tal pooldajaid rohkesti, siis ei suuda tõket teha ükski surve, nagu me selles kõik oleme võinud veenduda hulga keeleuendus-ettepanekute maksmahakkamise puhul. Sõna- ning trükivabadus, järelikult ka reklaamivabadus — kui see ei ulatu kriminaalsetele aladele — on Eestis veel olemas!

Kui aga Õig.-sõn. keelelisi norme ei ole võimalik ega soovitatavgi maksta panna surve teel, siis jääb nende maksmapanekuks õieti ainult üks tee: keeletarvitajate enesedistsipliin! Seega osutub kirjakeele kõikuvuse kõrvaldamine meile tahes või tahtmata enesevalitsemis-
oskuse mõõdupuuks!

„Kuid praegune kirjakeele fikseerimine on enneaegne vägivald“ — tulevad ja ütlevad keeleuenduslased. Praegune keeleline anarhia olevat tarviline ja kasulik: „Meie keel on alles otsimise, käärimise ja kujunemise järgus... Sellele peab veel aega ja võimalust andma otsimiseks, katsetamiseks ja uute lisaväärtuste omandamiseks... ametlik sunniviisiline keele fikseerimine on praegusel ajal otse kahjulik, kuritegelik eesti keele arenemisele ja seega üldse eesti kultuurile... Seepärast ei tohi praegu keelt mitte fikseerida mingisse ametlikult sunduslikku vormi. Muidu võib selle tagajärjeks olla, et mõni tõesti hää, tarviline, kasulik ja vastuvõetav uuendus jääb keelest välja sel lihtsal põhjusel, et ta esitatakse pärast „Õigekeelsuse-sõnaraamatu“ keeleteoimkonna lõplikke ja apellatsioonita määrusi...“ — sääraseid mõtteavaldusi võime lugeda ühest keeleuenduse propagandakirjutisest.

Kaalutelles esitatud lauseid jääb meie tähelepanu peatumata kõigepealt viimasel, kõige olulisemal väitel: keele fikseerimise tagajärjel võivad jääda mõni tõesti hea, tarviline, kasulik ja vastuvõetav uuendus läbi minemata. On ju loomulik, et algatajad ise oma ettepane-

kuid peavad häiks ning tarvilikeks, kuid on ka endastmõistetav, et need, kes uuendused peavad ära õppima ning tarvitusele võtma, on õigustatud neid ettepanekuid kriitiliselt hindama, kuivõrra nad tõeliselt pakuvad paremusi tegelikus keeletarvituses, ja loomulikult ka subjektiivselt hindama, kuivõrra nad tarvitajale meeldivad või mitte. Ja õige paljude seni läbi minemata keeleuuendus-ettepanekute puhul, nagu *-lle*, *-tet*, elustatud *o*, mitm. gen. *meelde*, *koerde*, jne., võib teha ja on tehtudki etteheiteid, et neil uuendustel on paremuste kõrval ka küllalt halvemusi. Ei ole käesoleva ettekande asi võtta ükshaaval arvustuse alla kõik päevakorral olevad uuendusettepanekud; seda on tehtud juba varemalt ja tehakse vististi edaspidigi. Ainult mõnele joonele tahaks veel kord tähelepanu juhtida. Iseloomulik on kõigepealt, näit. *-tet* ja *-lle* puhul, et uuenduslased isegi ei ole jõudnud seni ühisele seisukohale, kuidas neid vorme tarvitada: *-tet*-kirjutamisel esineb praegu tervelt kolm tarvitusviisi, samuti on mitu esinemisviisi *-lle*-l. Oleks tõesti imelik, kui tarvitajad oleksid pikema jututa vastu võtnud sääraseid ettepanekud, mida pakutakse nii kõikuval kujul. Teiseks on huvitav tähele panna, et mitmeist uuendusettepanekuist, mida on juba kümmekond aastat kõrvuti propageeritud, ühed on läbi läinud, teised mitte. Näit. on silmatorkav, et *i*-superlatiiv on maksma hakanud, kuna *-tet* pole suutnud ennast läbi lüüa; oleks tulnud eeldada, et *-tet* pääseb palju kindlamini mõjule kui *i*-superlatiiv, sest *-tet*-il on kaunis laialt pinda meie lõunapoolseis murdeis, kuna *i*-superlatiiv õieti on peagu täiesti üle toodud soome keelest: sellevõrra on ta meie omast keelest välja surnud. Kuid tegelikult on asi osutunud ümberpöörduks, nagu me kõik teame. On seletatud, et kuna *i*-superlatiivil ees oli n. ü. tühi koht — samaväärne vorm eesti keeles puudus täiesti —, tuli *-tet*-il võistelda endise vastava *-tatud*-kujulise partitsiibiga. Osalt on ju see kahtlemata õige. Kuid et see ainus põhjus oleks, on raske uskuda. Võime ju märgata, et mitmed uuendused on maksma pääsenud sellest hoolimata, et nende asemel varemalt oli samaväärne vorm (näit. mitmuse part. *sõdureid*, *nurki*, ainsuse illat. *ellu*, *unne*, *majja*, infinitiiv *esitella* jne.; kaunis suurel määral on läbi läinud ka partitsiibi *-nd* *-nud* asemel). On päris tõenäoline see, et nende vormide läbimineku puhul tunduvalt on kaasa mõjunud ka asjaolu, et *i*-superlatiivile, mitm. partitiivile *sõdureid* jne. ei olnud suurt ette heita negatiivseid külgi, kuna *-tet*, *-lle* jts. sattusid otsekohe konflikti õigekeelsusliku otstarbekohasus-põhimõttega. Kuid olgu

seletustega kuidas tahes, võime igal puhul konstateerida tõsiasi, et üks osa keeleuundus-ettepanekuist on samadel tingimustel osutunud elujõulisemaks kui teised; ühe osa uunduste kohta võib üsna julgesti kinnitada, et nad läbi ei lähe. Sel korral aga oleks vististi keeleuunduslastele enestelegi kasulik, kui nad elujõuetud ettepanekud aegsasti maha mataktsid, sest juba vanasõna ütleb, et tühi kott ei seisa püsti.

Kui arvest välja jätame need kauemat aega päevakorral seisnud uundusettepanekud, mis kõigest kihutustööst hoolimata pole suutnud end püstitajalule ajada, siis võime üldiselt väita, et kirjakeele fikseerimine Õig-sõn. alusel sugugi ei takista keeleuunduse edasikestmist, niisamuti nagu tegelikus eluski ükski korra- ning seadusepärane asjaajamine ei takista mitmesuguste uunduste elluviimist. Kõigepealt on see maksev uute sõnade kohta. Mõnel pool näikse valitsevat kummaline väärkäsitus, et kui mingit sõna ei leidu Õig-sõn.-s, siis seda n. n. ametlikus kirjakeeles ei tohi tarvitada. Kuid see on põhjalik eksimus. Ei jõua ju ükski õigekeelsus-sõnaraamat registreerida kõik kirjakeeles leiduvad sõnad ega ette näha sõnu, mis lähemas või kaugemas tulevikus kirjakeelde võivad tulla. Sõnavaraliselt ei saa üldse ühtki elavat keelt fikseerida. Kui isegi arenenud kultuurkeelis nagu prantsuse või inglise keeles kirjakeelde tekib uusi sõnu, mis siis veel kõnelda eesti keelest, kus mõnelgi puhul mingi mõiste täpsa väljendi järele on otse kisendav vajadus. See on ala, kus keeleuunduse ja keele uuenemise tööpõld kunagi ei tarvitse lõppeda. Võib ju vaielda üksikute sõnade puhul, kas neid on tarvis või kas nad sel kujul sobivad. Samuti on selge, et kui sõna on juba ammu ette pandud ja ta on tänini ikka jäänud õhku rippuma või kui Õig-sõn. on mingi sõna tunnistanud mitte-soovitavaks, et siis sel vähe poolehoidu leidnud sõnal on vaevalt lootust ellujäämiseks. Kuid põhimõtteliselt ei saa uute sõnade vastu olla, isegi siis mitte, kui nad on loodud n. ü. „kunstlikult“; peaasi, kui nad on osutunud otstarbekohaseks ning on tegelikus keeletarvituses läbi löönud; nende päritolu pole siis kuigi suure tähtsusega. Pealegi tuleb tähendada, et mingi uue sõna esinemine teatava mõiste väljenduseks endiste sõnade kõrval ei ole üksikule keeletarvitajale kaugelki nii tülikas kui mingi grammatilise vormi uuna esinev tarvitusviis; ebameeldivast sõnast võib igaüks südamerahuga mööda minna, kui ta seda ei soovi tarvitada, aga kui näit. fikseeritakse, et tuleb tarvitada *kirjutet*, mitte *kirjutatud*, siis ei pääse sel-

lest vormist ükski mööda, kes tahab alluda üldtunnustatud korrale.

Kuid mitte ainult leksikaalsel, vaid isegi grammatilisel alal ei tarvitse keeleuenduse tegevus likvideeruda. See käib muidugi nende ettepanekute kohta, mis tehtud alles hiljuti ega ole suutnud end küllalt tutvustada, või uuen- duste kohta, millega tulevikus alles ähvardatakse tulla. Propageerimisvõimalusi üksikute vormide kasuks on ju alati olemas ja kui mingi uuendus on endale leidnud kül- laldase poolehoiu, siis fikseeritakse ta kahtlemata ka Öig.- sõn.-s. Käesoleva kirjutise autoril ei oleks näit. vähemutki selle vastu, kui laiemalt hakataks tarvitama *-ma-inf.* trans- latiivi (näit. *söömaks, handmaks* jne., tähenduses 'et süüa', 'et kanda' jne.) ja kui see vorm tunnustataks Öig.-sõn. poolt. Võib olla, et see uues funktsioonis esinev sõnakuju lähebki läbi. Ja elujõulisi ettepanekuid leidub keeleuuen- dusel ehk teisigi.

On kuuldunud ka väidet, et lastagu vabalt kõrvuti esi- neda niihästi keeleuenduslikel ettepanekuil kui ka vasta- vai vanemal keelekujuudel, näit. lubatagu kõigile tarvitada niihästi *kirjutatud* kui *kirjutet*, *asemele* kui *asemelle* jne. Paralleelvormide rohkus ei olevat keelele mitte kahjuks, vaid kasuks. Kuid säärase nõuande järele käimine oleks ainult praeguse korralageduse n. ü. „ametlik“ sanktsioneerimine. Peab ütlema, et paralleelvormid on keeles ikkagi teataval määral luksuseks, mida ükski kirjakeel pole ene- sele lubanud väga rohkel määral. Paralleelvormist on kasu siis, kui ta pakub tunduval uusi stiililisi võimalusi. Näit. on see maksev paralleelvormide kohta, millest igaüks on mingi uue grammatilise tunnusega (meil näit. *de-* ja *i-*mit- muse või *kõige-* ja *i-*superlatiivi kõrvutiesinemine; vrd. *tä- navates* ja *tänavais* või *kõige suurem* ja *suurim* jne.). Kuid kus seda uustunnuslikkuse plussi ei ole, on paralleel- vormidest pigemini kahju kui kasu, eriti kui neid rööbas- kujusid on rohkesti (näit. mis kasu oleks sellest, kui meil alati võiksid kõrvuti esineda niihästi *kirjutetakse* kui *kirju- tatakse* või *pea* ja *pää*).

On olemas veel üks väide keeleuenduslaste leerist, mil- lest siinkohal ei või vaikides mööda minna. Esinevat ni- melt veider vastuoksus: uuendusi ei lubata, aga vigu sal- litakse; niikaua kui olevat lubatavad kõiksugused õigekeel- suslikud vead, võidavat julgesti tarvitada ka kaugeimale ulatuvaid uuendusi. Peame ütlema, et ses asjas on tõesti midagi väga veidrat, ja seda on nimelt kõigepealt eeltoodud mõttekäik ise. Kõigepealt see süüdistus — ei tea, kelle

pihta see on sihitud? — et lubatakse õigekeelsuslikke vigu. Ei tea, kes see siis õige peaks olema, kes lubab või koguni heameelega sallib keelevigu? Vähemalt käesoleva kirjutise autor ei ole seni kokku puutunud ühegi tegeliku keeলেমেhega, kes mitte ühel või teisel kombel sõda ei peaks mitmesuguste keelevigade vastu. Või teatakse nime nimetada, kelle kohta see poleks maksev? Sama loogikat tarvitades võiksime keeleuenduslastelegi ette heita, et nemad lubavad keelevigu, sest just uuendatud keele alal näeme tihtipeale mitmesuguseid väärtarvitusi (olgu näit. mainitud keelekuju nagu *omama pro omandama*). Kuid seda etteheidet loomulikult keegi tegema ei hakka. Sest kes on siis süüdi, et siin või seal esineb vigu? Kõigepealt muidugi keele korraldamatus ja keelelise hariduse puudulikkus. Mida kiiremini me korraldume ning koon-dume, seda kiiremalt väheneb vigade ning puuduste arv. Korralagedust ei arsti keegi korralagedusega. Ja mida tahetakse siis sellega öelda, et kuni esineb vigu, tohib esineda ka uuendusi? Kas uuenduslased ise tunnustavad seega, et uuendusi tuleb samastada keelevigadega? Või kui mitte, mis see siis tähendab, et kuni tohib esineda vigu, tohib esineda ka õigeid, s. o. keeleuenduslikke vorme? Häid keelekujusid tohitakse ju alati tarvitada, kuna vigade peale ei saa vaadata kaugeltki nii hea pilguga¹. — Lõpuks peab märkima ka seda, et kõik ei ole keeleviga, mida mõni üksik autor peab keeleveaks, vaid on tihtipeale ainult võistlev vorm. Selles asjas ei tohiks olla lubatav võtta mõõdupuuks ainult oma isiklikku arvamist, vaid esinevaid keelendeid peaks hindama ka sellelt seisukohalt, kuivõrra nad on end tegelikult suutnud maksmak panna, kuivõrra nad on üldiselt tunnustatud.

Lõppkokkuvõttes tahaksime konstateerida, et keeleuendus on olnud revolutsiooniliseks nähteks meie keele-

¹ Akad. Emakeele Seltsi koosolekul 30. okt. 1927 seletati siin arvatava lause autori poolt, et väitega: „kuni on lubatavad vead, võidakse tarvitada ka uuendusi“, on tahetud öelda, et vead asjaosalisi nii ei ärrita kui uuendused. Eeltsiteeritud kirjutiseski öeldakse, et isegi säärane „väike ja kerge“ uuendus nagu y ajavat „ametivõimud“ vihale, kuna jämedaist vigadest ei hoolitavat. See väide tundub riskantsena. Vähemalt käesolevate ridade autor ei usaldaks keeletarvitajate sisemiste sümpaatiate või antipaatiate kohta säärast järeldust teha. Uuenduste agaram tagasitõrjumine on ju vististi mõnelgi puhul tingitud sellest, et nad hõlpsamini silma torkavad kui vead, mille kohta puuduliku keelelise hariduse tõttu vahel ollakse teadmatuses. On vaevalt usutatav, et teadlik ning mittefanaatiline keeলেমেes mõne esineva uuenduse puhul rohkem „ärrituks“ kui jämedat keeleviga nähes.

elus ja vajaliseks nähteks. Kuid tahaksime ka väita, et suurem osa keeleuenduse ülesandeist on juba täidetud. Mis kõige tähtsam, keeleuendus on suutnud liikuma panna uusi vaateid ning mõtteid, on purustanud selle tardumusjää, millesse meie kirjakeel kippus sattuma aastat paarküm- mend tagasi, kõnelemata sellest, et suurem osa keeleuenduse-ettepanekuist on tegelikult läbi läinud; seega ei ole võit mitte ainult ideeline, vaid ka reaalne. Sellepärast oleks vististi aeg meie tegelikul keelekorraldusel edaspidi loobuda revolutsioonilisest anarhiast ning asuda korraldatud evolutsiooni teele. Sellest oleks rohkem kasu kui korralgeduse edasikestmisest. Ja kindel on, et selgi teel ei jää tulemata see oodatud hea ning ilus uus kirjakeel, kuigi ta loomulikult ei tarvitse tulla täpsalt sel kujul, nagu seda plaanitsevad meie keeleuenduslased.

Kuivõrra kiiresti me aga suudame õigekeelsuslikult korraldada — see oleneb õige suurel määral meie keele- tarvitajate enesedistsipliinist!

Elmar Muuk.

J. Oksa proosateoste stiil lingvistiliselt.

2

4. Sõnaküllus nõuab erilist korraldamist, paigutamist, järjestamist, et nende omavaheline suhtumus kannaks soovitud vormis sisu. N 64 võetud näites:

„Nii on ka viimane mälestusmärk kadunud, mälestus ise all- hingava põrmu üle on vist omaste juures ammugi ära kustund. Võõrastel pole siin aga midagi mälestada...“

on üksteisega lähedas suhtumises sõnad: mälestusmärk ka- dunud — mälestus kustund; omaste juures — võõrastel. Esimest paari valitseb ühes paralleelse asetusega paralleelne sõnatähendus, kusjuures teine süvendab esimest. Teist paari valitseb kontrast. Et nüüd viimase paari pooled on kahes üksteisele järgnevas, mitte aga ühes lauses, siis viib sää- rane paigutus mõisted kaugemale: kui aga lauseline vahe- maa siin on suurenenud, siis selle läbi suureneb ka kujut- luse üldine pinevus.

Sõnade paralleelse asetuse huvitavaks näiteks on ka lõige N 63:

„Nagu inimeste seltskond väga kirju oli, nii oli ka üleüldine loodusepilt üksikute joonte poolst kaunis rikas.“

„Joonte poolst kaunis rikas“ mõiste on sarnane mõis- tega „väga kirju“, kuid esimene on vähema tähendusulatu- sega. Siin tuleb veel appi võrdlus: inimesed — loodus, ja

nüüd toodud lauses leiduv sõnade kõrvutamine saab väga ilmeika kompositsioonilise tähenduse: peab teadlikult kõrvutama kogu eelnenud inimeste kirjeldust ja järgnevat looduskirjeldust. Siit võrsub siis veel huumorit ja ironiat.

Juba toodud näidetes oli märgatav kontrastlik asetus. Selgem on see juba järgmises lõikes:

N 62: „Mõnel edasirühkijal oli ka seltsiline kaasas, kes temaga vist ühise eesmärgi poole nihkus, — kahekesi siis nad jutustasid.“

Tegevus on siin ühine, kuid on tarvitatud ühe ja sama liikumise tähistamiseks kaks isesugust sõna: edasirühkija — nihkus. Novelli lugemisel annavad need sõnad üldjoontes järgmise mulje: edasirühkijal pidi olema oludekohaselt suur käimiskiirus, temaga juttuajav paarimees aga on hädine figu. Praegusel juhul kutsub välja nende sõnade säärane tarvitus ironiat; muidugi on sellest ka tingitud kujutelmaks üksikjoonte teravus, ilmekus.

Sama mõjuga on järgmine näide.

T 48: „Säält oli tore karjaga sisse- ja väljasõita: jälgi jäi palju järele. Ja mida sügavamad jäljed värava vahel, seda parem karjase meeleolu, seda südimalt jooksupoiss edasinihkimist kogu karja ja üksikute juures kiirendab.“

Säärasest sõna-asetusest võrsub puhas antitees.

N 75: „Noored mehed lähevad välja — kui sookured sisse tulevad.“

N 70: „Kuuled sa, higisse uppunud töövaevamaa — ja kuuled sa, nuumatud taevas!“

Antiteetiline joon sõnatarvitamises on J. Oksale väga omane ja see vastab tema sisu antiteetilisele koosseisule. Eriti tabavalt osutab seda viimane näide, mille trotsiv sõnkontrastsus väljendab autori sisulise positsiooni.

Kuid J. Oks ei ole selguse laps, tema tumedus ei ole andnud ka palju puhtaid antiteese. Seda rohkem on aga antiteetilises funktsioonis tarvitatud sõnu, vaatamata kui-võrt see on reljeefne ja kristalne.

Mõnikord võrsub sellest kiasm:

N 76: „Ja lapsed ei tunne oma häbistatud purulahja isa, kes kusagil lapsega äraleppimist ahnelt on oodanud... Ja isad ei tunne enam oma näljaseid lapsi, kes isa tagasitulekut ootavad.“

Kiasm toob siin kaasa lüürilise meeleolu, resoneeritud resignatsioonist; kuid üldiselt on kiasmilist sõnaasetust vähe.

On samas lauses mitu sõna ritta korraldatud, saame gradatsioonid kaudu järjest kasvava, kõveneva mulje.

N 55: „Nägu on kaugele paenduv: kord ta avatleb-meelitab, siis sööb ja raiskab, ähvardab ja töötab.“

T 19: „Üle põiki paisatud inimeste hirvitavad näljainglid, tõveinglid, vaevainglid.“

Kuid J. Oksa antiteetiliselt tarvitatud sõnad harilikult ei järgne üksteisele nagu täiendavad lülid, mis omavahel harmoneeruvad, andes siledaid, paitavaid akorde.

T 13: „Nad laulavad hommikulaulusid, närivad kirpe ja ähvardavad lastelapsi ühe ja sama suuga.“

Kui siin „laulavad hommikulaulusid“ ja „ähvardavad lastelapsi“ on antiteesi jaoks kaks sobivat vastaslüli, siis on kolmas — „närivad kirpe“ — täiesti teiselt alalt. Kuid gradatsiooni mõju see jõhker lüli aina suurendab.

N 28: „Sääl elavad noored ja vanad inimesed — ja mitmed nälgivad. Sääl asuvad ka sead ja koerad, haigused inimeste ning loomade tarvis — sääl asub ka ülekiilaline odav ilmaelu ja elab kannatus kurja vihkamisega abielu.“

T 9: „Ta elab nagu nõiutud ringis, vannub ja palub jumalat appi, suitsetab tubakat, peksab lapsemolu, loeb söögipalvet, peseb sõrmi, koorib kartulid ja kännib kasvamises.“

Antiteetilised sõnad on paiskunud segi. See äratav mulje, nagu tõuseksid siin kujutelmad spontaanselt, impulsidest aetud — ning siit õhkub loomingu kaoslikku värskust. J. Oksa novellides sarnleb sõnaline koosseis ja asetus toodud näidetega peaaegu üldiselt.

Kohati on terves novellilõikes kontrastlik sõnavalik kõrval-lõikele. Nii näit. „Küla“ lk. 10 (T): „Siin maal elab ka kollakate lokkjuustega noormees“ jne. Sõnad on paitavad, kaunistavad, kuna eelpool juhib sõnavalikut jõhker halvastamistendents.

5 a. Stiilimulje tekkimisel on eriliselt tähtis, missuguses suhtumuses on sõna omatähendus tema teoselise tähendusega; sõna teatav funktsioon mõjub mitmeti tundesse ning vormitajusse. Võtame esimese lause kogus „Tume inimeselaps“.

„Uppuv väli kui hukkaminekul õhtuses toores udus, sinine juba sügiskülmast ja suremise vaevast.“

Kõrvale jättes selgitamise, kuivõrt allakriipsutatud sõnade omatähendus kaldub kõrvale sellest tähendusest, mis talle omistab lause, jälgiksime, missuguse vormilise ilme annab nende sõnade säärane funktsioon tervele kujutlusele.

Sõnad: uppuv, hukkaminekul, sinine (külmast), suremise vaevast — on harilikult tarvitatavad elusolevuste ja eriti inimeste puhul. Need sõnad, tuues igäüks omatähendusega teatava varjundi, hingestavad, elustavad pildikandja: väli, mis esineb lauses üks kord, personifitseeritakse ja ta taandub oma otsekoheses, reaalelulises tähenduses. Saame personifikatsiooni, millel mõõduandev on mingi tardumise kõrvalvarjund. Äratatakse raskepärane meeoleu.

Sõna „toores“ süvendab seda: väljale on kontrastliku tegevusega õhk, mis (kes) uputab jne., ning „toores“ ligidab seda vaenuliselt, vägivaldselt teotsevale barbaarsele isikule.

Muljearengul on kaks suunda: tarduv — rusutav.

Kuid see kõik on ometi meie maakeral, meie tunneme ka välju ning nende teadmiste liitudes erikomponendina üldmuljesse tärkab meis tunne, et ollakse välja vastu teatava tendentsiga: midagi alavääristavat, põlgavat, eemale tõugata tahtvat.

Selle tundevarjundi on välja kutsunud sõnade funktsioonid, meie aimame siin taga selle põhjust — autorit, ning autori sõnastus iseloomustub lugeja silmis säärasena, milles peitub tendents alavääristada, alahinnata, põlata, hüljata.

Kõigis J. Oksa novelles valitseb sellelaadiline sõna-funktsioon. Suurema hulga metafoore võib tuua siinkohal näidetena. Olgu mõned üksikud.

T 7: „Septembriõhtu neelab vanad ja väsinud päevakujud, ning noored öövarjud poevad arglikult märgadele nurmedele.“

T 7: „Sopane on selle külatee tambitud süda.“

T 8: „Parandamatu jõuetus puhkab igal kaevuhargil, määrinud suitsukorstnal või tuulelipul.“

T 8: „Orjade küla — vaesusega halvatud, nii varatu jõududes, nii võimetu vähemakski loomiseks.“

T 8: „Ja päris ime, et see risude küla, need vanaduse ja vaesuse haigusest söödud hooneloksid kõige selle järele veel häbitundest lõpuni pole mädanenud.“

T 8: „Läbi viletsuse vingud näed, et siin ja sääli haledasüdamlised puud veel midagi varjavad.“

T 11: „Jälle on tõbine sügis uue ja pahema päeva loonud. On tuul ning kollane katk kase lehtis.“

T 30: „Ja kooliõpetaja oli ükskord juba üks rõske meeleoluga mees.“

T 34: „Pühitsetud ahastus kodus hakkas hingedest väljanõrguma, mälestuse jäljed mustuma.“

T 62: „Külakoolimaja oli kusagile metsasoppi surutud, kui oleks surujad tahtnud teda külast välja tõugata. See aga hoiab niiskete küüntega sopesast alusest kinni.“

N 29: „Ja näljane lastevanem, oma takusärki jalgade ümber kohendades, tõukab käpad sügavasse õueläku sisse...“

N 30: „Ta jätab inimese voodiõle leseks — ja mehed suremata ahtraks.“

N 70: „Üleval aeleivad paksud pilved kui rasvad hauduva katla pääl...“

N 50: „Kala-külm ja isegi libe merdhauduv õhk.“

N 51: „Nagu midagi tolmust-kipitavat kurgus, kui oleks õhtused porimõtted tubakasuitsuga allaneelanud. Meeleolu on tühjem, igavam, kui õhtul. Terve keha lootusest tühi, armutum. Nagu oleks kõik röömud väljalennanud. Aga

midagi tumedat, aurutuste jätist, tüütavat tuhka on rinda jäänud.“

Peatume viimase näite juures pikemalt.

„Pori-“ annab mõistele räpase, eemaletõukava omaduse; siin keskmiselt oleks sobiv „halvad mõtted“. Lugeses ühendame selle väljenduse eelmise jutustusega: seal räägiti, et noorikute ja naiste peas liikusid õhtul ja ööl seksuaalselt iseloomustatud mõttekäigud. Enne valitses alavääristav tendents sõnavaras ja pori (-mõtted) oleks siis niiviisi eelmise jutustusega kooskõlas. Kuid ka selleski valgustuses osutab see sõna toodud näites, et autor suhtub suurendavalt ja jätab niiviisi lugejas ebamäärase tunde: see on mingi hinnang, kuid ei ole öeldud, miks hinnatakse just nii. „Allaneelanud“ on mõtete suhtes täiesti võõras mõiste, ta manab esile mõtete iseseisvuse, aktiivsuse, inimestest nagu eraldi-oleku ja siin on ühenduse võimaldanud lüli „tubakasuitsuga“. Seetõttu aga ebamäärane ilme veel suureneb. Et „neelama“ on ühtlasi lihtlabane väljendus, siis süveneb ka alavääristav joon. „Tühjem“, „tühi“, „armutum“ on lõdva funktsiooniga ja kujukus väike. Siis tuleb võrdluses aktiivne sõna-metafoor: v a l j a l e n n a n u d. Kuid selle metafoorlikkus mõjub ka negatiivselt: liikumine on siit ära. Tähendab, ebamäärasuse ilme järjest süveneb. Lõpplause sõnad ongi väga ebamäärased: mingi tuhk. Kuid selle tuha elustab metafoor: tüütavat. Tähendab, midagi jääb, midagi on, kuid see on vastumeelne. Kokkuvõttes iseloomustavad pilti: ebamäärane, tüütav. Sellise ilme tekitajaks on aga käsitletud sõnade ülekantavus. Viimane ei olene aga kõnesolevast esemest, vaid sõnastajast (autorist resp. lugejast). Siit selgineb iseloomulik vormiomadus: sõnastust kannab tendents, mis alahindab eset.

Epiteetidena esinevaid sõnu vaadeldes tuleme tihti samale otsusele. Näiteks:

T 58¹⁹: „Popsimeeste loogika, nende ajuline järeldus oli teistsugune —.“

T 75¹⁸: „...et nende kuivanud hing ja tahkunud tundmused —.“

N 73: „Kuidas higisesse õhku auranud noorus neab —.“

N 81¹¹: „Üsna mustad, higised juuksed.“

N 70: „Limasele alusele on tõbine näljaküla visatud, limasel alusel kükkitab ka enesega rahulolev Pattude-andeksandmise kirik.“

N 76: „Nagu korraks, nagu korraks venib lollide ringi roomav odav unistus. See on siis, kui lõmakspeksetud ja mahlatuks-pressitud eksimise-mõte nagu lagunema hakkaks limase ahermaa pääl.“

Kui sõna figureerub metonüümselt või sünekdohhiliselt, on sagedasti ülekantavus iseloomustatud alavääristusest.

T 7: „Sopane ja läbitambitud jälgede sündimise ajast, kui kabjad ja nälgunud lapsepõnnide jalakannad, kellegi sõrad, inetud varbad, puurattad, pätid või pool ümargune saaparaud siin liimiva pori hingeni laiaks litsusid.“

Et osamõiste täidab siin terviku mõiste aset, et nad veel järgnevad üksteisele korratult, see äratav siin elavalt vaatlejas eemaletõukava suhtumise. Epiteedid aina kriipsutavad alla seda.

T 12: „Neil tüdrukutel on karedatest villadest säärrikud, mitmel linased kuued —.“

„Villadest“ on mitmuses tavalise „villast“ asemel: see suurendamine toob kaasa alahindava noodi.

T 18: „Väsinud lihaksed suuremate magajate käsivartes otsekui haiseksid põlenud ollusi.“

Lihaksed pro inimene ja käsivartes pro inimeses (— kogu kehas) annab juba oma metonüümilises ristluses suure kujutusarengu mulje. Kuid peale selle kontsentreerub kogu mõttekäik käsivarrelihaste ümber ja et predikaat väljendab ebameeldiva protsessi, siis see ebameeldivus eriti suureneb.

T 60: „Sääl sees ulpisid vaeste rentnikkude kurnatud näod, nende ärakudunud lahjad ihud riiete alla peidetult.“

T 60: „Terve „kuruga“ ja „kolde-esisega“ toarium oli laenatud pinki ja õlepõhjaga istet täis.“

Kui panna siin nende metonüümiliselt ja sünekdohhiliselt esinevate sõnade asemele tavaline keskmine väljendus (rentnikud; pinkisid, istmeid), siis kaoks alavääristav toon peaaegu täiesti.

Samasugune ümbermuutus toimuks suurel määral järgmises näites:

N 80: „Kadujad olid mehed, pääasjalikult noored mehed, poisterahvas.“

N 73: „Noorte tüdrukute ihud valetavad.“

Nii siis on harilikust sõna tarvitusviisist kõrvalekaldumine toonud ilmsiks alahindava, põlastava tendentsi, mida tuleb pidada J. Oksa sõnastuslaadi valitsevamaks põhi-jooneks.

J. Oksa novellides tuleb tihti ette järgmine sõna-esinemine.

T 29: „— ja natukene eemal oleks ka hapniku pärast kurnunud suurem surnukeha.“

T 29: „See oleks see nõuandmisemees.“

T 29: „See neitsiliste ajude keetja. See selgroogude painutaja.“

Allakriipsutatud sõnad tähendavad kõik kooliõpetajat. On tõstetud esile teatav omadus ja substantiivi vormis korvab see hariliku sõna. Sel teel nagu virila peegli läbi tekib

ebaproportsiooniline mulje kõnesolevast esemest. Terve kujutelm saab vähemal või suuremal määral perifraasi läbi ebaproportsiooniliselt suurendatuks. Teiseks paistab hästi välja autori tendents, mis oli juhtimas sõnavalikul: alaväärstav joon saab erilise jõhkra tooni, sest teiste sõnadega ümberütlemine väljendab siin lugupidamatust.

Novellis „Tume inimeselaps“ on veel palju teisi perifraasilisi sõna-esinemisi. Näiteks õpetaja kohta:

- T 30₇: pädagoogiline mõõt;
- T 30₁₃ ja 32 k: kasvatamisemees;
- T 30₁₇: laste pressimise vedru;
- T 32₁₈: inimeste dresseerija jne.

Siis:

- T 29_{5a}: koolitamise kehaosa (=pea);
- T 29_{2a}: numbritega mängimine (=aritmeetika);
- T 30: „Mõnikord pidi kasvatamisemees nägema, kuidas selle pisikese, odavatesse riidelappidesse mähitud tombu hingehambad igasuguste protestide tegemiseks üksteise puurisid.“
- T 32₁₀: kotkapoeg (=mõte);
- T 32_{5a}: tühjakene (=hing);
- T 33₇: vägivaldne vilistamine, kogemata saadud huilgamised (=matuselaulud ja palved);
- T 37_{10a}: vana laisk mõisa põlluadra tagumine härg (=sulane);
- T 40₂: elupump (=keha).

Igatahes suudab säärane hulk tervele novellile juba vajutada teatava perifraasilise ilme. Teistes novellides on selline sõna-esinemine harvemini ettetulev; igatahes ei suuda nad seal anda perifraasilist tooni, küll aga väljendavad tihti põlastavat suhtumist.

Üldiselt on iseloomulik, et meesterahvast ja naisterahvast tähistavad sõnad „isane“ ja „emane“ mitmesuguses kombinatsioonis, milline sõnatarvitelu võib lugejale paista mõnitusena, kuigi J. Oks on tarvitanud seda ehk saarlaste eeskujul harilikkude sõnadena pro meesterahvas, naisterahvas.

- N 75: „Eemale-eemale lähevad tugevamad isased küladest.“
- N 45k: „Kardetavad-kahtlased isased inimesed —“
- N 51_{6a}: „Kui ka võõrad emased —“
- N 52₂: „— see kõik ei tee pesemata töömest ihaldavaks.“
- T 73₈: „Kui see isane inimene piibutäie — suitsetanud —“
- T 74: „Kõdunev isane inime sülgas seinale.“ Jne.

Eriti palju trotsivust on näit. järgmises lauses.

T 49: „Ärakudunud kaelaga vanamoor, kes enne juba närvilisi liigutusi tegi, kes jalgväriku kinnipanemisel — vana viisi järele — kartlikult igalepoole vaatab, see inimese viimane tund, kes perekonnas nagu „halvema eest“ pidi kõiksugu kirjusid pattusid tegema —“

Ümberütleavad sõnad „see inimese viimane tund“ kuuluvad mõisteliselt ühte surmaga, mille vastu on inimesel ikka respekti. Sellepärast paisub toodud lause suurelt mõnitavaks.

Nii siis toovad perifraasiliselt esinevad sõnad juurde tublisti trotsivat, jõhkrat, mõnitavat värvingut üldisele alahindavale toonile.

Võtame veel järgmised sõna-esinemised.

N 36: „Ja isad õhkasiid jumala poole: et pojad endid täis ei jooks —“

„Õhkasiid“ annab palumisele suurendatud väärtuse, põhjus on aga pisike, — nii teeb „õhkasiid“ lause ironiliseks.

T 13: „Ja nii need inglid vananevad...“ (Inglid = tüdrukud.)

N 71: „— kui sa emasel elajal ämmamooriks oled ja igal pisikesel põrsal koduarstiks —“

„Ämmamooriks“, „koduarstiks“ pole loomade juures tarvitavad; sõnad on harilikud inimeste puhul.

N 81: „Ta ei palu jumalat — korjab marju.“

Sõnade kontrastsuse teeb reljeefsemaks kriips, ja ühtlasi väljenduse ironiliseks.

T 10: „Vist ei ole veel lihtne nikkelkett külapoisi hõlma all märjaks saanud.“

T 10: „Heinategija, kes vihma ja vilu ilma pärast septembri päeval niidab ja laotab, hõikab alt inglitele vastu, enne kui räime ja musta leiva kanika lagedale tõmbab.“

T 18: „Need on lapsed, elusad lapsed.“

Et kordub „lapsed“, saades juurde atribuudi, see teeb lause ironiliseks.

Meie näeme, et suurendatud tähenduses esinemine, kontrastne esinemine, muidu lauses tähtsusetu adverbial (vist!), kordumine toovad kaasa ironilise värvingu, mis on J. Oksal lähedases ühenduses alahindava suhtumisega.

Toodud ironilised väljendused on üksikud pisted laiali mitmes novellis.

„Koolmeistri hobuses“ on aga sõnastus üldiselt järgmiste näidetega sarnaneva tooniga.

T 45: „Rukkikülvist oli jõudnud niipalju aega mööda minna, et vaheajal oras üles tõusis. Isegi roheliseks läksid noorte punaidude otsad. Ka nisud tehti maha — ja viimastele külikohtadele olid igalpool juba vesivaod sisseaetud, vagude otsadki ära puhastatud.“

„Oli läinud mööda“ asemel on samamõtteline (ja -sõnalinegi) väljendus „jõudnud“ juurdelisamisega. Mõtteliselt ei ole „jõudnud“-sõnal tähtsust. See toob vestelise varjundi juurde: välimuselt on siin ilme küll tõsine, kuid seesmiselt on juures midagi naljatlevat; on võetud kergelt

seisukohalt. Seda sõnastusviisi võiks nimetada külaliseks, familiaarseks, vesteliseks.

Samast kergetooni sünnitab osalt „vaheajal“, sest ta on ühenduses „jõudnud“ sünnitatud muljega. Teises lauses annab familiaarse laadi sõna „isegi“. Lugeja praktilised teadmised on kahtlemata nii suured, et teab: rukkioras lähed igal juhul kasvades roheliseks. Rõhutav „isegi“ sünnitab seepärast ainult kergetooni. Samane tulemus on mõttekriipsul ja -ki liitel sõnas „otsadki“. Sellist joont võiksime jälgida läbi terve novelli: see annab novellile tema olulise vormiomaduse. Üksikud näited:

T 46: „Sarnasel korral leiab juba iga külaeit niipalju kõlblist julgust, et süüdlast hurjutada — ja närune karjapoiski arvas oma õigusetunde järele kogu perekonda ühe paha looma pärast omasuguste keskel ja kanade ees hukkamõista.“

T 48: „Nüüd on aga igal perel oma väravakene kõige kõrgemal serval, et sõtkumist ei oleks.“

Siin on eriliselt aktiivse mõjuga -kene; esiteks on deminutiiv üldse juba tihti familiaarne ja teiseks on ta siin seoses kõige suurema määraga lause muus osas („igal“, „kõige“).

T 49: „Endine rahu tuli alles siis täies suuruses tagasi, kui õues punakaspruun siga esimesena täna hommiku vastu juhtus — see on, pääle vasikate.“

Vesteline on oma otstarbetuses „täies suuruses“, samuti „punakaspruun“ oma liigsuses. Seletav funktsioon sõnades „see on“ paiskab mõtte segi: esemeks on õue-siga, selles kombinatsioonis on maksev ka „esimene“, kuid vasikad olid kõne all isesuguses kohas ja seisukorras. Kuid see ongi öeldud rohkem sõnadeseadmiseks.

T 52: „Neil ju omal puunotti ei ole — temale juba kõlbab reepõhja või koorma otsa läbisõidul või vaõlekatuse vitski, muidu väädikas-võmmal veel!“

Sõnaühendid nagu „puunotti“, „väädikas-võmmal“ on üksikult juba väiksestava ja familiaarse loomuga, nii näit. „-nott“ iseloomustab „puud“ ja omistab sellele väiksuse, tähtsusetuse. Lause alul on „neil“, peale mõttekriipsu aga „temal“. Et eelpool on jutt ikka hulgast, siis on „temal“ siin troobilises funktsioonis ja sääraselt, et ta äratav kergetoonilise üldmulje. Viimast toetavad lisasõnad „ju“, „va“.

Grammatilise isikuvormi tähtsust on juba alupool puudutatud, olgu siin veel näide.

T 52: „Tuisu aegu on hää võtta — ja tule ka sulaga suure tee pääle, kes sind teab, kuhu läksid.“

Gramm. isikuvormi esinemise (eriti imperatiivi: tule) tulemuseks on familiaarsus.

Edasi esineb sõnu, mis kirjanduses ei ole harilikud. Näit. T:

pendunud 46₃; kuumeldama 49₁₁, 55; „metsa“ mulguni 50_k; viduslik 51₆; pätakad 51₉; päternad 51₁₃; puuaiarödi 52₁₁; oksaniru 52₁₁; kannib 52₁₇; paio 52_a; ära soobatud 53₁₀; pargas 53₁₃; rüvitse 53₁₃; kajusäletsiteks 54₂; jugas 61_a jne.

Murdesõnad, esinedes tihti, muudavad juba oma olemasoluga sõnastuse kolkaliseks, külalikuks.

Samast küljest iseloomustab väljendusviisi lähedate sõnade kriipsuga ühendamine, välja kutsudes seejuures mulje liigsest kordumisest.

T 50: „Ka seda tuleb muu seas avalikuks, et hommikul, koidupäike suremise-sündimisel riieldakse, kisutakse.“

T 50: „Palju on aga külas neid inimesi, kes naljast aru ei saa, s. o. vähe-vähe puudulikke.“

„Vähe-vähe“ tüübiline reduplikatsioon on võrdlemisi ilmekas ja mõjurikas: suurendatakse kordamisega omaduse kraadi vähesust (resp. rohkust).

Sellised sõnapaarid ja reduplikatsioonid on J. Oksal tihtised. Näit. T:

tasane-tusane 50_{3a}; kaera-odra 51₇; pisikene-peenikene 53_k; näo-nina 54₈; sünnitab-kasvatav 54_{2a}; karjamaad-heinamaad-põldu 57_{3a}; riid-sõnulemised 58; selle-teise 60_{3a}; hobuse-lehma 62 jne.

Kuigi mitmed sõnapaarid teistest novellidest kannavad individuaalset ilmet, on toodis suurem hulk sääraseid, mis käsevad oletada, et kuski maanurgas räägitakse nii. Muidugi teevad nad stiili külalisemaks.

Vesteline, külaliselt kergetooniline sõnastus „Koolmeistri hobuses“ on ainega niikaugelt ühtesattuv, et jutustatakse külaelust. Muidugi sellist ainet võib väljendada mitmesugune sõnastus. J. Oksale on aga üldiselt neis kohtades omane vesteline väljendusviis. Nii osalt „Perekonna hommikutund“, „Küla“, „Neljapäev“, „Meestele vastuminek“. Üksikuid kohti aga ka mujal.

J. Oksal on ka suure žestiga ja poosiga sõnu.

T 36: „Tundke, mis tähendab sügise-pikune ahastusöö palakatel vingerdades ja padjapööri kastest Valudeni kuulatamine õuedel, meeletu jooksmine ümberingi ja rabelevad värisemised ootamise janusi!“

Pidulikumaks teeb väljenduse imperatiivvorm „tundke“. Edasi „ahastusöö“. Lüli „ahastus-“ ei kutsu välja eriti kujukust, vaid ta annab ööle raske ning koguni müstilise värvingu oma piiramatuses. Epiteetiline atribuut „sügise-pikune“ on ulatuse tähenduses äärjoonteta, kuid kõva tundedtooniga. „Palakatel“ pole mitte igapäevane sõna „linade“ mõistes, eriti novellis, kus aine külalik. „Vingerdades“ pei-

dab eneses ilmselt hüperbooli ja suurendab niiviisi lauses kätkevat tunnet. Samuti „kastes“ ei esine mõttele vastavas keskmises funktsioonis, vaid on suurendus. Hüperboolsust väljendavad oma ülekantavas mõttes esinemisega ka teise lause sõnad. Eriti vormika žesti aga kujutab enesest kogu see lause oma elliptilise kuju tõttu. Lisaks muule hüüümärgid.

Tähtsat osa etendab neil juhtudel grammatiline isik:

T 39: „Roni kevadesse ja vaata, kuidas ta neid päikese naeratusi, seda värvide suminat, meeliäritavaid mõnusi ainult oma pisikese sünnitamise himu pärast teeb.“

N 22: „Aga Hävituse ajal ja langemises oli palju huvitavaid langemise, ülestõusmise, suremise ja sündimise pilte. Neid elas lõppenud päev üle — neid nägi ka praegu väljahautud öö.“

Toodud näites väljendavad paatost kõigepealt: langemise — ülestõusmise; suremise — sündimise; päev — öö. Nad annavad suure ulatuse ja sünnitades asetuse mõttes veel gradatsioonini annavad kasvava hoo. Suuretäheline „Hävituse“ loob juba välimusega erakordsuse mulje.

Sellise žestika koha iseloomustab sõna paatoslik.

Paatoslik on sõnastus ainult kohati ja siis saab tunde-meel müstilise värvingu. Nii näit „Neljapäevas“ (lk. 6, 7, 8).

J. Oksa sõnastus annab tunnistust veel erilisest, omajagu varjatud joonest, mis aga mitmel isesugusel kohal tungib esile.

N 44: „Vares, kes midagi kurja pimedas öö kohas oli teinud, lendas karjades eemale, kui ausad ja puhtad inimesed ligidale jõudsid. Pattukahetsevalt haledasti karjatas ta nagu mälestades, kuidas ta kevadel avalikku häbielu oma vana naisega elas, kuidas ta teiste emastega liiderdas.“

Inimesed on varustatud epiteetiliste atribuutidega „ausad ja puhtad“. Et jutt on siinkohal varesest, see tõstab atribuudid eriti esile. Need sõnad tahavad kriipsutada midagi alla. Eelmistel lehekülgedel on jutt naistest, kes sõidavad meestele vastu: nende mõtted lähevad tihti seksuaalse värvinguga radadele. Ja et on iseloomustatud neid peasjalikult sellest küljest, siis kriipsutavad „ausad ja puhtad“ veel liigne kord seda alla: kontrastsus annab väljendusele jõudu, paisutades ühtlasi irooniliseks.

„Pattukahetsevalt — avalikku häbielu — emastega liiderdades“ on tarvitatud ülekantavas mõttes varese puhul. Vares on aga üldiselt siin täiesti episoodiline nähtus. Kui nüüd temaga on seoses rida ühelaadilisi ülekantavas mõttes sõnu, siis annab see tunnistust, et valitseb teatav tendents sõnastuses.

Toodud näitega sarnlev sõnastuslaad on harilik novel-
lis „Meestele vastumine“ (N) ja värvib üldise väljendus-
vormi seksuaalse tooniga.

N 26: „Nii tume soojus on kusagil, võtaks veelgi vähemaks
riideid, üsna paljaks, poolalasti...“

N 40: „Mitmed on väga kirklik-lohakaalt riides.
Mingisuguse odava, ereda rätikuga kaetud juustes on
palju häbemata roppe mõtteid. Nad vaatavad üksteise
pääle... ja siis ka riideid ja rätikut.“

N 45: „Naised vaatavad huvitava-patuselt teise pääle...
ja siis enese pääle...“

N 45: „Kardetava d-kahtlased isased inimesed
omades salkades ja üksikult — tegid noored laste emad nagu
purju.“

N 47: „Ja võõrad inimesed on alatised haiged, igaveste himu-
dest läbikäänud. Ning ka ootajad-noorikud...“

N 48: „Kes laulab või kõneleb kõdistav-ropult.

Kui niisugune kõneleb, ja ikka kaugemale ja sügavamale lä-
heb... siis tõstavad naised peäd, kuulatavad.“

Toodud näidetes peab eriti alla kriipsutama, et kirja-
märk (... —) annab sõnastusele varjatud, ühtlasi seksu-
aalalasse siirduva ilme.

Ka teistes novellides esineb sõnu samase kõrvalfunktsi-
ooniga.

N 16: „Tüdruku kuuesabad olid ühetaolises tulemises nii
koduselt vastu jämedaid sääri laksunud — ja sulane pidas
seda meeles. Lihtsalt, osamata-topaselt, aga ka abita-rahul-
oldavalt suudles „alusevastane“ pea kanda, pea natu-
kene kõrgemal punetavat kooti.“ Jne.

T 35: „Allpool on juba niisuguseid muretuid-veretuid lehti,
mis lõpmata suudlustest maaga soojad, niisked ja vä-
sinud on muldade magusate rindade joobnustavast
loomisehimust.“

T 36: „Mis noori kõike unustada lubas, see oli alasti-
kirkline sügisemets, meelitavad põõsad ja suured avat-
levad heinaküübid.“

Toodud lauseis on tähelepanu juhitud säärasele sõna-
dele, mis niisugustena ei ole vajalised, vaid on tarvitatud
ülekantavas mõttes, olles juhitud sellejuures teatavast ten-
dentsist.

Seksuaalne noot kostab ka üksikuist J. Oksa armas-
tatud sõnust, näit. alasti: „väga alasti kivid“ N 37_{6a};
N 53_{1a}, 9 k; ärakudunud: „ärakudunud ihud“ T 60₁₂; jne.

Psühho-analüüs teeb ehk neist ja paljudest teistest
sõnadest omad järeldused, teoste lugeja aga saab kõige-
pealt teadlikuks seksuaalsest noodist J. Oksa sõnastusviisis.

Ülekantavas mõttes tarvitatud sõnade senine jälgimine
on suubunud järgmistesse tulemustesse.

J. Oksa novellide väljendusviis on kantud alahindamisest, mis kohati areneb kuni põlguseni, mõnituseni. See on tema teoste sisemise vormi hing.

Alahindavuse jätkajaks ja paarimõheks on kohatine, kuid kaunis tihtine ironia.

Külateemade käsitusel on sõnastus vesteline, kergetooniline. Kuid autorit lähedalt riivavad mõttekäigud on väljendatud sageli paatosega või vähemalt siis hüperboolseis lauseis.

Kõike aga läbib varjatult seksuaalne noot, tulles selgesti mõjuvaks ainult üksikutes kohtades.

Need on J. Oksa novellide sisemise vormi iseloomulikud jooned.

Nende omaduste kaudu kujuneb kontakt lugeja ja teose vahel ning need omadused kajastavad autori suhtumist esemesse.

5 b. Edaspidine näidetevalik suundub natuke teisele eesmärgile: ta iseloomustab peaasjalikult ülekantavuse pinget ja kuju, tarvitatud sõna ja tema teosetähenduse vahelist kaugust ja omapärasust.

T 7: „Septembriõhtu neelab vanad ja väsinud päeva kujud, ning noored õõvarjud poevad arglikult märgadele nurmedele.“

„Neelab“ on tarvitatav inimeste ja loomade puhul kui teatav akt söömiskäigus. See sõna märgib ka üldse ära-söömise mõistet, kuid siis on tal juures toores varjund. Ütluses „septembriõhtu neelab“ on viimase sõna tähendus: ära sööb, ära hävitab söömise kaudu, täh. see sõna isenesest pole enam normaalses põhitähenduses, vaid eritähenduses. Öhtu üleminek ööks ei avalda harilikult millegagi muljet „neelamisest“. Näit. kui öelda: mets neelas väikese marjulise, siis on siin sündmuskäigus „neelamisega“ analoogilist, on olemas lähedased assotsiatsioonid. Toodud ülalnäites on aga assotsiatsiooniks vaid kadumise mõiste, ilma et assotsieeruks midagi kujutelmalt. „Septembriõhtu“ ja „neelab“ vahel on ühendus väike ja mõisted on üksteisest kaugel. Kuid „septembriõhtu’s“ on dispositioone, et luua ühes sõnaga „neelab“ elav kujutelm. Selles sõnapaaris on eriti aktiivne „neelab“: ta elustab, personifitseerib „septembriõhtu“, ta on nagu sisse tunginud ning on nüüd peremees. Nende kahe sõna ühisfunktsiooni iseloomukus seisab selle ühenduse spontaan-suses.

„Vanad ja väsinud päeva kujud“ sisaldab sõnade esinemise mõttes palju värskust ja pinevust. Kui võtame väljenduse: vanad ja väsinud päevad, siis on atribuudid täiendatava sõnaga võrdlemisi läheda mõistelise suhtumisega: meil esineb „päevad“ kui metonüümia, mille all mõistame päevade kestes toimunud elunähtusi. Nüüd oleksid atribuudid täiesti kohased või siis kaunis vähese ülekantavusega. Kui meie aga võtamegi lugemisel „päevad“ otsekoheses tähenduses, siis oleksid „vanad ja väsinud“ epiteedid küllalt lähedase metafoorlikkusega. Ent J. Oksal on „päeva kujud“. Viimane sõna teeb mõiste keсталiseks, elutuks. Niimoodi on atribuutide ja täiendatavate sõnade vahel suur kaugus: on midagi erilisemat, ühendus on nagu sündinud juhuslikult, kuid jõuliselt.

„Noored“ ja „poevad“ on samalaadiliste funktsioonidega.

T 30: „See süütu-väsinud hää, mis veel kaugemale rettu ei jõudnud roomata tagakiusava ilma elu eest kui kurku, juba see kaitsetu hingeline püüti tema kodus kinni ja pandi tööle, pandi laulma.“

„Hää, ei jõudnud veel kaugemale rettu roomata“ on oma metafoorlikkuses eriti ootamatu, sest on midagi võõrast kahe mõiste seoses: (lapse) hää — roomata (=vaikida). See sõnaühendus jätab kõigepealt mulje, et siin esinevad sõnad väljaspool sõnaviilimist, voolimist, et nad esinevad mingil ürgjõulisel põhjusel nii üksteise kõrval.

Sama üllatav, kuigi lähemate assotsiatsioonidega on „kodus“ (=kurgus).

Kui ‚hääle‘ asemel on „kaitsetu hingeline“, siis on see perifraasi alus väga juhuslik: ei ole assotsiatsioone, mis viiksid meid ühelt mõistelt teisele. „Kaitsetu hingelise“ esinemist kannab mingi omaette jõud, sõnad on siin suure iseseisvusega: miski ei tingi selle sõna siinolu, kuid ta on siin.

Samalaadilisi perifraasilise funktsiooniga sõnu on J. Oksal palju, nagu alupoolel osutatud.

Eriline nähtus on „süütu-väsinud“. Hääle kohta on „süütu“ ja „väsinud“ sobivad ainult ülekantavas mõttes. „Süütu“ on raskesti ühendatav sõnaga „väsinud“. „Süütu“ on siin võrdlemisi võõras, kuid ta ei jää ilma funktsioonita. Ta värvib kõigepealt tundeliselt sõna „väsinud“ ning teised grammatilises seoses olevad sõnad. Sõnapaar „süütu-väsinud“ tähendab siis iselaadilist omadust, kaks sõna väljendavad isesuguse komplitseerituma mõiste.

Kui meie vaatleme seda sõnapaari ainult toodud lause ulatuses, siis paistab nagu suurema tähendusega olevat teine pool, kuid novelli lugemisel tekib üldise jutustuse ja „süütu“-poole vahel teatav kontakt, mis märksa tõstab selle esimese poole tähtsust. Üldiselt ei saa ütelda, et „süütu-“ on täiesti võõras ja siis ka liigne, vaid see sõna on ainult suure iseseisvusega, ta funktsioonis on ürgjõulist, millel pole ühist kaalumise, sobitamise, voolimise jne.

Selline sõnapaar pole J. Oksa töis haruldane. Näit.: õnnelik-vahva T 51; pörsas-inimene T 547a; unistavhaige, põrgulik-tore T 663a; oma-uued N 711; suurepäraline-segamiini N 74a; puhas-külmavereline-tüse N 1417; sõnnikleiva N 7016; hinge-loomad N 716; liha-tüdrukutest N 718a, jne.

Ka arvulisel alusel lahkuminev sõna võib üllatada.

T 40: „Vered on äritatud, käratsevad ja pigistavad vastastikku. Lihaksed läksid omis asjus vähe kisklema, segavad teisi, lepivad aga siis jälle ühte.“

Sünekdohhiliselt esinev sõna „vered“ on tegeliku mõistega ja tarvitusviisiga küllalt lähedalt seotud, kuid praegusel juhul on kõige peale vaatamata väga ebatavalik, esilepuruskav vorm vered pro veri.

Attribuut on J. Oksal mõjuv üpris tihti oma harukordsusega.

T 63: „Mõisaherra poolt oli kõigepäält maja plats, alati vesinutva õueporiga —“

„Õuepori“ sõna omab labast, eemalepeletavat tundetooni. „Nutvas“ on jällegi omajagu lüürikasse kalduvat tundetooni. Selliselt erinev sõna on siis atribuudiks „õueporile“ ja reaalsemaks teeb lisandus „vesi-“.

Attribuudi spontaansuse esiletõstmiseks veel näiteid.

T 49: ära kudenud kaelaga vanamoor;

T 10: „Inimesed roomavad läbi nätskete loikude —“

T 32: „Lapse nälginud käsivarred ei suutnud aga metsikus agoonias rabelevat mõtet, kotkapõega, enam kinni pidada.“

Kuid kui ka „odav“, „tume“ jne. tihti esinevad atribuutidena, siis võtab see kangekaelse ilme: pealetikkuvalt figureeruvad nad igal pool, otsekui ajaks neid taga mingi jõud, mis pole ühenduses praeguse mõttekäiguga resp. kujutelmaga.

T 3523: odavaid pisikesi rajakesi;

T 377a: „— et unistele heintele rinnuli lasta, kuna kaks suurt odavat saabast kusagil murde varjudes ümberaelevad.“

T 819: odav närudekorjaja;

T 10: „Ainuke odav koht — — on inimese loll aju päälüu taga.“

- N 6₁: tume nädalapäev;
 N 10₁₀: tumedad sulaselikud tundmused;
 N 71_k: „Saladuslik tume ja praktiline-rumal hingekandja.“
 T 30₈: tumeda inimeselapsega. Jne.

Selliseid sõnu on terve rida, näit. tõbine, limane, ilge, higinine, roomav, uppuv, saladuslik, mõistatuslik, ökitav jne.

Viimane sõna juba esindab J. Oksa onomatopoeetiliste sõnade peret. See tüvi esineb tihti ja ülekantavas mõttes. Näit.:

- T 40₁₈: ökitab;
 T 9₂₁: „Ning ökitavad uneinglid —“
 N 7₁₂: ökitav kogu;
 N 70₆: ökitavad kõrred;
 N 73_{1a}: ökitavate kirgede. Jne.

Onomatopoeetilised sõnad üldse oleksid nagu mingi impulsi tõttu teatavasse sõnaühendisse sündinud: ta on noor ja värske ning teeb lausegi impulsiivseks.

Äsja-eritletut kokku võttes näeme, et J. Oksa ülekantavas mõttes tarvitatud sõnad on tihti kaugete assotsiatsioonidega, otsekui paiskuksid esile iseseisvalt; sõnastus omab seeläbi värsket ja ühtlasi natuke segipaiskuvat ja silumatut ilmet. J. Oksa väljendusviisi võib täiel määral nimetada spontaanseks.

Kui selles pinglevas sõnasündimises tekib segipaiskumisi, siis on see nagu iseenesest mõistetav.

N 56: „Nagu tahaks uudishimuline aur pahkunud ootamisverd laiali ajada; küdevat keha jahutada.“

Ootamatult esineb „uudishimuline“. Võttes arvesse ka eelmisi lauseid tal pole eeldusi siinolemiseks. Siis „pahkunud ootamisverd“ — „küdevat ihu“ ühe ja sama inimese kohta öeldult sisaldab eneses koguni vasturääkivust. See on võimalik ainult silumatus spontaanse sõnastuses. Ning see pole vaevaga leitud üksiknäide.

T 33: „Leske veetakse kägisevate vangerdega ja surnukeha kandjad kumardavad põrmukupitsate vahel, tuhnivad ja laulavad.“

Segipaiskumine ilmestub siin lause esimese poole me-tonüümiliselt esinevais sõnades: üks surnukeha — veetakse vangerdega. Siis on väga kõva tundetooniga sõna „veetakse“: praegu annab ta muljevarjundi, nagu oleks surnukeha midagi rasket, massiivset. Kui võrrelda lause teise poole verbidega, mis tähendavad poosi ja sellega seotud vähest liikumist, siis saame teadlikuks asjaolus, et esimesele lausepoolele „veetakse vangerdega“ tõttu saab osaks märksa suurem tähtsus: surnukeha on seotud suurema tegevusega kui elavad inimesed. J. Oksa novellides on mitmes kohas elatud asjad (resp. mõisted) tegevus-

rikaste predikaatidega ja atribuutidega, kuna elavad ol-
vused vastuoksa.

N 10: „Poiss ronis, vajus mitteviisakalt oma söögiaegsele
asemele tagasi, kuna ümardaja paksude jalgedega süstates ise-
sugust tüminat alt tühjal laudpõrandal tegi. Ja madal uks taga-
nes vastupanemata oma neljakandilise augu kohalt eemale. Uks
oli juba, kui karjatav koer, oma paigale lõmpsides langenud, kui
kaastundlik ema puudutatud, mossis poisikest trööstis: —“

Kui võrrelda poissi ja ust, siis on ukstel nagu palju
suurem eluvaim sees. Lause: „Uks oli“ jne. ei ole are-
nenud isegi personifikatsiooniks, kuid võrdlus ja „lõmp-
sides“ annavad temale suure liikuvuse; seejuures tundub
uks aktiivse jõuna. Kui näite viimases lauses ei oleks
võrdlust „kui karjatav koer“, siis oleks „lõmpsides“ too-
nud ettekujutuse ainult paugatavast kinnilangemisest. Nüüd
aga assotsieerub võrdlus ja „lõmpsides“ ning viimasel
kohal paneb võrdlus ka enese maksma.

J. Oksa rikkalik hulk ülekantavaid sõnu ja siis nende
ülekantavuse kaugus (resp. assotsiatsioonide vähesus) teeb
võimalikuks segipaiskumised, vastakused, „ebanormaalsused“,
seejuures ei näi, nagu oleks tegemist mõistusliku
kaalutlusega, vaid kõik nagu sünnib iseenesest. Kõik see
äratab aimuse jõust, mis valitseb neis sõnus. Selleks eri-
näide:

T 33: „Fosfori igavesed tuled põlesid suure, rannakaljuliselt
ettetungiva otsa kolualusel.“

N 12: „On põlemine hästi järjes, elulises hoos hoitud, siis
on kerge tulelille ka kõige lopsak-veerikkama võsuga süüta.“

1. lause esimesed sõnad „Fosfori igavesed tuled põ-
lesid“ on paatoslikud, kuid väheütleavad. Siis tuleb „ranna-
kaljuliselt“: peidab eneses võrdluse, on jõuline sõna. Lõ-
pus halvaks panev „kolualusel“: oma erinevusega, vasta-
kusega nüansseerib ta kujutluse robustselt. Mitte arves-
tadeski perifraasilist väljendust „fosfori igavesed tuled“
(=silmad) „põlesid“, mis taotleb suurejoonelisust, peame
järelutama juba „rannakaljuliselt ettetungiva otsa kolu-
alusel“ põhjal, et sõnastus on jõurikas.

Teise näite „hästi järjes, elulises hoos“ on vähese sel-
gusega, eriti just „elulises hoos“. Ei ole tarvitatud tihti
väljendust „tuli on hoos (pliidi all)“, sest „hoos“ tähend-
dab suuremat liikumist, suuremat kiirust; „tuli põleb
hooga“ on küll harilikum, kuid siin on „hooga“ seotud
sõnaga „põleb“. Täiesti võõralt alalt on „elulises“. Nii
jääb lause esimene pool küllalt piirjoonetuks. Siis tuleb
„tulelill“. Kuigi ühenduse teine pool on tihti tarvitata-
v, on ta praegusel kohal väga mõjuv: ta annab kindlamõis-

telise ilme tulele. Sellel sõnal on võimu viia lause esimese poole vormitus vormikaks tervikuks. Ei suuda enam ebamääraseks teha oma suure kõrvalekaldumisega ka sõnad „lopsak-veerikkama võsuga sööta“. „Võsu“ on figureeruv tavaliselt kasvava puuosa tähenduses, seepärast käesoleval korral väheste assotsiatsioonidega.

Kui suure kaugusega ülekantavus annab ometigi terviku, mõjuva kujutelma ja tundesisu, siis paistab väljendus ise olevat tol juhul värske ja jõuline.

T 74: „Kõdunev isane inimene sülgas seinale. Ma istusin ju voodi ees, ja pastorliku aupaistuse läbi sülgada pidas vana madrus juba mereviisakuse järele võimatuks.“

„Pastorist mööda“ mõiste on väljendatud: „pastorliku aupaistuse läbi“. Kuigi „pastorlik“ ja sellega ühenduses olev nõokav tendents on kaunis tuttav, ometi paistab see sõnade ühendus olevat esmakordselt sellisena ja üllatab oma olemasoluga.

Üldiselt on igal spontaanselt esineval sõnal ühtlasi kaaskäiv jõurikkus ning haruldus. Selle illustreerimiseks harilik J. Oksa lause:

T 30: „See oli selleks, et teised väriseksid ja lõmitaksid vägeva elukutselise võimu ees, selleks, et nende püstikargavat kangekaelsust tükkideks raiuda ja maha matta ristteedele — hirmutuseks kõigile möödarändavatele.“

„Kooliõpetaja“ asemel on öeldud „vägeva elukutselise võimu (ees)“, milles üllatab kõigepealt sõna „elukutselise“, kuna ta on muu sisuga võrreldes otstarbetu, kuid ühtlasi ometi mõjuv. „Väriseksid ja lõmitaksid“ kannavad eneses suurendust, õpilaste kohta oleksid olnud kohased tagasihoidlikumad sõnad. Täiesti ootamatu on „püstikargavat“: ta personifitseerib osalt järgmise mõiste, kuid personifikatsioon ei arene edasi, mispärast see sõna on nagu purse, millel polnud eeldusi (võrreldes „väriseksid ja lõmitaksid“ ja lehekülje alul: „See süütu-väsinud hääl —“) ega ole otsekoheseid tulemusi. Kaudses ühenduses on „tükkideks raiuda ja maha matta“ — koolilapse kangekaelsuse allasurumise tähistamiseks liiga suurekõlalised ja oma süngusega üllatavad sõnad.

Igatahes lubab ka äsjakäsitletud lõppnäide väita: J. Oksa sõnastusviis on spontaanne, jõurikas, üllatav kohati oma esilepursetega ning kõige selle juures kujukas.

Ning sellest annab tunnistust terve tema proosatoodang.

(Lõpp.)

D. Palgi.

Valik murdetekste.

1. Kuusalu.

Fonograafiline tekst (AES arh., rull nr. 109). Jutustaja: Juula Anteploon, 44 a. vana, Kõnnu v., Viinistu külast, 18. VIII 1925. a.

Harvvõrgul käimine.

siõ oli õitte palavaal suvel, juust kesksuvisel ajaal. piti õitte ilusat ilmaD. sīs ühegerra lasti veergud merē. siõ miõs, ken veergud merē saļ. jõi juust tilktüveneks ehtul. kuļ hakkas ajama itäpohjalD rinnet ülēs. ühē tunni ajaal peräst, sīs oli vintti, niinda et piõ kahē mihē üht kinni. küļ oli tүүD ennegu veergud kätē saļ! tuõDi küļ veergud mâle. venet hakkasit tulema üks toļsesa perä rañDa. vatē eks ne olled paļjad repalaD, vaļ neist enämp milägi järele jõi. küļ oli najstel käõ tүүD ennegu saļD jälle veergud terveks!

Üles tähendanud Linda Pärt.

2. Setu.

Kuuldeline tekst Väike-Nedsäjä külast (4. II 27), OI'õ Kiisik'ult (45 a. v.), kes kuulnud selle S.-Nedsäjä külas kelleltki Paraskelt, viimane aga kelleltki „maa baabalt“, eesti naiselt Võrumaalt.

siõ sõna?

*ka sa oal pizo pñõõkkõne,
vaļ sa oal kiškno³ kiřriv,
muřdnu³ must, hãrdnu³ hařk,
vaļ vidãnu³ veřrev?
sãdam, mis sa salvat?!
nägemãldã³ nõpřst,
tidmãldã³ tipřst?
nī su viha jūřkma
kuļ läbi kereze lõna³!
hajnalõõõ, puřmalõõõ!
rūmä, rãmã!
sūrde sūhu!
kõõva kiõvi!
musta müřkki!
koř kana eļ kãřřta³,
leļb eļ süõvã³!*

Üles tähendanud P. Voolaine.

3. Koiva (Aluliina) maarahvas.

a.

Kuuldeline tekst Alide Peterson'ilt, 52 a. vana, sünd. ja elab Paikna (Paikini) külas, Iلسeni v., Seltini kih., Läti Valgamaal. Üles tähendatud 27. III 1927, Paikna külas.

onu oļņev aļganu kōnda. kōnden aņd oppuzē risti-puļanē: nas padastē küllā ala miņnā sōzara pōlē, anttav nakrē sūvōd; un ala kaņģedē üle šilna karada: obešsēl jaņa muŗdav un kaņģest eļ tittavat mōŗzat ala košsi, koššiv nagodna un āļūdū.

aber kōlēš risteza vällā un tū kaņģē prūve: vōļ om vagā vōļ eļ sā vagā. nō zis tū aļģ miņnā padastē sōzara pōlē küllā. sōzar pilnas nakrē laūva pāle: šū nō veleķ-kene, eņnega mā taŗpa mūd sādā, mul eļ oļē luŗpā. tū tšukkaš, poņd nakrē māršši šišše. tōzē pāvā vōļ obezē, kaŗģas üle šilna kaņģedē un muŗd obešsēl jaņa vällā; tšukkaš tā jaņa māršši šišše. lāļ nu kaņģedē mōŗzat koššulē eļ tīdmāda (~ tīdmāde). sāēdava āhja' mōŗza pūl, ku sāvā; laļlaļtēdu. brūgan iāļ nōrevedaja kälte mōŗza', lema sōļttav košs uņmoguni amma kodē bulē. bet tū eļ sōļda üttegi amma kodē bulē. tū e(H)is sandi rōļvide un kaņģē: miš nō mōŗzaga sā, naš nūr veļtai oļt ta mōŗza.

ōdagu tuļē iļš sandikķē āhki kaņbređē šišše. un mōŗza nōrevedajaga eļas. ku brūganaga.

pāle pūlāt iļd sāvā' kōļķ āhki ra(H)vas vāžnū. mōŗza tāšt: miņnev saņna magama. paņdava laļdu aļļa mōŗza rōļva, kūŗpazē laļdēđē magama. sandikķē om oļnu brūgan. tū om kōbanu saņna laļdu aļļa, un vōļ tā mōŗza rōļva un krōni un poņd māršši.

un uņmogu aļgava āhki ra(H)vas nōsta ülešte. saņt istus laūva takkan. un aļttas brūkkašt sāda laūva bāle, kutsuittas mōŗza sūmā brūganaga, un nūr-veļtai lāļ mōŗzaga laūva munu sūmā, un saņt om tūkkūnū laūva aļļa. un aļgava sūvōd, un saņt nōzēš ülešte, nōst sandi rōļva vällā keļigilē nātteden, un nōst ama mārzi laūva bāle. iļtles: noh, ku iļtleze vana ra(H)vas, nī om vagā. ē, kon nakķer, miš muļļē aņd sezar sūvōd. ē kon obezē jaļģ,

miq ma üle šilāa karattēn muřri. ē kōn mū nagodna mōřža krūn. veda māržist usšē kege klejdaga auba'.

vana inemize sōna kulānda, ala sūvō vana inemize paālā.

Üles tähendanud P. Voolaine.

b. üle jūdva.

Kuuldeline tekst Alide Peterson'ilt, 52 a., sünd. ja elab Paikna k., Ilsenī v., Seltini kih. Üles tähend. 25. III 1927.

eñnemustu, kuĵ om jūdva' kaveanu pašsulit müttēn un kū om vālanu poĵ ešsa vai eza poĵga jūdva kätte. un jūdas aļganu vedēda. eza om vālanu puĵā, un jūdas vōļ eñda kätte. tū om vedanu eñnemba kuramāle. sāl nā jūdva oma tūkkünū ahju takka. un zis ta poĵ om kulālanu rāskeĵst, kū nū omā nā jūdva prižnū, kū neñmi ütški eĵ jūdva māle lūvō. kuhja pezan ladva oš mā šīn un tūve oš ūllen, kū tā pūga lūb ütše rehi, zis nema lōppuv vālla. nē tā vedeleĵ ne kā kōleš vālla, ne jūdva sāva pa-gōlam. un sāl ūlesse, nōstēdeņ lāš lātti mā lābi. lāš mā-mā pāle. lātti mā pāl ol slikti, selle lātti māl kaĵga es ela', beť tōttaži, lāš mā-mā pāle. mā-mā pāl olli milzigade āste: ĵō nū ütten tūkkūn jūdvit un kurattil ōĵkaži. kū nū ōĵkaži jūdvit nē lehma pōkkaži kiĵpi' ūmbret un tā pīm māle kaļdu. tā saĵje meĵle jūvō. zis mū olli āste istitseĵinu šīnū. sāl kaĵga aĵga ellĵ vōĵ kašškümmend vīz āstagut. un ūitte laĵta jūlitu āstu, koņ paālēdi jūmal. nē jūdas pageži mukka kešk mā pāle tagaži. sāl ĵārve müttēn un uřge müttēn vašta veť kāĵleži un pidi pāl meĵ. beť šlāga takkan un tañ lāhkon, koņ saĵšana maĵā, koņ jūmal aĵstēdi, tañ nā rōvaatti kuh(i)a-peza un tañ kuha-peza mañ (~ muñ) olli ladu mā žiēn un tūvi ūllen, nē tā jūdas tahtse minust paĵda. lātsi šlāga ĵārve pāle, beť aļgi ĵala' satta' šišše. saĵjen dukli manū (~ munū), sāl olli kārbigu, un sāl tavaži koļm rehti taļle jūdvaņ lūvō, tavaži koļm rehti jūmalat aĵsta, un jūdas ütše: „šina kol' pāŗva elade un mina ĵ pašsaulede ütten tūkkūn“. un šī om koļm pāŗva elanu dukli muñ un šī jūttužē tāštīnu.

Üles tähendanud P. Voolaine.

Küsimused ja kostused.

1. Veel võõrsõnade rõhust ja õige kirjutusest.

S. a. EK-s nr. 1–3 (lk. 55) esitatud ettepanekuile lisaksin juurde järgmist:

I juhisele. See juhise polevat tegelikult kuigi tähtis. Kas siis hääldamine ei vaja korraldamist?

II juhisele. Oleksin pidanud ütleva: „kui on tarvis eestipärastada iambilist võõrsõna, tehtagu seda nii...“ Kas aga kõiki iambilisi võõrsõnu eestipärastada, on koguni iseküsimus.

III juhisele. Kui *atrium*, miks siis mitte *maharaadža*? — Kirjutusviis *semi keeled* nõuaks nimetavat *Semi*. Mõnigi hääldab *semmi keeled*. Pääsetee: *Seem, seemi*.

IV juhisele. *Kaameliga* tuleb vist leppida. *Politiku* kohta tähendan, et Õig.-sõn.-s puuduvad andmed selle sõna deklinaerimisliigi kohta [? E. M.]. Taunides eestipärast *materjali*, teen seda mitte vähem eestipärase *materjali* nimel. Nüüd kurikuulsast „*telefonist*“, mille puhul [?!] ilmus. Muidugi ei nõua kirjutusviis *telefon* hääldamist *telefonn*. See vorm tuleb arvesse võtta ühena kolmest võimalusest *telefoni* käänmisliigi määramisel. Lõpposa *-fon* võib eesti keeles esineda kas *-fonn*'ina, *-fon*'ina või *-foon*'ina. Vastuvõetavaim — *-foon*, millest omaussõna *-foonne*. Isegi *alkohõlne* kõlab kui *alkohoolne*, hoolimata nimisõna vormist. *-fons*e kipuks pealegi *-fontseks* muutuma (vrd. *numbri, kambri*). Samuti oleks *parabool* eestipärasem Õig.-sõn. saksa-pärasest *paraablist*. Viimast ei saa üldse rõhult eestipärastada, esimene on aga eestipärane ja lähtekeelsemgi (kui lähtekeeleks mitte just kreeka keelt lugeda, kus esineb *parabolé*, vaid näit. prantsuse keelt).

A. N.

I. On küll selge, et kirjakeeles hääldaminegi vajab teatavat korraldamist ning fikseerimist. Kuid on ka esiteks tõsi, et hääldamise fikseerimine reeglitega pole kaugeltki kerge töö, eriti meie oludes, kus kirjaski esineb veel kõikumusi ning kus koolitöös hääldamisharjutusile seni on pandud võrdlemisi vähe rõhku. Teiseks pole hääldamise fikseerimine sääraustes peenustes nagu pea- või kaasrõhu tarvitamine ikkagi nii oluline, kui keele kirjalise kuju kinnistus, kuigi tal omajagu tähtsust ei puudu. Ja kolmandaks, nagu varemalt öeldud, on meil hääldamine ise juba kõnesoleva reegli poole kaldumas. — Muidu iseene- sest on esitatud reegel üldjoontes vastuvõetav.

II. Sel parandatud kujul on teine juhise põhimõtteliselt heakskiidetav. Teda tuleks silmas pidada peamiselt uute võõrsõnade eestistamisel ja valikul seniste paralleelkujude hulgast. Sest juba enam kodunenud laensõnad pole tihti peale käinud seda teed, mille määrab kõnesolev reegel. Vrd. näit. *kaamel, Uural, teenar* (raha), kus juhise järgi ootaks: *kamel, Ural, tenar*. Reegli täienduseks tuleb juurde lisada, et kui võõrsõna kahe silbiline nominatiiv lõpeb *p, t, k*-ga või konsonantühendiga, siis jääb sõna eestistumise puhul esimese silbi vokaal pikene-mata: *plakat, tukat, latern* (mitte: *plaaikat, tuukat, laatern*).

III. Kui võõrsõna esimeses paarhulhisel silbis vokaali meil hääldatakse pikalt, siis kirjutatakse see vokaal kahekordselt, küsi-mata sellest, kas silp ise on kinnine või lahtine: *atrium, naatrium, leepira, Aafrika, kvüitung, kvoorum* jne. Sellevastu järgsilpides, eriti kinnises silbis, kui vastava silbi vokaali hääldatakse lühidalt

või selle hääldamine on kõikov, pole põhjust teda kirjutada kahekordse tähega, vaid ta märgitakse harilikult ühekordsetl (kinnine silp on niikuinii pikk!): *maharadža, renessanss, avangard, epohh, sünekdohh* (siin algkeelse pealegi lühike o!), *magistrand* jne. (vrd. aga: *eruditsioon, metropoliit, paleograafia, psühholoog, sekundaarne* jne., kus vokaal kahtlemata on pikk, s. o. meie hääldamises, mitte aga alati lähtekeeles!). — Kirjutusviis *seemi* [keeled] on iseenesest täitsa võimalik, kuid ta ei ole ainus võimalus, pealegi et meil seda sõna harilikult hääldatakse *semmi* või *semi* kujul. Kui kõneleme *semi* keeltest või rahvastest, siis me harilikult ei mõtlegi vastavat heebrea pärisnime *Sem* (hääldame *Semm*) ega ole meile kohustavgi, et kummaski sõnas peame tarvitama üht ning sama ortograafiat (kuigi see iseendast oleks soovitav). Ka ei tule adjektiivil *semi* üksiseisvat nominatiivi üldse arvesse, sest ta on deklioneerimatu (samuti puudub praegu erikujuline nominatiiv ja omadussõnul nagu *eesti, soome, norra, rootsi* jne. — ajalooliselt on nad atribuudina tarvitatav lihtne omastav käänne; praegune oletatav reegliäärane nominatiiv oleks: **eest, *soom, *norr, *roots*, mida aga ei esine). Seega oleks ühe-*e*-line kirjutusviis *semi* muude rööbaskujude hulgas ikkagi täiesti põhjendatav. Missugust paralleelvormi kolmest võimalusest *semi, semmi* ja *seemi* aga lõplikult eelistada, on esialgu veel lahtine küsimus. Seni on teatavasti kirjutatud lühivokaalselt: *semi*.

IV. Käesolevas punktis on kumbki sõnavõtja lähtunud eri vaatekohast: kuna küsimuse autor sõnu nagu *materjal, politika* käsitab *võõrsõnuks*, loeb allakirjutanu neid *laensõnuks* (s. o. eestistunud resp. eestipäraseiks laenudeks). On ju ilmne, et näit. sõnad *miljonär, materjal, politika* võõrsõnadena kirjutatakse kahekordse vokaaliga: *miljonäär, materjaal, poliitika* (veel puhtamal ning algupärasemal kujul: *millionär, materiaal*).² Ei saa aga keegi tõendada, et lühivokaalne hääldamine sõnus nagu *miljonär, materjal, komisjon, seminar, insener, ohvitser* jne. mitte ei oleks kõnekeeles kõige üldisem ning harilikum; võõrsõnalised, pikavokaalsed paralleelvormid *miljonäär, materjaal* jne. on kaugelt haruldasemad. Kõikuvam on hääldusviis sõnas *politika*; siin kuulduv kujusid *politika, poletika, poliitika, poliitika* jne. Kuid juba vormide *politika* või *poletika* olemasolu kõnekeeles õigustab meid seda sõna kirjakeeles lugema *laensõnuks*; pealegi et säärane igapäevane väljend nagu *politika*, mida tarvitatakse kõige laiemais rahvakihtides, koduneb varemini või hiljemini meie keeles ikkagi lõplikult, ja mida varemini kirjakeel selle tõsiasi konstateerib, seda parem. Kui see aga on maksev *politika* kohta, siis ei ole kahtlustki sõnade nagu *miljonär, komisjon, materjal* jts. laensõnalikkuses. Sääraseid eestistunud sõnu nende tegelikkude hääldamist ignoreerides kirjakeeles normida pikavokaalseiks, s. o. võõrsõnuks, on tarbetu, kahjulik ning vististi ka lootusetu ettevõte. — Kui aga kord juba *substantiivid materjal, alkohol, telefon* jts. kirjutatakse ühekordse vokaaliga, siis pole endastki mõista põhjust nendest tuletatud adjektiivide kirjutada vastavalt kahekordse tähega: kui *telefon*, siis ka *telefonne, telefonine* resp. *telefoniline*. Kellele kuju *telefonne* tundub võõ-

¹ Selleks lähtekeeleks — hääldamise mõttes — on suurel osal võõrsõnul tavaliselt *ladina* keel (olguigi sõna ise kreeka algupära); ainult väheseil puhkudel, kus see võimalik ning meie hääldamise seisukohalt soodsam, on arvestatud kreeka keelt.

² Et *materjaal* oleks sama eestipärane kui *materjal*, nagu väidab A. N., on muidugi eksimus. — *Politiku* deklioneerimisliiki vt. Õig-sõn. lk. 799.

rastav, see tarvitagu näit. *telefoniline* või *telefonine* (iseenesest ei tarvitse omastav *telefonse* sugugi kedagi eksitada, isegi siis mitte, kui tõesti peaks hääldatama *tefontse*; vrd. *teenri*, *haamri*, mida samuti tihti hääldatakse *teendri*, *haambri*). — Õig.-sõn.-s on olemas niihästi *parabool* kui ka *paraabel*, kumbki eri tähenduses. Sõnakujus *parabool* on välja mindud kreeka keelest (kr. *parabolé*; vrd. *epohh* — kr. *epoché*, *hüperbool* — kr. *hyperbolé*, või *sünekdohh* — kr. *synekdoché*). Kirjutusviisis *paraabel* on aga rohkem toetunud ladina kujule (ld. *parábola*).¹ Seega on kummagi rööbasvormi olemasolu põhjendatud. Teine küsimus on muidugi, kas oleks maksnud Õig.-sõn.-l seda algupäralt üht ning sama sõna kahel kujul esitada, kuid see ei kuulu enam käesoleva arutluse raamidesse.

E. M.

2. Tariifi- ja kontrolli-osakond.

Kumb on soovitam, kas *tariif- ja kontroll-osakond* või *tariifi- ja kontrolli-osakond*? Ametiasutistes tarvitatakse eeltoodud liitsõnu genitiivselt, kuid selle eest näit. *finantsdirektsioon* alati nominatiivselt. Kas ei tuleks siin tarvitusviisi ühtlustada?

Ed. K.

Esimesel puhul on soovitam genitiivne liitumine: *tariifi- ja kontrolli-osakond* (vrd. *tervishoiu-osakond*, *kooli-osakond*, *hoolekandekand-osakond* jne.). Et sõnal *kontroll* on kaks tähendust: 1) 'kontrollimine' (näit. lauses: „kontrolli puhul tuli avalikuks...“) ja 2) 'kontroll-asutis' (näit. „riigikontroll“), siis oleks iseenesest küll võimalik ka nominatiivne tarvitusviis *kontroll-osakond*. Kuid ühtluse mõttes oleks siin siiski genitiiv vastuvõetavam: kui juba *tariifi-osakond*, siis ka *kontrolli-osakond*. — Sõna *finantsdirektsioon* on neid võõrsõnu, mis liitsõnana sel kujul on kandunud eesti keelde ning mida pole võimalik ega tarvilikki hakata liitumise suhtes painutama eesti kirjakeele raamidesse. Sääraseid sõnu on veel näit.: *justiitsministeerium*, *kultuurass*, *postkaart*, *kontsertmeister* j. p. t.

E. M.

Raamatute ülevaade.

Kolyván. Une contribution à l'histoire des noms de la capitale de l'Estonie par R. Ekblom. [Äratrükk toimetisest: „Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1925—1927“, Uppsala 1924, 12 lk.]

Tallinna vanem venekeelne nimetus *Kolõvan* (Колывань) — mis pärisnimenä on kandunud ka Lõuna-Venemaale ja Siberissegi — ja vene böliinides esinev kangelasnimi *Kolõvanovitš* (Колыванович) on käsitlemist leidnud mit-

¹ Prantsuse keelt ei ole võimalik võtta lähtekeeleks säärase kreeka ja ladina algupära sõnade puhul. Niisuguse lähtumis-põhimõtte korral peaksime ju ka kirjutama näit. *fotografii*, *primäärne*, *sekondäärne*, *offitsiöösne* (resp. *offissiöösne*) pro *fotograafia*, *primaarne*, *sekundaarne*, *offitsioosne*. Prantsuse keelt võime arvestada peamiselt ainult puhtprantsuse algupära võõrsõnade puhul (näit. *avangard*, *renessans*, *føljeton*, *email* jne.).

mete õpetlaste, peamiselt küll E. N. Setälä poolt, kelle arvates *Kolõvanovitš* oleks tõlge eesti-soome nimetusest *Kalevipoeg-Kalevanpoika* ja sellest *Kolõvanovitš* kujust oleks venekeeles hiljem eraldatud kangelase isa nimi *Kolõvan* (vrd. vahekorda *Ivan* ja *Ivanovitš*), Eesti pealinna nimetus *Kolõvañ* põlvneks aga *Kalev* (< *Kalevi*) nimetuse muistsest genitiivist **Kaleven*. Kogu küsimuse osalt täiendavasse, osalt uude valgustusse asetab nüüd tuntud slaavikeelte uurija Rootsist, prof. R. Ekblom. Kõigepealt arvab ta tõenäolisemaks, et ajal, mil Venes kõnesolev linnanimesetusele tuli, Eestis muistsel, taaniaja eelsel Tallinnal¹ juba olema pidi nimetus, mille algusosa oli *Kaleven* (näit. *Kaleven linna*, *Kaleven hauda* v. m.). Palataliseeritud *n* venekeelses *Kolõvañ* seletuks toetumisega kohanimedele nagu *Rjasañ*, *Kasañ*, viimase silbi *a* aga kohanemisega *Kolõvanovitš* nimetuse vokalismile. Kuid ka teise võimaluse esitab autor ettevaatlikult *n* seletamiseks: et nimes **Kaleven linna* oleks *n* palataliseerunud olnud juba muistses eestis, nimelt järgneva sõna algul oleva *li*-mõjul („A ce qu'il semble, une consonne suivie d'un i a été mouillée à l'époque ancienne estonne“, lk. 4), nagu seda sündinud on ka eesti sõnas *māñdi* ~ *muññdi* (< *mān tē*). Mõnede vanade vene kroonikate atestatsioon näitab aga, et *Kolõvañ* ei olnud algselt mitte *-i*-line feminiinikuju, vaid *-jo*-line maskuliinivorm, olles seega possessiivne adjektiiv: nii siis *k Kolõvañu*, *iz Kolõvaña* kõrval *Kolõvañ gorod* nagu *Jaroslav* kõrval *Jaroslavl gorod*.

Vene nimetus *Kolõvañ*, mis esmakordselt esineb ühes vene ajaraamatus a. 1223, on prof. R. Ekblomi arvates tarvitusel olnud vähemalt XII sajandi esimesel poolel, sest araabia kuulus geograaf *Idrisi* kirjeldab omas a. 1154 lõpetatud teoses muuseas ka Baltimaade põhjapoolset osa, nimelt Eestit, mida nimetab *Estlānda*, seletusi andes selle maa ilmastikust ja kindlustatud kohtadest ja mainides kohanimedid nagu *Dāğwāda* (= *Dagce*, *Dagden*, *Dagaipi*), linnanime *Anhū* (mida R. E. loeb *Abhū* ja identifitseerib Soome linnanimemega *Abo*), jõenime *Bernū* (= *Pärnu jõgi*) ja kindlustatud linna *Kalūri* ehk *Kalewari* ehk *Kalewert*, mis *Anhū* nimelisest linnast asub kagusihis. See viimane nimetus vastaks täiesti eesti *Kaleven* või *Kaleven* kujule (*n* ja *r*

¹ Tallinna kohal asuva endise linnamäe kohta vt. E. Laid, Eesti muinaslinnad, lk. 71. — Olgu tähendatud, et nimetuse *Revel* ~ *Reval* etimoloogia asjus näib Ekblom (vt. lk. 3, alamärk.) ühinevat Hellquistiga (Svensk etym. ordbok.), kes seda tuletab rootsi sõnast *revel* 'liivamadalik meres'.

tähtede ärasegamine olevat araabiakeeles harilik; eriti loomulik oleks see võõras, tundmatus kohanimes), millest (nagu kogu Eestist) Idrisi teateid saanud pole mitte Vene, vaid Baltimere ja Lääne-Euroopa kaudu. Tähendatagu siin, et artikli autoril on tundmatu olnud Heikki Ojansuu 1920. a. ilmunud kirjutis „Tallinnan kaupungin vanhin virolainen nimi“ („Uusi Suomi“ nr. 22, a. 1920, 28. dets., „Uuden Suomen keskiviikkokirjoitelmia“, nr. 48, mille eestikeelne tõlge ilmus „Tall. Teat.“ 1920, nr. 45, lk. 10; vrd. ka Jahresb. d. Estn. Philologie, III köide, I, nr. nr. 67, 70), kus mõnd Idrisi'l esinevat nimetust on teisiti interpreteeritud: *Anhu*¹ on ühendatud eesti kihelkonnanimemega *Hanila* (Läti Hendrikul *Hanhele*), mis tol ajal võis aga kuulduda ka *Hanho*; *Klāri* kirjutist arvab aga H. O. lugevat kujul *Kaloveeri* (*Kalovēri*)¹, vrd. Liber Censur Danicæ *Karowelæ*, mis ekslikult oleks kirjutatud õigema *Kaloweræ* asemel, mis kuju (s. o. *Kolovēri*) oleks dissimilatsioonil teel arenenud varemast *Karovēri* 'kesapõld' (*karo* < **karoj*, vrd. e. *kare* < **karej*, sm. *karje* 'unaufgepflügtes, begrastes Land'; **vēri* 'kütismaa', vrd. sm. *viertää*), mille kõrval tarvitatud on ka nimetust *Kalonēmi* (vrd. ing. rahvalaulude *Kalo(i)niemi*), mille asemele hiljem on tulnud sünonüümne nimetus *Rohuneeme* (küla), püsides veel praegugi Tallinna lähedase (Viimsi poolsaare otsas, umb. 15 km kirdesihis) küla nimena. Vene *Kolōvañ* nimetust ei pea aga Ojansuu kogunisti mitte võimalikuks ühendada *Kalev*-nimemega, vaid arvab, et eesti nimest *Kalovēri* oleksid venelased alal hoidnud esiosa *Kalo* kujul *Кало*, teise lüli *vēri* aga oleksid nad tõlkinud põhjavene murdelise sõnaga *орывань* (*орать* ~ *орывать* 'kündma'), saades niiviisi *Kalo-orōvañ*, sellest haploloogia teel *Kolōvañ*.

Nagu näeme, oleneb kogu küsimus kõigepealt araabiakeelse grafeemi kahesugusest lugemisest *Kalūri* (Ekblom) ja *Klāri* (Ojansuu), eriti aga nende tõlgitsemisest muinas-eesti keelenditega: *Kaleven* (Ekblom) ja *Kalovēri* (Ojansuu). Araabia kirjutise käsitlemisel otsustavama sõna õelda võiksid muidugi orientalistid. Ei saa aga salata, et venekeelse *Kolōvañ* seletus prof. Ekblom'il on palju lihtsam ja tundub tõenäolisem. Prof. H. Ojansuu seletuskatse on huvitav ja vaimukas, kuid selles peitub liialt rohkesti hüpoteetseid momente. Kohanime **Karonēmi* eksistentsi kohta

¹ Idrisi nimetab *Anhu* nimelist kohta „õitsevaks linnaks“, *Klāri* olevat linnakese nimi, mille „asunikud harivad vähesel määral põldu, enam aga peavad karja“.

muistse Tallinna nimetusena puudub meil igatahes vähemgi kindel tõestus. Grafeemi *Anhū* rinnastamist *Hanila* nimetusega peaksime aga õige tõenäoliseks, kuna see koht ka Idrisi kaardil (millest reproduktsioon esineb R. Ekblomi artikli lõpul) asetseb *Dāğwāda* (= Hiiumaa) ja *Bernū* (= Pärnu) jõesuu vahemaal, ligemal siiski *Bernū*'le. Praeguses Hanila khk-s leidubki Voose mõisa maal linnamägi, mida arheoloogid ometi peavad küsitavaks („mittekindlaks“)¹. Kuid sellest vähe kagu pool, praeguses Karuse khk-s, asub kindlakspeetav muinaslinn Vatra Linnuse linnamägi². Ka teame, et Läänemaa randadel, vististi Matsalu lahes või selle lähikonnas, asus eestlaste muistse iseseisvusaja lõpul sõjasadam, *sottesattema*³.

A. S-te.

Aug. Mägi. **Etteütlusi lauseliikmete ja kirjavahemärkide õppimiseks.** 4.—6. õppeaasta. Autori kirjastus, Tartus 1926. 48 lk. Hind 70 mk.

Meie aja kool tarvitab etteütlust õigekirja ja -keele nähtustesse süvenemisel, samuti ka kontrolliks peale teatud reeglite läbitöötamist. Seepärast on ka õigustatav eriliste tekstikogude ilmumine etteütlusteks. Muidugi ei erine need tekstid oma harjutusteemadega teistest, mis määratud on õpilastele iseseisvateks harjutusteks. Varemini on meil ilmunud ainult E. Petersoni „Etteütluste kogu“, mis silmas püüab pidada õigekirja ja -keele ala terves algkooli kava ulatuses. Selle kogu esimene trükk ilmus juba 1911. a. ja ta tundub praegu juba vananenud.

Etteütluseks valitud tekstilt nõuame, et temas eriti tihe-
dalt esineks nähtus või reegel, mida soovitakse läbi töötada. Selliseid tekste ei ole aga kerge valmil kujul leida, ja kõige parem oleks, kui neid eriliselt selleks kirjutataks, nii et tekst oleks sisuline tervik, sisaldaks aga ka eriti tihe-
dalt mingisuguse keelelise või õigekirja nähtuse.

76 etteütlusest, mida sisaldab A. Mäe kogu, on suur enamik siiski välja otsitud meie luule- ja proosakirjandusest, väiksem osa aga autori enese kokku seatud — „ainetel“, nagu sel puhul öeldud — või tõlgitud.

Autori enese kokkuseatud palad ei ole alati kõige paremini õnnestunud: tundub paiguti kompositsioonita maitsetute ja ülespuhutud fraaside kuhjumist. On püütud näh-

¹ Vt. E. Laid, Eesti muinaslinnad, lk. 51, 73 ja joon. 34.

² Vt. E. Laid, seals.

³ Vt. Holzmayer, Das Kriegswesen der alten Oeseler, lk. 72.

tavasti väga esteetiliselt väljenduda, satunud aga äärmusse. Eriti tundub on see palades 3. ja 7. Näiteks olgu katke viimasest:

„Veetlevad lühikesed valged suveööd on soojad; ilutseja Eha ja Koit puutuvad õõviivul nüüd alati teineteisega põhjataevas kokku; öine ilu meelitab igatsejat hinge nii tihti õõvaikusse nagu ohvrilpalvele. — Palavate päikesekiirte paistusel lõpetas kuldkollane kullerkupp kiiresti oma edvistuse; ka pääsusilma ilutsemine lõppes enne terava vikati surmahoopi; kuid rukkilill on peitnud oma kähara pääkese võõraste naabrite varte vahele nagu kurja saatuse kartusel“.

Jumal hoidku, kui õpilased säärast stiili peaksid eeskujuks võtma! Ilus ja eeskujulik stiil, algkooli õpilasele eriti, olgu lihtne ja loomulik, võtku eeskjuju kõigeenne kõne- ja rahvakeelest.

Kuidas on võimalik, et lihtne karjapoiss kirjutab oma isale niisuguse lause (14.): „Ilmade ettekuulutuse eesmärgiga uurib sulane tihti õhtuti taevast...“

Tõlked ei ole alati ka kõige paremad (näit. 6., 8., 23.). Liiga raske ja ebaselge tundub niisugune tõlge nagu (8.):

„Vääratuseta osavuse eeskjuju oli kõik see tiivuline ja ilutsev liikumine suletud maja ümber; tööhoogu andev ja kaasakiskuv oli nende pesade meisterdus ja kohusetundeline elevus meie eneste maja läheduses; ilus muretu töö ja toimingu näitus avanes siin vaatlejale.“

Kuigi suur osa paladest on otse võetud meie paremailt kirjanikkudelt, ei ole nad stiililt ja keelelt mitte täiesti laitmatud. Autor on pidanud mõndagi parandama ja ühtlustama, et teha nad vastavaks meieaegse kirjakeele tasapinnale. Kuid mõndagi on kogemata või meelega tähele panemata jäetud, mida siin tuleks tähistada.

Stiililt puudulikud või ebaselged on laused:

1 „Suuremad ja väiksemad järelsõudvad paadid¹ libisevad mööda peegelsiledat, läikivat veepinda. Taktimööduliselt ülestõusvad ja allavajuvad aerud liiguksid nagu iseenesest... Vesialal istujad jutuvestjad vanamehed räägivad noorpõlve mälestusi“ (17.).

„Kuid Sudi ongi kohe ta kannul ja kihutab ta karja tagasi“ (21.).

„Tummalt seisavad vanad varemehed, kibedamate aegade rõhuv mälestus“ (22.).

„Istus nagu mõni munk, kes patu eest meelega teise heinasao alla on põgenenud“ (27.).

„Hobused peavad aitama põllutööd ära teha“ (28.).

„Jutustused leiavad vastuvõtlikku pinda, sest uskudes visatakse seemet“ (33.).

„Ta võtab meilt ka selle, mis alginimesel edasi tungimise aluseks oli... Ei tohi siin keegi kõrvale jääda, kõige esimeses rinnas ükski haritlane“ (36.).

¹ Harvendused igal pool minu. J. V.

Keelevigu ja -järjekindlusetusi võiks näha järgmistes juhtumites:

Objektivead tunduvad lausetes: „Vanemuine ... õpetas inimestele laulu, pühapäeva keele“ (22.). Tahaks näha siin osasihitist, sest õpetamine oli vaevalt lõplik. — „... varandusega, mida (pro mis) nad suve jooksul merelt pärinud“ (33.).

Võõrad võivad tunduda mõned murdesõnad, nagu: lamba-aidu värav (14.), uulitsa läkust (29.), taelakam (31.).

Mingi E. Enno laul esineb kahesuguse pealkirjaga: „Kodu imeline töö“ ja „Kodu imelisem töö“ (42.).

Sisult raamatule suuri etteheiteid ei saa teha: esitatud tekstid võimaldavad käsitleda kõiki tähtsamaid lauseõpilisi küsimusi algkooli kava ulatuses. Puuduvad ainult erilised harjutused mõtte- ja sidekriipsu tarvis; ka ei ole puudutatud punkti tarvitamist sõnade lühendamisel. Üksiku kirjavahemärgi, koma näit., tarvitamist erijuhtumitel ei ole eri harjutustega fähistatud.

Ei saa nõus olla harjutustega, kus algusest lõpuni käib läbi üks ja sama kirjavahemärk: nii esinevad 3. harjutuses ainult hüüdlauseid, 5. ainult küsivad; iseasi on Mogri Mardi monoloog (4.), kus tõesti kõik laused tunduvad hüüdlause-tena. Niisuguses harjutuses muutub märkide asetamine liiga automaatseks. Ka ei tundu kümnete viisi küsivaid lauseid üksteise järel küllalt loomulik, sest igale küsimu- sele peab järgnema mingisugune vastus.

Kirjavahemärkide tarvitamises, nagu nad esinevad üksiku-juhtumitel, tahaks näha paljugi teisiti, kuid siin, püüdes sisu kirjavahemärkide abil mõtestada või tõlgitseda, võib minna liiga individuaalsete seisukohtadeni. Nähtavasti ei ole ka A. Mägi kirjanikkude eneste kirjavahemärkide tarvi- tamist püüdnud muuta.

Päris vigu, kus tunduks päevselge eksimus reegli vastu, ei leidu mitte palju. Nõus ei saa olla kuidagi märkidega A. Kivika kevadekirjelduses (9.), kus on tarvitatud ainult komasid, mis tahaks aga peaaegu kõik asendada punkti- dega, nagu lugu on umbes samalaadilises Fr. Tuglase kat- kendis (1.). Üksikujuhtumitest võiks vigadeks tähistada järgmised:

Küsimärk ei tundu kohane lausetes: „Mõne terava kiviga pole võimalik ometi palke raiuda? Aga kui punuda mingi- sugune telk?“ (6.) Need on pigemini hüüdlauseid.

Punkti või semikoolonit ootaks: „Ilm oli sume ja jaaniöö õhk oli kui keedetud piim, ülal kõrgel taevakum-

mil hakkasid virvendama tähed“ (58.). — „Sa mine, müü, kui tahad, hing, mis vaba (komade rägastikku sünniks siin semikoolon), maad võta laenuks, vürsti orjaks saa, ehk küll...“ (66.).

Punkti tundub liiaks juhtumites: „Purpurpunaselt vee-remas päike (siin oleks küllalt komast). Kustub ta viimane kiir“ (1.). — „Tuleta meele seda, ... kes pani tähele su lehtede õrna värinat hommikuti ja õhtuti (järgneb teine kõrvallause). Kes mõistis loodust võib-olla paremini kui iseennastki“ (75.).

Koolonit loendamise ja seletuse tähistamiseks tahaks näha lausetes: „Mingi salavõim on mind siia meelitanud (järgneb loendus, mille eel tarvilik on paus) küll hommi-kuil, küll õhtuil, päivil ja tihti õilgi“ (25.). — „Ja kuidas need pilved keerlesid siis taevas (järgneb üksikasjalik seletus), kord siia, kord sinna, kord vajudes, kord tõustes rühkisid nad mööda taevalage“ (24.). — „...ei lõppenud ka raskemail aegadel, mustemail päevil (järgneb kokkuvõte), ta ulatub meie aastasajasse, meie põlveni“ (59.). — „...võib vahel teha ka peenemaid töid (loendus), nuge, plekklaternaid, tange, pusse...“ (62.). — „Ilm võõras (siin kahe atribuudi vahel puudub koma) valelik, ei sinule ta paku midagi (järgneb kokkuvõtlik seletus), sa keisrikojas jääd ikka võõraks oma südamega!“ (66.).

Komavigadeks võiks märgitseda juhtumid: „Sinna viivad muruga kaetud talu-õuest, põldude vahelt läbi (siia ka koma, sest tundub paus, et rõhutada selle lauseliikme kuuluvust sõnale „viivad“) teed, mis värvatega sulatud...“ (28.). — „Ei saanud Villu ühestki jäljest muidu mööda minna (järgneb kõrvallause) kui pidi temasse heitma uuriva pilgu“ (54.). — „See ilm, see nõuab teisi vourusi (kõrvallause!) kui kodu orgudes sa omandanud“ (66.). — „Sa ei pea, kallis (üte!) valest' arvama! ... Suur kõikekandja¹ ja kõikeandja¹ (kordub alus, tarvilik on koma) kas ta ei hoi, kannu sind?“ (67.).

Mõttekriips oleks kohasem koma asemel lauses: „Aga salaja, tähele panemata, teadmata (suur paus, vahele on jäetud sidesõna „sest“), võõra kõrvu sest ei tunginud iial vähematki.“ (59.).

Sidekriipsu oleks kohane tarvitada väljendeis: „Valge õõ“ nimelises ja „Kadunud kodu“ nimelises kogus (42.),

¹ kõikekandja, kõikeandja on keelevead (pro kõigekandja, kõigeandja). Toim.

sest „Valge öö“ -nimeline moodustaks ühe omadussõnalise mõiste¹.

Esitatud puudused ja eksimused ei vähenda muidugi raamatu üldist väärtust ja tarvilikkust, seda enam et ta on määratud õpetajale, kes valib ise paraja teksti ja loomulikult muudab ja täiendab, mis temale vastuvõetav ei ole. Emakeele õpetaja, kes harrastab etteütlust, vabaneb A. Mäe raamatu abil tüütavast tekstide otsimisest. Raamatus leidub ka nii sisult kui vormilt raskeid tekste, mida väga hästi võib kasutada keskkoolis.

J. Väinaste.

Mäetööstuse oskussõnad. Eesti Inseneeride (!) Ühingu Mäeseksiooni väljaanne. Tallinnas, 1927. 46 lk. Hind 75 mk.

Meil kestab ikka veel edasi oskussõnade loomise hooaeg. Ja võib kaunis üldiselt väita, et seda tööd meil on tehtud võrdlemisi pädevalt ning järjekindlalt. Õige suur osa kujundatud sõnu jääb vististi kauemaks ajaks püsima eesti kirja-keelde. Eriti tohiks see olla maksev oskussõnade kohta, mis aastatepikkuse hoolsa töö tulemusena on loodud Tartus erikomisjonides sellekohaselt vilunud ning kompetentsete asjatundjate koostegevusel (keelelise nõuandjana on siin kõigis komisjones kaasa töötanud lektor J o h. V. V e s k i).

Eelõeldu on aga väga vähe maksev käesoleva sõnastiku kohta. Juba kiirel lehitsusel paistab silma selles esinev pealiskaudsus, võiks öelda koguni lohakus, ja keeleline asjatundmatus. Naelutatagu siin kinni mõni sellekohane näide.

Mis juba kõigepealt igale võhikule silma torkab, on see, et sõnastiku koostajad on mitmes kohas kuivale jäänud oma eesti keele oskusega. Seda näitavad terminid nagu *bremsberg, gesenk, markscheider, kverschlag, schacht, stokk, stoll, strekk* jts., mis on lihtsalt seesugustena üle võetud saksa keelest, ilma et nende ortograafiatki oleks palju eestistatud. Sääraste oskussõnade tarvitamine — nad võivad ju iseendast olla väga praktilised — on vaesustunnistuse andmine eesti keelele. Keegi ei hakkaks protestimagi, kui tegu oleks rahvusvaheliste võõrsõnadega nagu *depressioon, moreen, brisantne, massiiv, graniit* j. p. t. Kuid sõnu lihtsalt hulgana üle võtta mingist naaberkeelest, olgugi see palju hõlpsam kui vaearikas omade vastete otsimine või kujundamine, on ikkagi vastuvõtmatu. Sel puhul tekib küsimus, mistarvis siis üldse näit. Tartus aastatekaupa on koos istunud ja vaeva nähtud oskussõnade moodustamisel. Palju lihtsam oleks ju olnud kõik vajalised sõnad üle võtta kas

¹ Käesol. korral võib siiski tarvitada ka ilma sidetriipsuta. T o i m

saksa või vene keelest, ortograafiat natuke kohandades eesti keele iselaadile, ja asi oleks parimas korras! (Olgu märgitud, et vene keel seda meetodit oskussõnade „laenamisel“ on võrdlemisi ohtrasti tarvitanud — vrd. eelmainitud sõnade vasteid venes: *бремсберг, гезенк, маркуейдер, квериллаз* jne. — ja see on nähtavasti eeskujuks olnud ka kõnesoleva sõnastiku koostajaile. Kuid ega see meie idapoolse naaber-suurrahva võtete ülekandmine eesti oludesse alati soovitav olegi.)

Toodud näidete järele ei ole väga palju imestadagi, et raamatu eestikeelne osa kubiseb õigekeelsus-vigadest. Toome mõned silmatorkavamad näited lehekülgede kaupa. Lk. 3: *inseneride* (pro *inseneride*), *kokkupuutuda* (pro *kokku puutuda*), *Saksa- ja Venekeelde* (pro *saksa ja vene keelde*), *Saksakeelsete* (suure tähega!), *nummer* (pro *number*), *tegi sõnastiku trükkandmist* (pro *trükkandmise*) *möödapääsemataks* (pro *möödapääsematuks*), *saavad tänuga vastuõetud* (pro *võetakse tänuga vastu*); lk. 5: *kuulde signaalid* (pro *kuuldesignaaliid*), *Ammooniumsalpeter lõhkeained* (pro *ammooniumsalpeeter-lõhkeained*); lk. 6: *hunik* (pro *hunnik*); lk. 7: *brisant* (pro *brisantsed*), *schahti* (pro *shahti* resp. *šahti*; eesti sõna: *kaevuse*), *tõkettamm* (soovitamam: *tõketamm*); lk. 8: *töötates* (pro *töötades*); *mis... läbilõhutud* (pro *läbi lõhutud*), *veejuhe strekk* (pro *veejuhtme-s.*), jne. Ja sarnases tempos võib vigadeloendust edukalt jätkata pea igal järgneval leheküljel!

Trükivigadegi rohkus ei jäta „väga palju soovida“. Üksikuid näiteid: (lk. 3:) *eestikealsed, mäetööde, [uutele] mõistele* (pro *mõistetele*); (lk. 6:) *Schlächte* (pro *Schächte*), (lk. 9:) *massiivi* (pro *massiivi*; või õigekeelsusviga?), (lk. 12:) *Haspelförderung*, (lk. 15:) *magnetit* (pro *magneetiit*; või õigekeelsusviga?), (lk. 19:) *ülevelpool* (murdeviga?), (lk. 21:) *tsisternvagunid* (pro *tsisternvagunid*), j. p. t.

Need näited on kõik saadud pealiskaudsel lehitsemisel. Seejuures on siin täitsa kaalutlemata jäetud raamatu eestikeelsete oskussõnade kõlblikkus. Kuid verstapikkused „sõnad“ nagu: *täide aherkiviga riida kujul* (lk. 6), *rippuv laudi schahti müürimiseks* (lk. 7), *maagi või sõe pesemise jäänuste hunikud* (!; lk. 23) jts. ei tekita selleski suhtes erilist optimismi.

Võidakse eeltoodud etteheidete puhul raamatu koostajate poolt vastuseks muidugi tuua mitmesuguseid vabandavaid asjaolusid: eestikeelseid sõnu pole kerge olnud leida, pole olnud käepärast keelelisi asjatundjaid, kes oleksid kõrvaldanud õigekeelsusvead, raamatu kokkuseadmise on

olnud rutt jne. On aga üsna ilmne, et healtahtmisei oleks mõndagi suudetud teha nende puuduste kõrvaldamiseks. Kui Tallinnas poleks leidunud keelelisi asjatundjaid (kas tõesti neid pole?), siis oleks võidud raamatu käsikiri saata Tartusse läbivaatamiseks. (Seda on muil puhkudel tehtud. Näit. on Joh. Mey „Inglise-eesti meresõnastik“ läbi vaadatud lektor Veski poolt Tartus.) Viimasel ajal oleks veel teine hea külg: oleks alal hoitud ühtlus Tallinna ja Tartu oskussõna-komisjonide töös. Kui selle vastastikuse informatsiooni eest hoolt ei kanta, siis võib hõlpsasti juhtuda, et näit. Tallinnas murtakse pead mõne oskussõna kujundamisel, mis Tartus juba tarvitusel, kusjuures asjata kulutatakse aega ning vaeva ja luuakse vahel koguni ebaõnnestunud paralleelsõnu. E. M.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Korraline peakoosolek 13. II 1927.

Koosoleku avab Seltsi esimees prof. A. Saareste lühikese tervituskõnega, milles ta annab ülevaate Seltsi töö senisest tulemusist, peatub Seltsi oleviku-ülesandeil ja kutsub üles eesti keelest huvitatuid ikka rohkem organiseerunult koonduma Seltsi ümber.

Järgnevas ettekandes võtab mag. J. Mägiste vaatlusele pika rea läänemere-soome keeltes esinevaid kuradinimetusi ning vandesõnu ühes nende võimalikkude etimoloogiliste seletustega (vt. s. a. EK, lk. 66).

Seltsi sekretär esitab koosolekule kinnitamiseks juhatase koostatud „Akad. Emak. Seltsi toimetiste kodukorra“. Selles tekitab vaidlusi § 4, kus on fikseeritud, et „Seltsi toimetiste numbri alla võetud raamatu keel peab olema kooskõlas „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatuga““. Nimelt soovib osa koosolijaid, et Seltsi väljaandeks peaks autoreile jätama vabadus keeleuueendussõnade vormide tarvitamises. Mag. Joh. Aaviku ettepanekul täiendatakse kõnesolev paragrahv lisandiga, et „toimetiste keel peab olulistes joontes olema kooskõlas „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatuga““.

Kuulatakse ära ning kinnitatakse Seltsi 1926. a. aruanded (Seltsi rahaline aruanne osutab bilanssi 31. det. 1.673.519 mk.). Ühes sellega võetakse vaidlusteta vastu Seltsi 1927. a. eelarve, mis on tasakaalus 1.504.000 margal.

Uude juhatusse 1927. aastaks valitakse: esimeheks prof. A. Saareste, liikmeiks: mag. J. Mägiste, mag. Joh. Aavik, dr. O. Loorits, lektor Joh. V. Veski, üliõp. E. Muuk ja üliõp. M. Tooms; juhatusliikmete asemikkudeks: üliõp. P. Berg-Ariste, üliõp. A. Kask ja õpet. E. Nurm.

Veel valitakse: Murdetoimkonna juhatajaks prof. A. Saareste; „Eesti Keele“ toimetusse: liikmeiks prof. A. Saareste, mag. J. Mägiste, mag. Joh. Aavik, asemikkudeks üliõp. M. Tooms ja üliõp. A. Kask; Nimeedeestistamis-toimkonda: hr-d M. J. Eisen, A. Laan, O. Loorits, J. Mägiste, K.

Parts, K. E. Sööt, A. Vaigla, J. Ainelo, Joh. Aavik, Ed. Roos, E. Päss; revisjonikomisjoni: hr-d E. Schönberg, J. Ainelo, O. Rütli, asemikkudeks E. Virányi, A. Laan.

Koosolek 6. III 1927.

Prof. A. R. Cederberg arutleb Stokholmis leiduva eestikeelse Uue Testamendi käsikirja päritolu ning jõuab mainitud käsikirjas ja vanemais ajaloo-allikais leiduvate andmete põhjal tulemusele, et kõnesolev käsikiri tõenäoliselt põhjeneb Adrian Virginiuse ja Joh. Hornungi tõlketööle ja et ta arvatavasti on sama käsikiri, mis lõpetati Tallinnas 1705. a. eri õpetajate ühisel tööel. (Ettekanne on ilmunud s. a. EK-s, lk. 60.)

Prof. A. Saareste võrdleb Joh. Hornungi Uue Testamendi tõlke olemasolevaid redaktsioone (Müncheni, Stokholmi ja üks nimetu käsikiri, katked „Koddo ning Kirgo ramat'ust“), esijoones keeleliselt, püüdes selgitada neis leiduvaid mõjutusi ja tehes järeldusi redaktsioonide kohta, mis arvatavasti varemini on olnud olemas, kuid hiljemini läinud kaduma. (Ettekanne ilmub loodetavasti EK lähemais numbris.)

Õpet. J. Ainelo kõneleb predikaaditäite ja koopula vahekorras. Ta rõhutab esiteks kirjakeele fikseerumise tarvilikkust, eriti selle nõude vajalikkust tegelikus õpetustöös, ja peatub siis lauseil nagu „lind on kirju“ jts., milles lauseliigendusel sõna „on“ on seni harilikult määratud „koopulaks“ ning „on kirju“ — predikaadiks. Ettekandja ei pea kõnesolevat seisukohta otsustavaks, vaid soovib omalt poolt sarnaseis lauseis sõna „on“ nimetada predikaadiks ja „kirju“ — predikaaditäiteks, nagu seda osalt on tehtudki eesti süntaktilis käsiraamatuis; põhjuseks on, et „koopulat“ on raskem piiristada kui selgejoonelisemat predikaadimõistet — teatavat osa verbe loetakse koopulaks, teisi mitte: puudub kindel piir — ja et predikaadi ning predikaaditäite mõiste ainufikseerimine seks juhtumiks eesti süntaksisse aitaks lähendada eesti grammatilist süsteemi lähemate sugukeelte omale. Ettekandja arvates oleks tarvilik, et Seltsi poolt valitaks keeleline komisjon, kes fikseeriks terminoloogia kõnesolevas süntaksiosas.

Sellekohaste mõtteavalduste järele otsustatakse hr. Ainelo ettepanek jätta Seltsi juhatuse kaaluda.¹

Koosolek 3. IV 1927.

Üliõp. D. Palgi käsitleb pikemas ettekandes J. Oksa stiili sellelt seisukohalt, missuguse vormikäsituse äratav sõnastus lugejas, analüüside katkendeid Oksa teostest ning püüdes määrata, missuguseid effekte on autor saavutanud tähtsamate grammatiliste kategooriate ning vormivahekordade tarvitamisega. (Ettekanne on ilmunud s. a. EK-s, lk. 89 ja 116.)

Mag. J. Mägiste esitab järgmised etümoloogiad:

1) e. *lašn* ühendab ettekandja sm. sõnadega Renv. *Lasta* 'Schäuflein', Lönnr. *lasta* 'kühvel, labidake', murd. *lasta* 'leivalabidas' ~ *last*

¹ Seltsi juhatuse otsustas kõnesolevas küsimuses asuda hr. J. Ainelo seisukohale, s. o. tunnistada soovitavaks, et lauseliigendusel lauseis nagu „lind on kirju“ sõna „on“ nimetatakse predikaadiks ja „kirju“ — predikaaditäiteks.

'kellu', missugune sõnapere on algselt nähtavasti tähendanud 'puust leivalabidat'. Oma väite kinnituseks toob ettekande autor *ht-hn* vahelduse nähtusi eestist ja sugukeelist: *täht-tähn, paht-pahn* — lv. *pā daz* (Setälä järgi); lapis on häälikmuutus *-sn > -st*, tšerem. iness. *βüðäštö*, kus *št* põlvneb **šn-st* (S z i n n y e i järgi).

2) lv. *sēmda* 'piim' — sama tüvi liitsõnas *ildzēmda* 'koor' („üli-piim“), vrd. semasioloogiliselt vdj. *üle*h 'koor', e. „koor“ jne. — ühendab ettekandja e. sõnadega Müll. *Ēemyth* 'jook', Vana Kandle *seemukene*, mis lähevad tagasi *-ut, -üt*-tuletistele; liivis on nähtavasti tähendus spetsialiseerunud. Samma sõnaperesse kuuluvad vististi: e. *sõom*, sm. *siemi*, Lõnnr. *siemyt*, mrd. *šimems* 'jooma' jts. Et liivis kõnesoleval sõnal häälikuliselt ootaks kaju **siemt*, tuleb oletada, et see sõna on siirdunud *valda*-tüüpi (*-ēda*-adj.). Võimalik ka, et kõnesolev sõnakuju liivis on üldse eesti laen, sest liivis ootaks järgsilbis *u* esinemist, kuna praegune palatalisatsioon sellevastu viitab tagasi *l*-le; eestis aga leidub vastaval puhul *l*-d (vrd. *lühida, lähida* jts.).

3) Gösekeni *Ēeenit* / *Ĵehnit* 'kuuseriisikas' < **sēniit* ühendab ettekandja veps. murdesõnaga *sint* 'kangassieni, рьжик'. Veps. nähtavasti kohati *ē > ĩ*, vrd. *simeta* 'seemendada' jts., ja sisekadu sõnas *sint* nominatiivi üldistunud oblikvakäändeid.

Ettekande kohta võtab sõna prof. A. Saareste, kes konstateerib, et *Sn*-ühend on soomesugu keeltes üldse haruldane, ja peab võimalikuks sõnas *lasta* arenemiskäiku *sn > st*.

Erakorraline peakoosolek 30. X 1927.

Prof. A. Saareste käsitleb oma avasõnades mõnesid Seltsi teotsemisvõimalusi, eriti murdekogumise alal, osutab tarvilikuks, et Seltsi liikmete arv kasvaks, sest see aitaks kindlustada ka Seltsi materiaalselt seisukorda, ja soovib kõigile kokkutulnuile Seltsi ülesannete alal kaasatöötamiseks head tahtmist ja jõudu.

Koosoleku juhataja ettepanekul mälestatakse surma läbi lahkunud Seltsi liiget ning asjaajajat Jaan Saarissoo'd püstitõusmisega.

Ettekandega esineb üliõp. E. Muuk, kes harutleb eesti keeleuenduse ja kirjakeele fikseerimise vahekorja (vt. s. a. EK. lk. 105).

Hr. Muugi väited kutsuvad esile elavad ning kohati ägedadki arutlused.

Mag. Joh. Aavik arvab kirjakeele praegusaegse fikseerimise liiga varajaseks, sest fikseeritavat ka ebasoovitavaid nähtusi. Olevat vajaline anda keeletarvituses teatav vabadus, muidu jääks osa uuendusi läbi minemata. Ütleb, et kui 15 aastat tagasi keel oleks fikseeritud, siis oleksid kirjakeelde jäänud halvad keelekujud nagu *-ismus* jts. Usub kindlasti, et uuendused läbi lähevad, kuid Õig.-sõn. viivitaks nende läbiminekut. Vead ei ärritavat teatavaid inimesi mitte nii palju kui uuendused. Isegi nii süütuid uuendusi nagu y ei lubatavat tarvitada; nii olevat üks professor ühe töö tagasi lükanud selles esinevate y-te pärast. Ütleb prof. Saareste süüks, et y seni pole läbi läinud. Tähendab lõpuks, et temale ettekandes meeldinud „kunstlikkude“ sõnade tunnustamine ettekandja poolt.

Hr. Muuk vastab, et kui Õig.-sõn.-s on ebasoovitavaid keelendeid, siis ei puudu ju veel võimalus nende edaspidiseks kõrvaldamiseks. Kõik oleneb teatavate vaadete pooldajate arvulisest vahekorrast Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonnas. Seepärast ei ole võimalik, et üksainus isik saaks takistada näit. y läbiminemist, vaid teatavate keelekujude väljasuremise põhjuseks on ikkagi nende pooldajate arvu vähesus. Kui y-l oleks küllalt poolehoidu, siis ei suudaks tema tarvituseletulekut takistada ükski õigekeelsus-sõnaraamat.

Prof. Saareste konstateerib, et õieti keegi koosolijaist pole põhimõtteliselt kõigi uuenduste vastane, vaid ühed pooldavad neid suuremal, teised vähemal hulgal; seega on õieti kõik uuen- duslasi. Tuleb igakord üksikute küsimuste puhul eraldi kaaluda, mida neist omaks võtta, mida mitte. Väidab, et y pärast pole ühtegi tööd ülikoolis tagasi lükatud; on kõigil autoreil lastud oma töö kokkukõlastada Õig.-sõn. normidega; ei ole aga kordagi keelevelistel põhjustel mõnd tööd jäetud vastu võtmata. Kunstlike sõnade tunnustamise kohta tähendab, et uusi sõnugi ei saa omaks võtta kõiki korraga, huupi, vaid siingi tuleb iga sõna puhul kaaluda üksikult, kas ta sobib või mitte. Keeleuuen- duslaste poolt on ette heidetud, et kirjakeele enneaegse fikseeri- mise püüdes ahvitakse järele kultuurrahvaid, kellel olud teissu- gused kui meil. Selle etteheite puhul tuleb küsida, et kui meil kultuurrahvailt on omandatud paljugi mõistlikke korraldustegu- reid, näit. riiklikus elus, kas siis keele alal meil tuleb käia Bal- kani rahvaste eeskujul.¹ Keeleuuenenduslased pooldavad anarhiat ainult omade ettepanekute huvides; teiste ettepanekute vastu- võtmisel on nad õige tagasihoidlikud. Ei saa kiita uuenenduslaste meetodit ärritada üles hulki, eriti alla-20-aastasi noori, vaid soovitamam ning tagajärjekam on keeleküsimumsi kaaluda kom- petentseis ringkonnis, näit. vastavais seltside toimkonnis. Ütleb lõpuks, et uuenenduslased ei arvesta reaolulusid, vaid püüavad kan- gekaelselt maksma panna ühti ja neidsamu keelekujusid, küsi- mata sellest, kas nad vastuvõetavaiks on osutunud või mitte.

Mag. A. Oras loeb Õig.-sõn.-t iseenesest tänuväärseks näh- tuseks ning teatavaile ringkondadele tarvilikuks. Kuid arvab, et selles on liiga mõjule pääsenud ajalehelik keel. Sõnaraamatus on uusi sõnu kujundatud oskussõnade alal ja neis esinev element on tihti võõras; kuid neid uuskujundeid siiski teataval määral tar- vitatakse. Peab aga kahetsusväärseks, et Õig.-sõn. pole küllalt arvestanud kõige parema kirjanduse keelt. Väite puhul, et Õig.-sõn.-t toetab enamus, küsib, mis on enamus. Ajalehtede kirjutisi on kaugelt rohkem kui Tuglase teoseid, kuid sellepärast ei saa esimesi pidada mõõduandvamaiks. Ütleb, et meil keele alal valitseb väikekodanlik vaatekoht. Muuseas olevat üks Kivika töö „Noor-Eesti“ juures keeleliselt ümber parandatud — hukka- mõistetav nähtus. Küsib lõpuks, kas on võimalik midagi ellu viia, mis vastu käib Õig.-sõn.-le, ja vastab, et see on võimatu: uuenused ei pääse mõjule, kui neile ei leidu vastuvõtlikku pinda.

Prof. M. J. Eisen arvab koolides kindlate keelereeglite maksmapaneku tarviliseks, sest muidu hakkab valitsema anarhia. Toob näite ühest koolist, kus õpetaja kõik kirjutusviisid lubata- vaks tunnistanud.

¹ On nimelt soovitatud järgida Rumeenia ja Kreeka eeskjuu.

Prof. Saareste küsib mag. Aavikult, kas viimane ei lükk — oma ametikohuste kohaselt — kirjatööd tagasi, kui selles leidub Öig-sõn-st kõrvalekalduvaid uuendusi.

Mag. Aavik vastab eitavalt; lisab juurde, et ta oma õppetöös esitab kõrvuti niihästi Öig-sõn. kui ka keeleuuenduslikud vormid.

Mag. J. Mägiste kinnitab, et vähemalt kaks professorit on kirjatööd tagasi lükanud neis esinevate uuenduste pärast. Eitkande kohta ütleb, et seda peab iseloomustama kui „parlamentaarset“, ja tähendab ironiliselt, et tema ei oska olla „parlamentaarne“. Väidab, et keeleliseks normiks ei tule võtta hulkade, massi keelt, vaid keeleliselt haritute ja mõõduandvamate kirjanikkude keel; mitte keeleuuenduslased ei kasuta hulkade mõju keele alal, vaid nende vastased. Kui uute vormide toomine keelde teeb õppimisel raskusi, siis ei tarvitse seda arvesse võtta, sest „inimene peab õppima kuni surmani“. Ütleb, et Öig-sõn. pole mitte koostatud parlamentaarselt, vaid seal on keelt normitud „kitsarinnaliselt ning kitsa ringkonna poolt“.¹

Hr. K. Treffner rõhutab, et praktiline keeletarvitaja ootab õigekeelsuse alal kindlat juhtnööri; eriti on säärane juhend vajalik kooli alal. Sellepärast on koolitegelane õigustatud nõudma, et mis keelenormide alal vastuvõetavat olemas, see fikseeritaks. Tervitab seepärast Öig-sõn. koostamist. Keelenormide õigus või väärus jäägu eriteadlaste otsustada, kuid määratagu midagi maksvaks. Pole karta, et Öig-sõn. midagi jäädavalt fikseeriks, vaid selle norme on võimalik muuta niihästi uute trükkide puhul kui ka vahepeal, täiend-väljaannete kaudu. Koolis ei saa lubada katsetamist keele alal; noorsugu on juba oma loomult opositsioonlik, läheb kaasa igasugu käremeelsete vaadetega; siin tuleb hoiduda segaduste levitamisest. Keeleala juhtimine jäägu sellekohaste kompetentsete asutiste hooleks.

Dr. O. Loorits tähendab, et meil paraadidel kõneldakse heast ning hiilgavast seisukorrast — see on suure massi rahulduseks hea võte. Tegelikult on asi palju halvem. Balkanistlikkus keele alal avaldub suukorvi panemises keeletarvitajaile; isegi keelemeestele enestele ei lubata keelt nii tarvitada, kuidas nad soovivad (toob näiteks oma ja mag. Mägiste väitekirja, kus keeletarvitust piiratud). Õeldavat küll, et kõik on korras, kuid tegelikult puuduvad uuenduslastel igasugune avaldusvõimalus, isegi ajakiri, ja nad pidavat vaikides sellega leppima, mis peale surutakse.

Mag. A. Anni ütleb enese olevat täitsa samal arvamisel nagu eelkõnelejagi. Uuenduste surumise alal avalduvat variserlikkus; tahetavat n. ü. „ilusa näoga teisele hing kinni panna“. Säärast teguviisi ei võivat nimetada balkanlikkuseks, vaid pigemini moskvalikkuseks: „pannakse käed ahelasse ja öeldakse:

¹ Öig-sõn. põhimõtete fikseerimisest võttis osa niihästi radikaalseid uuenduslasi, konservatiive kui ka koonduslasi (s. o. mõõdukaid, kes omaks tunnustavad kesktee radikaalide ja konservatiivide vahel). Seda näitavad Eesti Kirjanduse Seltsi keeletoimkonna protokollid (vt. ka koosolekuist osavõtjate nimestikku Öig-sõn. eessõnas, lk. III). Et aga ei radikaalidel ega konservatiividel olnud toimkonnas absoluutset enamust, siis pääsesid enamasti mõjule koonduslased. E. M.

jookske ometi!“ Tahetavat olla uuenduslased, kuid oldavat tihti kõige süütumate uuenduste vastu. Kutsub üles uuenduste suhtes tarvitama Õig.-sõn. vastu, mitte selle järgi.

Hr. E. Schönberg usub kindlasti, et *-tet* jts. uuendused läbi ei lähe. Neil olevat „surnulehk juures“. Sealjuures keerutatavat edasi „vana müüti“, et keegi „prohvet Saaremaalt“ on tulnud ja keele uuendanud. Toob näitena *i-mitmuse*, mida olevat tarvitatud ammu enne praegust „keeleuuendust“. Tõelised uuendused ei pääsevat keeletarvitusse, näit. mitm. gen. *liigende* või sõna *vaid* tähenduses 'ainult'. Mag. Mägiste väite puhul, et tuleb arvestada paremate kirjanikkude keelt, küsib, kumma järgi siis meil tuleb tarvitada, kas Suitsu või Tuglase järgi.

Mag. Aavik ütleb ettekandes esinenud väite puhul paralleelvormide kohta, et tema isiklikult ei soovi paralleelvormide jäämist keelde, vaid need pidavat kaduma varemini või hiljemini. Polemiseerib mõne Õig.-sõn. vormi vastu (*poliitiline, teater, hariduseministeerium* jne.). Ütleb keelelise anarhia kohta, et sellest tekkiv energiakulutus on praegu paratamatu ning tarviline: see soodustab uuenduste läbiminekut. Tuletab meelde, kuidas alul oldi ka mõõdukate uuenduste vastu, mis nüüd juba läbi läinud. Hr. Muugi kohta tähendab, et see on sellepärast mitme uuenduse vastu, et prof. Saareste on nende vastu; poleks prof. Saarestet, siis oleks hr. Muuk palju uuenduslikum. Kunstliku sõnaloomise väidab väga tarvilikuks; uute sõnadega tulevat harjuda, siis nad ei näivatki halvad. Koolis ei tulevat peale sundida kumbagi tarvitusviisi, ei Õig.-sõn. ega uuenduslaste oma, vaid tulevat jätta ses asjas vabadus.

Hr. Muuk juhib tähelepanu asjaolule, et paremaid kirjanikest sidumata kõnes umbes pooled tarvitavad radikaalseid uuendusvorme, teised mitte. Pole põhjust ainult neid kirjanikke pidada parimaiks, kes on äärmised uuenduslased. Uuenduslaste väide, et neil ei lubata kuskil tarvitada neid „paremaid“ keelen-deid, näitab ainult, et uuendustel on üldiselt vähe poolehoidu: on ju igal kirjustusel õigus oma väljaandeis uuendusi kas lubada või keelata. Üksikute autorite nõue, et iga kirjustus peab tingimata nende töö välja andma sel keelelisel kujul, nagu autor soovib, küsimata kirjustuse enese soovidest, näitab üksnes nende autorite põhjendamata iseteadlikkust; tagajärg on ju tihti see, et autoril tuleb pöörduda kas mõne teise kirjustuse poole või oma teos endal kirjustada. Kordab veel kord, et Õig.-sõn. ei pane keelt igaveseks seisma; kui isegi säärase raskepärase aparadi puhul, nagu seda on riiklik parlamentaarne seadusandlus, on võimalik teha muutusi ning uuendusi seadusnormides, mis siis kõnelda keelealast, mis on palju liikuvam, hõlpsamini käsitsetav. Tõrjub tagasi mag. Aaviku väite, et kõneleja käesolevas küsimuses ei talita omal algatusel, vaid prof. Saareste mõjul.

Lektor Joh. V. Veski seletab mag. Aavikule, kuidas Õig.-sõn.-sse on tekkinud kuju *hariduseministeerium*, lisades ühtlasi juurde, et sõnaraamatu järgi on lubatav ka *haridusministeerium*. Nimetab seda kerge te loorberite lõikamiseks, kui need, kes endid nimetavad uuendajaiks, ainult endid loevad keele parandajaiks ning arendajaiks, ja kirjeldab seda vaevarikast suurt tööd, mis kõigepealt kõnelejal endal on tulnud teha Õig.-sõn. koostamisel juba 9 aastat vahetpidamata. Kuid seda tööd loetakse mõnel pool tühiseks. Seejuures on Õig.-sõn. väga palju

vastu võtnud ka uuendusi, nii et sellest küljest uuenduste takistamiseks teda palju ei saa süüdistada. Tagantjärele on hea arvustada, kuid tööd ennast pole sugugi nii kerge teha. Toob näiteid üksikute töös esinenud raskuste kohta.

Mag. Mägiste teeb faktilise märkuse, et tema ise ühes soomekeelses artiklis on rõhutanud õig.-sõn. positiivseid külgi. Eelmisis vaidlusis ei olevat püütud lektor Veski tööd alahinnata.

Prof. Saareste vastab mõnele eelkõnelejate väitele. Ütleb, et ajalehelikkus väljenduses ei avaldu mitte üksikute keekekujude uuenduslikkuses või konservatiivsuses, vaid keeletarvitaja väljendusoskuses, stiilis; ka uuenduslikus keeles võib kirjutada ajalehelikult ja mõõdukamas keeles peenelt ning individuaalselt. Kinnitab, et suur osa uuendusi ei ole keele struktuurile mitte kasuks, vaid otse kahjuks; ei pea kirjakeele välist vormi tegema keerulisemaks kui see on. Kordab, et asjalikku ning akadeemilist laadi nõupidamistel saab paljugi teha kirjakeele arendamise alal, nagu seda tegelikud kogemused on näidanud.

Koosoleku otsusel lõpetatakse hilise aja tõttu läbirääkimised kõnesoleva teema kohta ning asutakse järgnevate päevakorrapunktide arutlusele.

Sekretär esitab koosolekule juhatusse muudatus-ettepanekud ajakirja „Eesti Keel“ kokukorras. Siin tekib üksikute punktide lugemisel uuesti vaidlusi.

Hr-d Perens, Mägiste, Tooms, Loorits ei ole rahul juhatusse ettepanekuga kokukorra § 2-es, et toimetusele jäetakse õigus toimetusssekretäri valida ka väljaspoolt toimetust, kusjuures sel kombel koopteeritav sekretär saab toimetusliikme õigused. Neile vaidlevad vastu hr-d Saareste, Muuk, Treffner, Nurm, kes osutavad selle punkti uue redaktsiooni otstarbekohasusele. Hääletusel saab juhatusse ettepanek 36 häält poolt, 18 h. vastu — on seega vastu võetud.

Kodukorra-eelnõu § 8 juurde („Toimetuse keeleks on „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ piirides fikseeritud kirjakeel“) teevad hr-d Tooms ja Aavik täiendus-ettepaneku, et autori soovil jääb ta keel ajakirjas muutmata. See ettepanek lükatakse kinnisel hääletusel tagasi 35 häällega 33 vastu 1 hääl jättes erapooletuks.

Peale mõningaid sõnavõtmisi teiste paragrahvide puhul võetakse juhatusse esitatud ajakirja „Eesti Keel“ kokukord väheste muudatustega vastu.

Juhatusse ettepanekul kustutakse 27 häällega 21 vastu Seltsi toimetiste kokukorra § 4-s sõnad „olulistes joontes“ (vt. eesp. 13. veebr. koosoleku referaati, lk. 148). Seega kuulub kõnesolev paragrahv nüüd järgmiselt: „Seltsi toimetiste numbril alla võetud raamatu keel peab olema kooskõlas „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu““.

Asutakse täiendavaile valimistele.

Aasta jooksul tagasiastunud juhatusliikmete ja kandidaatide asemele valitakse: juhatusliikmeks Arnold Kask, juhatusliikmete asemikudeks: E. Trinkman, K. Mihkla ja H. Pürkop.

Ajakirja „Eesti Keel“ toimetusse valitakse uue kokukorra põhjal: peatoimetajaks prof. A. Saareste, liikmeiks: lektor Joh. V. Veski ja üliõp. E. Muuk, toimetusliikmete asemikudeks: mag. J. Mägiste ja dr. O. Loorits.

E. M.

Koosolek 13. XI 1927.

Esimene ettekanne on hr. Pettai'lt: *de*-illatiivi algupära küsimus. Referent annab ülevaate *he*- ja *de*-illatiivi esindusest eL-s ja esitab väited *de*-illatiivi algupära kohta. (Töö ilmub EK-s nr. 7 s. a.)

Prof. Saareste: Käesoleva tööga on *de*-illatiivi seni tuntud kahele algupära-teooriale juurde lisatud kolmas, partitiivi mõju teooria. See näib olevat imelik nende kaasuste suurte iahkuminekute tõttu, kuid saab siiski usutatavaks, kui me tähele paneme, et 1) meil murdeti foneetilise arenemise tõttu on sattunud kokku mõned erifunktsioonidega ja algupäraselt eriliste tunnustega kaasused nagu iness. ja illat., elat. ja transl. ja teised; ka sugukeelis näeme erifunkts. väljendamist ainsa käändega; 2) samal vormil võib olla erinevaid tähendusi (*võttis lapselt ja oli lapselt seal*); 3) väga erinevate tähendustega käänded võivad üksteist mõjutada (ill. mõjutusel eL lääneosas 1-silb. tüvedesse *h*: iness. *maan* + ill. *maha*, siit iness. *mahan*). Partitiiv võib illatiiviks üldistuda (*olen mõnda kohta näinud, läks mõnda kohta*). Kõik need annavad tuge.

Oleme õppinud kaasuste vahesid, seepärast on meil neid raske ühendada üksteisega. Vähenharitud publikul on vähem vahet mõningate käänete vahel. Teooria tundmine on keelevaatlejale seega mõnikord kammitsaks. Ilma sellela saaksime psühholoogilist käiku teatavatel kordadel paremini mõista.

Seletus *laande* tüübi anal. aluseks olemisest jääb siiski esimesele kohale. Ojansuu seletuskatse (mitm. *de* ja ill. *de*) näib olevat kõige vähem põhjendatud. Hr. Pettai seletus jääb nende endiste kõrvale püsima. Raskusi teeks ainult siin *e*-elemendi seletus.

Hr. E. Muuk: Prof. Kettunen ja hr. Pettai seletused ei erine palju. Prof. Kettunenil: *keelde* — *kaane*, *kaande* eeskujul. Kumbagi sõnatüüpi võrreldes näeme, et neil ka partitiivis on kokkusattumine (*kaant* — *keelt*). Partitiiv kõvendab analoogia-seletust ühe tähtsa lüli võrra.

Hr. Tooms teatab, et on suuliselt olemas veel kaks seletust: prof. Margi seletus lapi keeles alalhoidunud illatiivist, mis ka siin võib olla säilinud, ja peale selle mag. Mägistelt mingisugune seletus.

Referendi väite kohta, et eP *de*-illat. võib-olla on sinna eL-st rännanud, nimetab prof. Saareste, et seda ei saa loomulikuks pidada. Geograafiline levimine seda oletust ei toeta, vaid enamini räägib sellele vastu.

Teine ettekanne on hr. Muugilt sõnajärje kohta lauses, kus verbi laiend on lause algul. Näit.: *kohisedes tormasid lained ja kohisedes lained tormasid*. Selle küsimuse lahendamiseks on 3 võimalust: 1) asetada pred. alati subjekti ette, 2) asetada subjekt alati pred. ette ja 3) jätta asendi määramine vabaks.

Harilikult on tarvitatud esimest järjekorda, uuemal ajal propageeritakse teist. Saksa keeles on pred. kindlasti ees (I), soomes nii üht kui teist (II harilikum), venes subjekt alati esimesel kohal (II). Rahvakeeles on nii ühte kui teist. Sideverbi *on* puhul pole alati võimalik subjekti ette panna. Murretes esinevad mõlemad viisid igal pool. Sageli oleneb see lauserõhust ja lauserütmist. Murded ei tõesta aga veel ajaloolist algupära. Vane-

mate gramm. järele käib pred. eel ja subj. järel. Loorits ütleb aga, et subjekt käib ka sel puhul eel, põhjendades seda 1) keele algupäraga ja 2) loogilise ütlemissviisiga (enne öeldakse, kes teeb, siis — mis ta teeb). On väga kahtlane, kuivõrt otstarbekohane on seda teist järke järjekindlalt läbi viia.

Näiteks lauses: *suurte silmadega poiss vahtis ja ... vahtis poiss.* (Esimesel korral adverbiaali ja atribuudi kokkulangemine.) Kui viimane järg oleks, siis ei tekiks kahtlust.

Soomes ega venes seda kokkulangemis-hädaohtu pole. Eesti keel on siin erilises seisukorras. Tähelepanu sellele on juhtinud juba E. Hubel „Eesti Kirjanduses“ 1926 A. Kivika „Murrangu“ arvustuses.

Teine näide: *Selle raamatu omanik viis ära.* Teoreetiliselt on siin sama seisukord, kuid siin objekti puhul nii suurt segimineku võimalust pole, sest siin määrab objekti transitiiivne verb.

Esimene järg on vist saksa mõjutus. Kui keelt kõigest laenudest puhastada, siis oleks see liialdatud purism. On tarvis silmas pidada, kuivõrt oma keel suudab asendada laenatud abinõusid omade vahenditega. Soomes on ühtesattumis-hädaoht väiksem, kuid siiski pole sealgi teist järke täiesti läbi viidud.

Kui ainult otstarbekohasuse seisukohalt välja minna, siis tuleks endist viisi pred. panna ainult ette. Kõik juhud erandita oleksid siis selged. Kuid see oleks teine äärmus.

Seepärast, kus võime, seal peaksime omapärasust taotlema. Seejuures peame aga teravalt silmas pidama, et ei tuleks kokkussattumis-võimalusi. Autoritele tuleks siin üldiselt vabadus jätta.

Hra Aineloo ühest küljest pooldab vabadust, sest see annaks võimaluse loogiliselt ja tähtsuse järele sõnu asetada. Ka prof. Kettunen on asja lahtiseks jätmise arvanud autorile kasulikuks stiili suhtes. Paremad autorid aga patustavad selguse vastu subjekti etteasetamisega. Seepärast, kui kahesugune mõistmine on võimalik, siis tuleks, eriti koolides, need laused tingimata ära parandada nii, kuidas päris selge on, ka objekti korral (*selle raamatu viis omanik ära*).

Hr. Nurm arvab, et peaks olema üldreegel. Ei saa lubada suurte võimaluste andmist. Üks peaks tunnistatama normaalseks (I), teine kõrvalekaldumiseks. Kuigi meie tavalises järjes on saksa mõju ja kuigi ajalooline alus võiks olla teisugune, siiski peaks ajalooline põhimõte taganema otstarbekohasuse ees. Praegune sõnade järjekord võib olla ka tekkinud tarviduse pärast ja mitte saksa mõjul. Kõrvalepõikeid võiks lubada ainult loogilise rõhu ja lauserütmi huvides.

Prof. Saareste: Statistilised tööd murrete kohta sõnajarje suhtes näitavad, et enamasti esineb I järg (laiend, pred., subjekt). Paremate autorite juures nagu Wildel, Tuglasel ja Suitsul valitseb sama järjekord, samuti Tammsaarel ja Kitzbergil. Mõned uuemad autorid on sellest lahku läinud ja nende lausete mõte on selle all kannatanud.

Sugukeelis, kuigi on II järjekord (laiend, subj., pred.) enamus, siis pole see ainuline. Sugukeelte esindust ja algupära võime arvesse võtta niivõrt, kui sellega oma praegust keelt võime rikastada ja parandada. Eestis on sündinud erisug. häälikulooline arenemine, seega on ka olemas eeldused lahkuminekuteks neist keelist, mis selgust teisiti taotlevad.

Vanasti oli lausel: *ema kutsus isa tuppa*, millel praegu 4 mõtet ja 1 vorm, ka 4 vormi — mõlemaist, *isa*'st ja *ema*'st kaks objektikuju. Nüüd tuleb arvestada praegust olukorda, kulunud vorme. Kus vormitunnused keeles ilmekad, seal järjekord ka vabam (ladina). (Prantsuse ja ka teistes keeltes on tarvidust olnud järje fikseerumiseks.)

Kui meil n. n. saksapärase järg selguse tõttu kasulik, miks siis mitte seda kasutada oma keele huvides.

Peaksime esimese järjekorra (laiend, pred., subj.) tunnistama normaalseks intellektuaalsele tekstile, aga pidama võimalikuks ka teist järge, kui selgust selle läbi saavutatakse või kui seda on tarvis tundevarjundi väljendamiseks. Ei saa kindlat ette määrata. Teooria konstateerib peapruuki ja kõrvalpruuke. Keelelised korrektorid ärgu rikkugu autori sõnade järge kindla normi järele, vaid arvestagu eriolukordi. Üks võiks olla harilikum, teine aga erakorraliseks, kui haruld. korrald seda tarvis lauseafektiivsuse tõstmiseks. Paremad autorid nagu Tuglas ja Suits ei normeerid oma sõnajärge viimasel ajal soovitatud retsepti järele, vaid hindavad sõnajärge ikka sisuliselt ja arvestavad resultaate, tarvitanes uut järge vahel ainult erilisemate varjundite väljendamiseks.

E. T.

Koosolek 27. XI 1927.

Päevakorras esimesena prof. A. Saareste ettekanne „Tunnused tegurina keelearengus“. (Töö ilmub s. a. EK-s.)

Läbirääkimistel arvab hr. P. Ariste, et ka häälikühend *hv* on sõnas *vahva* muutunud *ff*-ks affektiivses hääldamises ja siit ka levinud teisisse sõnusse. Sõnas *Jessus* on arvatavasti saksa *Jessas*, *Jesse* mõju.

Prof. Saareste: Saksa sõnas *Jessas* võib samasugune nähe olla parali. arenenud. Sõnas *raffad*, *raffaste liit*, mida võib kuulda eriti linnades, ei ole muutus *hv* > *ff* sugugi affektiivsuse pärast, vaid linnade mitmekeelse rahva võõrapärase hääldamise tulemus.

Hr. Laar: *Jesse* on Taaveti isa, nii et sellel sõnal pole midagi ühist *Jessusega*. Palvetamisel ja ohkamisel muutuvad aga sõnad affektiivseist hingamisoludest olenevalt.

Hr. E. Virányi: Ka ungaris on konsonandi geminatsiooni puhtaffektiivseks väljenduseks.

Hr. R. Nurkse: Ebaharilik sõnajärg võib esineda ka muil põhjusil, näiteks lauses: *sain su kirja viimase eile hommikul*; „viimase“ võib sel kohal olla sellepärast, et see hilja meelde tuleb ja parem on lisada hilja kui mitte kunagi. Intellektuaalses tekstis on lause rohkem läbi mõeldud, siin aga vähem.

Prof. Saareste: Kõnekeeles on see mõeldavam, kuid kirjas — kust näide ettekandesse võetud — on see vahest siiski affektiivsuse tõttu.

Hr. A. Kask konstateerib uute sõnade sündi ja võõrsõnade tarvitamist affektiivsuse mõjul setus, kuigi seal omist sõnust puudu pole.

Hr. K. Mihkla: Tõstamaal esineb *õi pro ei* ainult erijuhtudel, mitte üldiselt.

Prof. Saareste teatab, et andmed on ainult ühest külast (Kastna).

Hr. Veski: Inimesed, kes muidu räägivad üksteisele *teie*, lähevad ägeduses *sina* peale üle ja vastupidi.

Hr. Kask arvab, et *piigistama* on samadel aladel kus *aavalama* j. m.

Prof. Saareste vastab, et nähted on erialadel, *aavaldama* läänes ja *piigistama* ida pool.

Teise ettekandega esineb hr. A. Kask: „Setus murdeerimisel“ (Satseri ümbruses). Referent konstateerib rahva vaesust,

puudust ja siiski vastuvõtlikkust külalistele. Mainib murdekogumise raskusi. Setu armastab „praasnikuid“ rohkem kui tööd. Rahvalaulu esineb igal pool, nii rõõmus kui sõimus, noorel kui vanal.

Raske on aga setule selgeks teha murdekogumise töö otstarvet. Veidi aitab kaasa ülikooli autoriteet, kui mainida, et seal õpitakse setu keelt, kus palju häid sõnu, mida teised tahaksid tarvitada, kui nad neid aga teaksid.

Kuigi keeleobjekti peaks olema kerge leida, sest enamasti kõik neist on kirjakeele mõjutamata, nii noored kui vanad, siiski pole see nii. Ka raha eest ei saa. Peetakse korjajat valitsuse maakuulajaks, ollakse vaenulik. (Arvatakse, et tahetakse teada, mis setu arvab valitsusest, ja seda ei tohi setu öelda, sest siis tuleb karistus.) On üldine ka viha raamatu ja kirjutiste vastu.

Keelejuhil ei jätku kannatust istumiseks. Ainult see, mis on lõbus ja vaheldusrikas, suudab setut köita. Kergem on koguda murdetekste (fonogr. abil). Aga sõna erivormide teadasaamiseks korduvat küsimist setu ei salli, samuti üleminekut ühelt sõnalt teisele, millel pole eelmisega midagi ühist. See on tüütav. Setu vihastub siis ja ajab majast välja. Pealegi arvab keelejuht, et küsija on ise targem, mis ta siis veel pärib. Nii tuleb iga lühikese aja järele uut keelejuhti otsida.

Setu keele omapära tundub enam vene kui eesti maiku. Eesti murre vene häälikutega. Morfol. alal vähem vene mõju. Vene laensõnad ulatuvad sageli üle tervete alade, näiteks kõik kirjutustarbed, nõud jne. Vahel eraldatakse setu sõna vene omast ainult rõhu abil (*trüba* ja *trubá*). Intonatsioon on alati niisugune, nagu oleks inimene pahane.

Lõpuks mainib referent matkamise naudingut ja luulet, mida pakub võitlus raskustega ja kokkupuuted elava keelega. E. T.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri Eesti Kirjandus 1927. — Nr. 1—10. Sisuks m. s.: E l e m é r Virányi, Ungari uurimused hõimrahvaste ja algkodu ülesotsimiseks; Julius Mägiste, Paarist vadja laenust eesti keeles; M. J. Eisen, Kuradi sünonüümid; D. Palgi, 1926. a. eesti proosakirjandus; A. Saareste ja Joh. V. Veski, Algul ja alul; E. Trinkman-Elisto, Meie ajakirjanduse keelest. I. „Postimees“; Julius Mark, Prof. Vilhelm Thomsen †; Julius Mark, Prof. József Szinnyeí 70. sünnipäeva puhul; O. Kool, Mõnest oskussõnast matemaatika ja füüsika alal; Julius Mägiste, Läti Hendriku *Meme*; Gustav Suits, „Permi Jago unnenäggu“ a. 1824; Ed. Schönberg, Võrdlused rahvalauludes; Karl Mihkla, Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927); Albert Saareste, Vanem eestikeelne pulmalaul; Kirjanduslik ülevaade: Juh. Libe, August Laurij „Eestlased inimsoo ürgisad ja ürgaja keel“; J. Väinaste, A. Valdmann'i „Eesti keele grammatika“; Joh. Schwalbe, H. Pöhl'i „Inglise-eesti sõnaraamat“; Killud ja dokumendid: A. Sildnik, Ilmatsalu koolmeistri ja „wõlmerteri“ Kessi Petri palve kubernerile 1818. a.; A. Sildnik, Rootsi valitsuse üleskutse Eesti rahvale suure Põhjasõja algusel; O. Liiv, Kahurväelase või sõduri vandeformel Karl XII ajast; — Lisaks: Koidula kirjad omakseile (7 poognat), M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu (6 poognat), ja Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates (6 poognat).

Virittäjä 1927. — Nr. 1—3 [pühendatud E. A. Tunkelo'le]. Sisuks m. s.: V. Tarkainen, Mattias Martinus; Lauri Kettunen, Säännönmukaisuuden puutteesta kielenelämissä; Martti Rapola, Kappale suomen kielen vokaalien historiaa; Yrjö Wichmann, Sanan-

selityksiä [vdj. *lakko*, karj. *tuukkaja*]; M. Airila, Viime vuonna löydetty Herra Martin maanlainsuomennoksen käsikirjoitus; Y. H. Toivonen, Etymologisia huomioita [veps. *kerandes*, sm. *kota*, *kupinas*, *varsaj*]; Jalo Kalima, Vepsän sanastoa [veps. *sih.änie*, *parh*, *rud*]; F. A. Hästesko, Runonlausumisen opetus kansakoulussa; Kustaa Vilkuna, Eräitä huomioita Nivalan murteen kestoasuhteista ja painosta; Kaarle Krohn, Uvanto, Uvantola, Uvantolainen; Martti Rapola, Suomen sana *teli*; A. V. Koskimies, *Kupalo*; E. N. Setälä, *Tahtoa*; Niilo Ikola, Eräs hävinnyt analogia-muodostus; Arne Anttila, Erään „Säkenen“ käsikirjoitus löytynyt; E. A. Saarimaa, Muutamia huomioita kirjallisuusviikon ainek kirjoitus-kilpailusta; Lauri Pelkonen, Hyperbola Kalevalan opetuksessa; Martti Haavio, *Taara*-jumalan nimi suomessa?; Julius Mägiste, *Oj*-johtimisia reduplikatiivisia vahvikesanojako?; J. V. Lehtonen, „Ratasten kituna“ Aleksis Kivellä; Lauri Hakulinen, Yhdysseiden vokalismia koskeva kestoiseikka lounaismurteissa; T. E. Uotila, Kielennäytteitä Lammimurteesta; Aarno Malin ja Toivo Kaukoranta, Vähäkyröläisen talonpojan Heikki Yrjänänpoika Pukin suomenkieliset muistiinpanot vuosilta 1664—1684; Artturi Kannisto, Elävät kuvat pois! Sijaan elokuvat!; Eino Cederberg, Arne Anttila: Johdatus uuden ajan kirjallisuuden valtavirtauksiin; Lauri Hakulinen, Arvoituksia; Knut Cannelin, III:n infinitiivin illatiivi substantiivin määräyksenä; Lauri Kettunen, Oikeakielisyyttä; Astrid Reponen, Hämettä oppimassa.

Virittäjä 1927. — Nr. 4—6. [Emakeeleõpetajate päevade protokollid 1927.] Sisuks m. s.: Gunnar Sarva, Havaintoja äidinkielen opetuksesta suomenkielissä oppikouluissa; Josua Mjöberg, Kirjallisuuden opetuksesta; V. Tarkimainen, Eino Leinon „Ylermi“ ja „Ukri“; A. R. Niemi, Kalevalan asemasta suomenkielissä oppikouluissamme; Lauri Hakulinen, Koulujemme kielihistorianopetuksen etymologisesta puolesta; Hilja Vilkema, Lukeminen alaluokilla; Kaarlo Nieminen, Kirjallisuuden opetus oppikoulun yläluokilla; E. A. Saarimaa, Kirjallisuuden lukeminen valinnasta; Martti Vaala, Äidinkielenopettajan päivät Helsingissä 1927.

Virittäjä 1927. — Nr. 7. Sisuks m. s.: J. J. Mikkola, Vilhelm Thomsen ja suomalainen kielentutkimus; Yrjö Wichmann, Jooseppi Szinyeille; K. B. Wiklund, *Tahtoa, tahdoin, moisio*; Eino Salokas, Matthias Salamniuksen kirjoittama Gezeliuksen jälkimuisto; Elsa Enäjärvi, Erään leikin historiaa; Kotikielen Seura, Tulemmeko omillamme toimeen?; E. B. Höijer — Vilho Myrsky, „Hyväntuule siämeni“; Kirjallisuutta: Y. H. T., J. Qvigstad: Lappiske eventyr og sagn; A. P:lä, Samuli Simula: Väliä Miko praakka; A. P:lä, Erik Ahlman: Das normative Moment im Bedeutungsbegriff; A. P:lä, Erik Ahlman: Zur Definition des Satzes; A. P:lä, Gunnar Freudenthal: Om typiska skiljaktigheter mellan modersmålsutveckling och språkkurs; Vilho Myrsky, E. B. Höijer: Hyväntuule siämeni; L. H., Isänmaalinen lukukirja; L. H., Kotimaan kirja; Oikeakielisyyttä.

Finnisch-Ugrische Forschungen. Bd. XVIII, Heft 1—3. Sisuks m. s.: Jalo Kalima, Syrjänisches lehngut im russischen; Artturi Kannisto, Über die früheren wohngebiete der wogulen im lichte der ortsnamenforschung; Ludwig Erdélyi, Zur geschichte der ung. präterital-stammbildung; Arni Penttilä, Die vertretung des urperm. inl. *ŋ im heutigen syrjänischen und wotjakischen; Jalo Kalima, Etymologische streifzüge; Julius Mark, Etymologische beiträge; Y. H. Toivonen, Wortgeschichtliche streifzüge; Hannes Sköld, Indo-uralisch.

Valik sõnu taimekasvatuse alalt. Eesti Agronoomide Seltsi Oskusõnade Toimikond. (Äratrikk kuukirjast „Agronoomia“ nr. 10, 11, 12 — 1926.) 19 lk.

Äpardanud keeleuendus. K. Leetberg. Rakveres, 1927. 56 lk. Hind 65 mk.

Strukturtypen und Gestaltwechsel im Lappischen von Eliel Lagercrantz. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LVII.) Helsinki 1927. VIII + 425 lk. Hind 140 Smk.

Über den Vokalismus der ersten silbe im Juraksamojedischen von T. Lehtisalo. Anhang: Beobachtungen über den Vokalismus der ersten silbe im ursamojedischen. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LVI.) Helsinki 1927. 123 lk. Hind 75 Smk.

Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau. VIII Bd. 1914—1925. Pernau 1926. 363 lk. + VI tab. — Sisuks m. s.: F. Baron Stackelberg, Der Landbesitz im Kreise Pernau zur Ordenszeit [ühes koha- ja isikunimedede registriga].

Les symboles graphiques dans les éditions critiques de textes. Projet d'unification. Joseph Siemiński. (Société des sciences et des lettres de Varsovie. Annales de la commission d'histoire. Tome I. Fasc. 1 B.) 1927. 52 lk.

A First English Book by Ripman-Clanman. 2. tr. (Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused nr. 22.) Tartus 1927. 238 lk. Hind 200 mk.

Moraal ja sõda. Rihard Masing, major. (Kindralstaabi VI osakonna väljaanne.) Tallinna 1926. 58 lk.

Looming 1927. — Nr. 1—8. Sisuks m. s.: Joh. Aavik, Keeleuenduse praegune seisukord ja väljavaated; Joh. Aavik, Eesti tõlgekirjandus 1926; G. Saar, Kunstipärasest tõlkest.

Ajalooline Ajakiri 1926. — Nr. 4. — 1927. — Nr. 1—3.

Kasvatus 1927. — Nr. 1—9. Sisuks m. s.: Eesti keele õppekava keskkoolidele; Jakob Tõnnisson, Elmar Muugi „Eesti keeleõpetus“; J. Väinaste, Meetodi-küsimusi E. Muugi „Eesti keeleõpetus I“ ilmumise puhul.

Eesti Arst 1927. — Nr. 1—10.

Õigus 1926. — Nr. 8. — 1927. — Nr. 1—5.

Üliõpilasteht 1927. — Nr. 1—9. Sisuks m. s.: V. Lytkin, Teel komi rahva uuestsünnile; E. Trinkman-Elisto, E. Muugi „Eesti keeleõpetus“ I.

Noorusmaa 1926. — Nr. 16—18. — 1927. — Nr. 1—20.

Tõusmed 1927. — Nr. 1—4. Sisuks m. s.: Joh. Aavik, Keeleuendusest.

Kaitse Kodu 1927. — Nr. 1—22.

Rahvaülikool 1927. — Nr. 1.

Vabaharidustöö 1927. — Nr. 1.

Eesti Raudtee 1927. — Nr. 1.

Loomakasvataja 1927. — Nr. 1—3.

Uus Talu 1927. — Nr. 1—11.

Kirjanduslikke Uudiseid 1927. — Nr. 11—13.

Pologne Littéraire 1926—1927. — Nr. 1—12.

Informoj de Esperanto-Asocio de Estonio 1927. — Nr. 65—68 (7—10).

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus 5. XII 1927.